

**STRATEŠKA PROCJENA UTICAJA NA ŽIVOTNU
SREDINU NA PROGRAM RAZVOJA LOVSTVA
2014-2024**

NARUČILAC POSLA: Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja

OBRADIVAČ PROGRAMA: Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja

OBRADIVAČ SPU: doo "TAXUS", Pljevlja

Podgorica, 2014. god.

Stručni tim za izradu SPU:

doc. dr DANKA ČAKOVIĆ, dipl. biolog

dr MARKO G. KARAMAN, dipl. biolog

SRĐAN ŠAŠIĆ, dipl. ing šumarstva

SADRŽAJ:

1. KRATAK PREGLED SADRŽAJA I GLAVNIH CILJEVA PROGRAMA I ODNOS PREMA DRUGIM PLANOVIMA I PROGRAMIMA	5
1.1 CILJ PROGRAMA	5
1.1.1 Metodološki pristup za izradu SPUŽS	8
1.2 OPIS SADRŽAJA PROGRAMA	8
1.2.1 Trenutno stanje zakonodavnog i organizacionog okvira sektora lovstva Crne Gore	8
1.2.2 Slabosti i mjere administrativnog i organizacionog stanje lovstva	14
1.2.3 Budući planovi za razvoj lovstva	18
1.3 PRIRODNI I DRUGI USLOVI ZA RAZVOJ LOVSTVA	20
1.4 PROPISI ZA UTVRĐIVANJE BROJNOG STANJA	21
1.5 CILJEVI GAZDOVANJA I MJERE ZA OSTVARIVANJE CILJEVA	25
1.6 ODNOS SA DRUGIM PLANOVIMA I PROGRAMIMA	26
1.6.1 Strategija sa planom razvoja šuma i šumarstva – nacionalna šumarska strategija	27
1.6.2 Nacionalna strategija biodiverziteta sa akcionim planom za period 2009 – 2014	32
1.6.3 Prostorni planovi posebne namjene	35
1.6.3.1 Prostorni plan posebne namjene Bjelasica – Komovi	35
1.6.3.2 Prostorni plan posebne namjene za Nacionalni park „Lovćen“ i Nacionalni park „Skadarsko jezero“	35
1.6.3.3 Prostorni plan posebne namjene za Nacionalni park “Biogradska gora“	36
2. OPIS POSTOJEĆEG STANJA ŽIVOTNE SREDINE I NJENOG MOGUĆEG RAZVOJA UKOLIKO SE PROGRAM NE REALIZUJE	37
2.1 PRIRODNE KARAKTERISTIKE U LOVNIM PODRUČJIMA	37
2.1.1 Orografske karakteristike lovnih područja	37
2.1.2 Pedološke karakteristike lovnih područja	39
2.1.3 Hidrografske karakteristike lovnih područja	39
2.1.4 Klimatski faktori u lovnim područjima	41
2.1.5 Fitocenološke karakteristike lovnih područja	43
2.1.6 Stanje fonda divljači u lovnim područjima	51
2.1.7 Stanje fonda divljači u lovištima posebne namjene	54
2.1.8 Potencijalna NATURA 2000 staništa	54
2.2 PRIRODNE KARAKTERISTIKE USLED NEREALIZACIJE PROGRAMA	55
2.2.1 Biodiverzitet	55
2.2.2 Broj i stanje divljači	55
3. IDENTIFIKACIJA PODRUČJA ZA KOJA POSTOJI MOGUĆNOST DA BUDE IZLOŽENO ZNAČAJNOM RIZIKU I KARAKTERISTIKE ŽIVOTNE SREDINE U TIM PODRUČJIMA	57
3.1 PODRUČJA RIZIKA U OKVIRU MEDITERANSKOG LOVNOG PODRUČJA	57
3.2 PODRUČJA RIZIKA U OKVIRU SUBMEDITERANSKOG LOVNOG PODRUČJA	59
3.3 PODRUČJA RIZIKA U OKVIRU CENTRALNOG LOVNOG PODRUČJA	61
3.4 PODRUČJA RIZIKA U OKVIRU ISTOČNOG LOVNOG PODRUČJA	63
3.5 PODRUČJA RIZIKA U OKVIRU SJEVERNOG LOVNOG PODRUČJA	65
3.6 PODRUČJA RIZIKA U OKVIRU LOVIŠTA POSEBNE NAMJENE	67
4. POSTOJEĆI PROBLEMI U POGLEDU ŽIVOTNE SREDINE U VEZI SA PROGRAMOM	69
4.1 PRAVNI I PLANSKI OKVIR	69
4.2 ADMINISTRATIVNO I ORGANIZACIONO STANJE - GAZDOVANJE	72
4.3 ANTROPOGENI UTICAJI	74
5. OPŠTI I POSEBNI CILJEVI ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE	75
6. MOGUĆE ZNAČAJNE POSLJEDICE PO ZDRAVLJE LJUDI I ŽIVOTNU SREDINU	78

6.1. POSLJEDICE PO ŽIVOTNU SREDINU	78
6.2. POSLJEDICE PO ZDRAVLJE LJUDI	79
7. MJERE PREDVIĐENE U CILJU SPREČAVANJA, SMANJENJA I OTKLANJANJA NEGATIVNOG UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU	81
7.1 MJERE U SKLADU SA BROJNIM STANJEM, STAROSNOM I POLNOM STRUKTUROM I POTREBE ZA OPSTANAK ZAŠTIĆENE FAUNE	81
7.1.1 Mjere zaštite divljači	81
7.1.2 Mjere uzgoja divljači u lovištima	82
7.1.3 Mjere uređenja lovišta	82
7.1.4 Mjere korišćenja divljači i lovišta	83
7.1.5 Lovna sezona za krupnu i sitnu divljač	83
7.1.6 Trajni zabran lova	84
7.1.7 Zabran u određenom periodu	84
7.1.8 Skraćenje lovne sezone	84
7.1.9 Smanjenje broja lovnih dana	84
7.1.10 Čuvanje lovišta	85
7.1.11 Zdravstvena zaštita divljači	85
7.1.12 Mir u lovištu	85
7.1.13 Elementarne nepogode	86
7.1.14 Mjere zaštite od bolesti	86
7.2 MJERE ZAŠTITE ZDRAVLJA LJUDI	86
7.2. 1 Opšte mjere za sprječavanje i suzbijanje zaraznih bolesti	88
7.2. 2 Posebne mjere za sprječavanje i suzbijanje zaraznih bolesti	89
7.2 SPROVOĐENJE OPŠTIH I PREVENTIVNIH MJERA U LOVIŠTIMA RADI ZDRAVSTVENE ZAŠTITE DIVLJAČI I DRUGIH ŽIVOTINJSKIH VRSTA	92
7.2.1 Najčešće bolesti srneće divljači sa mjerama zaštite:	93
7.2.2 Najčešće bolesti divokoza sa mjerama zaštite	94
7.2.3 Najčešće bolesti divljih svinja	94
7.2.4 Najčešće bolesti zeca običnog sa mjerama zaštite	95
7.2.5 Najčešće bolesti pernate divljači	95
7.2.6 Bjesnilo	96
8. PREGLED RAZLOGA KOJI SU POSLUŽILI KAO OSNOVA ZA IZBOR VARIJANTNIH REŠENJA KOJE SU UZETE U OBZIR	98
9. PRIKAZ MOGUĆIH ZNAČAJNIH PREKOGRANIČNIH UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU	99
10. OPIS PROGRAMA PRAĆENJA STANJA (MONITORING) ŽIVOTNE SREDINE I ZDRAVLJA LJUDI U TOKU REALIZACIJE PROGRAMA	100
10.1 UZGOJNA DIVLJAČ	100
10. 2. OSTALE VRSTE DIVLJAČI	104
10.3. MONITORING ZDRAVLJA LJUDI	107
11. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PROBLEMI	110
12. REZIME	113
13. LITERATURA	118

1. PREGLED SADRŽAJA I GLAVNIH CILJEVA PROGRAMA I ODNOS SA DRUGIM PLANOVIMA I PROGRAMIMA

1.1 CILJ PROGRAMA

Osnovni cilj izrade i usvajanja Programa razvoja lovstva Crne Gore za period 2014 - 2024 godine je da na osnovu sveobuhvatnog i realnog uvida u sadašnje stanje i usvojenih pravaca razvoja, sagledaju biološke, ekonomske, organizacione i kadrovske mogućnosti, za očuvanje i unaprjeđenje populacija divljači, u prvom redu uzgojnih vrsta krupne i sitne divljači na 1.285.991 ha površine lovišta Crne Gore, čime se na taj način za period od 10 godina planira gazdovanje, razvoj i unaprjeđivanje lovstva u Crnoj Gori.

Program polazi od savremenog shvatanja lovstva, kojim se divljač prvenstveno posmatra kao sastavni dio životne sredine i najboljeg indikatora te sredine. Lovstvo je i ovdje motiv koji će čovjeka uvesti u svijet prirode nudeći mu aktivan odmor i rekreaciju na raznovrsnim poslovima lovstva i tek na kraju, pod određenim uslovima, obeybjediti racionalno korišćenje dijela godišnjeg prirasta. To je i razumljivo kada se zna da je broj zainteresovanih za ovu aktivnost iz dana u dan sve veći. Ovim Programom se želi postići usmjeravanje i osmišljavanje ukupne lovne politike, što znači i prioriteti budućeg razvoja i djelovanja u oblasti lovstva.

Program razvoja lovstva sadrži prikaz sadašnjeg stanja lovstva u Crnoj Gori, uključujući postojeće zakonodavstvo i institucionalni okvir, kao i analizu zakonodavnog i organizacionog okvira u oblasti lovstva u zemljama u okruženju u poređenju sa Crnom Gorom, opis prirodnih i drugih uslova za razvoj lovstva, pregled stanja fonda divljači, ciljeve gazdovanja, kao i mjere za ostvarivanje ciljeva.

Zakonski osnov za donošenje Programa razvoja lovstva Crne Gore sadržan je u odredbi člana 23 stav 1, Zakona o divljači i lovstvu („Službeni list Crne Gore“, broj 52/08) gdje je propisano:

„U cilju planiranja gazdovanja, razvoja i unaprjeđivanja lovstva u Crnoj Gori, Vlada, na predlog Ministarstva, donosi Program razvoja lovstva za period od najmanje 10 godina“.

Važeći Program razvoja lovstva u Crnoj Gori za period 2004 - 2014 godine, koji je usvijen od strane Vlade Republike Crne Gore na sjednici od 16. decembra 2004. godine, donešen je na period od 10 godina, njegova važnost ističe u decembru 2014. godine.

S tim u vezu, polazeći i od gore pomenute zakonske obaveze Vlada Crne Gore je na sjednici od 10. januara 2014. godine, donijela **Program rada Vlade Crne Gore za 2014. godinu**, u kojem je za IV kvartal 2014. godine, planirano donošenje novog Programa razvoja lovstva Crne Gore za period 2014 - 2024 godine, čiji predlagač je Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Zbog svega gore navedenog Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja je donijelo Rješenje o obrazovanju Radne grupe, čiji je zadatak bio izrada Nacrta programa razvoja lovstva, u skladu sa Projektnim zadatkom, poštujući cilj i sadržaj projekta, pitanja koja treba proučiti odnosno analizirati, metodologiju i način rada, zahtjeve u vezi sa izvještavanjem, plan rada i vremenski raspored.

Takođe, Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja je u skladu sa **Zakonom o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu** („Službeni list RCG“, broj 80/05 i „Službeni list CG“, broj 59/11) pripremio Predlog rješenja o izradi strateške procjene uticaja na životnu sredinu za Program razvoja lovstva u cilju sagledavanja neophodnosti sprovođenja postupka strateške procjene uticaja na životnu sredinu prilikom pripreme ovog Programa, i zatražilo od Agencije za zaštitu životne sredine mišljenje na isti. Kako je Agencija za zaštitu životne sredine ukazala na neophodnost sprovođenja postupka strateške procjene uticaja na životnu sredinu, Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja je donijelo Rješenje o izradi strateške procjene uticaja na životnu sredinu („Službeni list CG“, broj 20 /14), i izvršilo izbor nosioca izrade Izveštaja, u skladu sa preporukama i relevantnim procedurama koje primjenjuje Delegacija Evropske unije i koji je u tu svrhu formirao multidisciplinarni radni tim koji je pripremio predmetni Izveštaj.

U procesu izrade Izveštaja angažovani su eksperti za pojedine oblasti koje razmatra Strateška procena uticaja na životnu sredinu, a u cilju dobijanja što potpunijeg i kvalitetnijeg Izveštaja.

Strateška procjena uticaja na životnu sredinu je instrument kojim se opisuju, vrednuju i procjenjuju mogući značajni uticaji planskih i programskih rešenja na životnu sredinu do kojih može doći implementacijom plana ili programa, u ovom slučaju Programa razvoja lovstva Crne Gore za period 2014 - 2024 godine i određuju mere za smanjenje negativnih uticaja na životnu sredinu i zdravlje ljudi. U savremenom strateškom planiranju, uvođenjem Izveštaja o strateškoj proceni uticaja, ekološka dimenzija prožima čitav proces izrade planskih i programskih dokumenata i integrisana je u planska i programska rešenja, čime planovi i programi postaju kvalitetniji i usklađeniji sa konceptom održivog razvoja.

Zakonom o strateškoj procjeni uticaja ("Sl. List RCG", br.80/05 i "Sl. List CG", br.59/11) definisana je obaveza sprovođenja postupka strateške procene uticaja na životnu sredinu za planove i programe iz oblasti lovstva.

Izveštaj o strateškoj proceni je deo dokumentacije u postupku Strateške procene uticaja na životnu sredinu. Strateška procena se vrši za planove ili programe kad postoji mogućnost da njihova realizacija izazove značajnije posledice na životnu sredinu, a na bazi pet osnovnih principa: princip održivog razvoja, princip integralnosti, princip predostrožnosti, princip hijerarhije i koordinacije i princip javnosti.

Sprovođenje strateške procjene uticaja na životnu sredinu zasniva se na sledećim osnovnim načelima:

- Što ranije uključivanje strateške analize u proces izrade politika, planova i programa, a svakako prije nego što se donesu konačne odluke;
- Ispitivanje ekoloških efekata alternativnih rešenja, što će pomoći da se utvrdi kako promjene politika, planova i programa mogu smanjiti ekološki rizik;
- Fleksibilnost – metodologija sprovođenja strateške analize nije univerzalno propisana, već se na osnovu opštih preporuka primenjuje metodologija prilagođena konkretnim okolnostima, kao što je slučaj i sa predmetnim programom;
- Obuhvat analize mogućih ekoloških efekata treba da bude u saglasnosti sa razmjerama očekivanih efekata;
- Koristiti postojeće mehanizme za analizu ekoloških efekata, uključujući javnost, vrednovati učinak analize i pripremiti izveštaj sa rezultatima.

U skladu sa navedenim načelima, aktivnosti na pripremi Programa razvoja lovstva i Izveštaj o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu za Program razvoja lovstva, tekli su paralelno, čime je nadležni organ za pripremu Programa obezbijedio saradnju između nosioca izrade Izveštaja i Radne grupe za izradu Programa. Na na taj način omogućena je međusobna razmjena svih potrebnih podataka, kako bi se uskladila izrada ovih dokumenata.

Obrađivač SPUŽS Programa razvoja lovstva je tokom njene pripreme koristio sljedeće činjenice, odnosno dokumenata:

- javno dostupne podatke o stanju životne sredine,
- dokumentaciju proslijeđenu sa strane naručioca i izvođača Nacionalne šumarske strategije,
- smjernice nadležnih institucija.

Na osnovi javno dostupnih podataka, proslijeđene dokumentacije i konsultacija sa relevantnim institucijama, izrađen je pregled stanja životne sredine, definisane karakteristike prostora i definisani najbitniji postojeći problemi. Urađen je pregled nadležne legislative i strateških dokumenata, kao i pregled svih podataka i smjernica neophodnih za izradu i realizaciju Programa. Opis Programa je napravljen na osnovu proslijeđenog nacрта Programa razvoja lovstva Crne Gore od 2014-2024 godine, koji je definisao glavne karakteristike predviđene Programa. Istovremeno je napravljena i analiza usklađenosti sa nadležnim strategijama/politikama i poređenje sa sličnim strategijama.

Na osnovu pregleda stanja životne sredine, definisani su potencijalni uticaji implementacije Programa razvoja lovstava na pojedinačne relevantne segmente životne sredine, dati opisi scenarija koji mogu uzrokovati uticaje, kakve bi mogle biti posljedice, i kakvi su uticaji vezani za područje na koje se Program odnosi.

1.1.1 Metodološki pristup za izradu SPUŽS

Izvođač pripreme SPUŽS je kod njene pripreme koristio sljedeće činjenice, odnosno dokumenata:

- javno dostupne podatke o stanju životne sredine,
- dokumentaciju prosljeđenu sa strane naručioca i izvođača Nacionalne šumarske strategije,
- smjernice nadležnih institucija.

Vrsta,odnosno karakteristike uticaja na životnu sredinu	Opis
Direktan uticaj	Je uticaj koji utiče direktno na izabrane indikatore,odnosno utiče direktno na segment životne sredine u vremenu i prostoru.
Daljinski uticaj	Je uticaj čiji se uticaj osjeti i udaljeno od lokacije nastanka uticaja.
Kumulativni uticaj	Je uticaj koji u kombinaciji sa već postojećim problemima ili drugim uticajima kumulativno prevazilazi prag prihvatljivog uticaja.
Sinergijski uticaj	Je uticaj koji u kombinaciji sa već postojećim problemima ili drugim uticajima pravi sinergiju čije posljedice su veće od zbira vrijednosti pojedinačnih uticaja.
Vrijeme trajanja uticaja	Privremeni uticaj – pojavljuje se samo privremeno.Kratkoročni uticaj–traje kraće vrijeme (ispod 5 godina).Srednjoročni uticaj–traje između 5 i 10 godina.Dugoročni uticaj–traje više od 10 godina.Trajni uticaj –uticaj koji ostavlja trajne tragove.

1.2 OPIS SADRŽAJA PROGRAMA

1.2.1 Trenutno stanje zakonodavnog i organizacionog okvira sektora lovstva Crne Gore

Divljač Crne Gore je nacionalno, dijelom obnovljivo prirodno bogatstvo i dobro od opšteg interesa i ono se kao takvo nalazi u državnoj svojini. Zbog takvog određenja, kao i značaja koje ima u zadovoljavanju ekoloških, ekonomskih i socijalnih potreba društva, divljač se mora očuvati i unaprjeđivati. Kako bi se obezbjedilo ostvarivanje ovih ključnih ciljeva u javnom interesu, potrebno je uspostavljanje lovstva kao djelatnosti organizovanog gazdovanja divljači, a koje obuhvata uzgoj, zaštitu, lov i korišćenje divljači i njenih djelova.

Posljednjih desetak godina težnja za što bržim pristupanjem Evropskoj uniji dovela je do ubrzanog donošenja propisa gotovo u svim segmentima društva. S toga, Ustav Crne Gore, kao i niz drugih domaćih i međunarodnih pravnih akata, u većoj ili manjoj mjeri utiče na razvoj sektora lovstva. S tog polazišta pristupilo se analizi postojeće nacionalne legislative u ovoj oblasti, koja je identifikovala određene nedostatke i inicirala izmjene postojećeg zakonodavnog okvira, kao i pripremu novih podzakonskih akata. **Stoga su**

inicirana značajna poboljšanja u mnogim segmentima postojećeg zakonodavnog okvira, kako bi se kreirale norme čijom primenom se može obezbediti uspešno upravljanje i gazdovanje državnim resursima (lovišta i divljač) u skladu sa standardima održivog razvoja. Glavne preporuke se odnose isključivo na zakonsku regulativu i odgovarajuće administrativne postupke zasnivane na stanovištu da se njima obezbedi održivo gazdovanje ovim resursima u javnom interesu, te definiše jasnu obavezu subjekta koji upravlja resursom od opšteg nacionalnog interesa (u stavu 1 člana 3 Zakona stoji da je “divljač, kao prirodno bogatstvo i dobro od opšteg interesa”) na način koji podrazumeva održivo upravljanje i njegovu zaštitu. U ovom slučaju, održivo gazdovanje podrazumjeva gazdovanje populacijama divjači na način koji neće voditi ka dugoročnom smanjenju brojnosti, genetičke raznovrsnosti i areala njihovih populacija, a u cilju održavanja njihov potencijala i potreba sadašnje i budućih generacija.

S obzirom da je Crna Gora potpisnik mnogih međunarodnih akata koji se bave očuvanjem i unapređenjem životne sredine, politika lovstva takođe treba da pretrpi je značajne konceptijske promene od isključivo ekonomske orijentacije, do sve važnije uloge zaštite biodiverziteta. U skladu sa evropskim i svetskim trendovima, politika lovstva mora naći ravnotežu između zadovoljenja svih funkcijai to ekonomske, ekološke, socijalne i kulturološke.

Posljednjih desetak godina težnja za što bržim pristupanjem Evropskoj uniji dovela je do ubrzanog donošenja propisa gotovo u svim segmentima društva. Kako Ustav Crne Gore, tako i niz drugih domaćih i međunarodnih pravnih akata u većoj ili manjoj mjeri utiče na razvoj sektora lovstva.

Najznačajniji akati domaćeg zakonodavstva koja utiču na razvoj sektora lovstva treba navesti:

- Ustav Crne Gore (2007);
- Zakon o divljači i lovstvu (2008);
- Zakon o šumama (2010);
- Zakon o zaštiti prirode (2008);
- Zakon o životnoj sredini (2008);
- Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (2005);
- Zakon o procjeni uticaja na životnu sredinu (2005);
- Zakon o vodama (2007);
- Zakon o nacionalnim parkovima (2009);
- Zakon o mjerama za unapređenje stočarstva (1992);
- Zakon o veterinarstvu (2004);
- Zakon o zaštiti dobrobiti životinja (2008);
- Zakon o poljoprivrednom zemljištu (1992);

- Zakon o nevladinim organizacijama (2011);
- Zakon o oružju (2004).

Pored toga, naša zemlja je potpisnik mnogih međunarodnih akata koji se bave očuvanjem i unapređenjem životne sredine, a koji direktno ili indirektno utiču na razvoj sektora lovstva. Bez obzira što status divljači i lovstva nije pravno uređen u zakonodavstvu EU i ne postoji obaveza usklađivanja nacionalnog zakonodavstva u procesu pregovora, tokom pripreme i realizacije predmetnog programa treba imati na umu određeni broj međunarodnih pravnih akata EU, koji mogu uticati na adekvatan razvoj i unaprjeđenje sektora lovstva.

U grupu najznačajnijih međunarodnih obaveza, koje treba imati na umu u procesu unapređenja i razvoja sektora lovstva i realizaciji Programa razvoja lovstva, spadaju::

- Agenda 21 (1992)
- Okvirna konvencija UN o klimatskim promjenama (1992)
- Konvencija o biodiverzitetu (1992)
- Konvencija o prekograničnom zagađivanju vazduha na velikim udaljenostima (1979)
- Konvencija o močvarnim područjima (Ramsar) (1977)
- Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama - CITES Konvencija (1973)
- Konvencija o zaštiti svetske kulturne i prirodne baštine (1972)
- Rezolucije Ministarske konferencije o zaštiti šuma u Evropi (1990, 1993, 1998, 2003)
- Direktiva Savjeta Evrope br. 43/92 o zaštiti prirodnih staništa i staništa divlje flore i faune (1992)
- Direktiva Savjeta Evrope br. 409/79 o zaštiti divljih ptica (1979)
- Direktiva Savjeta Evrope br. 105/99 o tržištu šumskog reproduktivnog materijala (1999)
- Direktiva Savjeta Evrope br. 2158/92 o zaštiti šuma EU od požara (1992)
- Direktiva Savjeta Evrope br. 3528/86 o zaštiti šuma EU od atmosferskog zagađenja (1986)
- Direktiva Savjeta Evrope br. 1615/89 o uspostavljanju informaciono-komunikativnog sistema o evropskim šumama (1989)
- Direktiva Savjeta Evrope br. 89/68 o okvirnom zakonu zemalja članica u klasifikaciji drvne sirovine (1968)

• Direktiva Savjeta Evrope br. 1232/98 o statističkoj klasifikaciji proizvoda po aktivnostima u

Organizacioni okvir sektora lovstva - U skladu sa odredbama Zakona o divljači i lovstvu i Uredbe o organizaciji i načinu rada državne uprave, Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja je organ državne uprave nadležan za poslove lovstva. Ono vrši poslove uprave koji se odnose na razvojnu politiku u oblasti lovstva; sistemska rješenja za gazdovanje i upravljanje sa divljači i lovstvom; normativnu djelatnost; obezbjeđenje korišćenja lovišta; izradu programa razvoja lovstva; sistemske i druge podsticajne mjere za unapređenje ove oblasti; vođenje propisanih evidencija; međunarodnu saradnju; usklađivanje domaćih propisa sa pravom Evropske unije; upravni nadzor, kao i druge poslove koji su mu određeni u nadležnost. Shodno pomenutom Zakonu na predlog nadležnog Ministarstva, Vlada Crne Gore ustanovljava lovišta i osniva lovišta sa posebnom namjenom. Lovište se dodjeljuje na korišćenje pravnim licima koja ispunjavaju uslove propisane Zakonom o divljači i lovstvu na period od 10 godina. Postupak dodjele na korišćenje pokreće se na osnovu javnog konkursa koji, na osnovu odluke Vlade, raspisuje nadležno ministarstvo. Zahtjev za dodjelu lovišta na korišćenje podnosi se nadležnom ministarstvu, a akt o dodjeli lovišta na korišćenje donosi Vlada, na predlog nadležnog ministarstva. Odnosi u gazdovanju lovištem uređuju se ugovorom, koji na osnovu odluke Vlade o dodjeli lovišta na korišćenje zaključuje nadležno ministarstvo i korisnik lovišta.

U skladu sa članom 8 Zakona o divljači i lovstvu, Lovački savez Crne Gore je nacionalna asocijacija lovaca u koju su uključene lovačke organizacije, korisnici lovišta, privredna društva i druga pravna lica koja se bave lovstvom, kao i druge organizacije zainteresovane za razvoj lovstva. Lovački savez može osnovati najmanje pet korisnika lovišta, s tim što se u Crnoj Gori može osnovati samo jedna nacionalna asocijacija lovaca.

Rješenjem o upisu u registar koji vodi nadležno ministarstvo, Lovački savez stiče svojstvo pravnog lica, kao i nacionalne asocijacije lovaca.

Korisnici lovišta

Odlukom o ustanovljavanju lovišta i osnivanju lovišta sa posebnom namjenom ("Sl. list CG", br. 62/10), na teritoriji Crne Gore, ustanovljeno je 31 lovište i osnovano četiri lovišta sa posebnom namjenom. Prema Zakonu o divljači i lovstvu korisnik lovišta je pravno lice koje je steklo pravo lova na osnovu korišćenja lovišta.

Sva lovišta posebne namjene („Piva“, „Ljubišnja“, „Komovi“ i „Dragišnica“), po osnovu tog zakona, isključivo koristi organ državne uprave nadležan za gazdovanje šumama (Uprava za šume), a druga lovišta - pravna lica koja ispunjavaju zakonom predviđene uslove za to (koja obezbijede da stručne poslove uzgoja, zaštite i organizovanja lova divljači obavljaju lica odgovarajuće struke i imaju obezbijeđenu i organizovanu službu čuvanja

lovišta) i kojima Vlada dodijeli lovište na korišćenje po osnovu prethodno raspisanog javnog konkursa. Iz razloga cjelishodnosti, Zakonom o divljači i lovstvu su predviđeni izuzeci za slučaj da se ni na ponovljeni konkurs ne javi zainteresovani subjekt, odnosno da niko od prijavljenih ne ispunjava uslove konkursa, u kom slučaju lovište preuzima na korišćenje organ državne uprave nadležan za gazdovanje šumama, najduže za period od tri godine (član 18), a takođe i da lovište koristi dosadašnji korisnik lovišta do predaje lovišta na korišćenje po istom zakonu, za što nadležno ministarstvo i korisnik lovišta zaključuju međusobni ugovor (član 90 st. 1 i 3).

Po podacima nadležnog ministarstva lovišta Crne Gore, ukupne površine **1.285.991** ha, koriste: 27 lovačkih organizacija i **tri (Bar, Ulcinj i Danilovgrad)** javna preduzeća (čiji su osnivači matične skupštine opštine), a lovištima posebne namjene - organ državne uprave nadležan za gazdovanje šumama tj. ukupno 31 korisnik lovišta.

Ukupan broj lovaca u lovnoj 2013/14 godini je iznosio 3.466, najviše u Nikšiću 445 lovaca, Baru 325, Pljevljima 287, Ulcinju 280, Herceg Novom 222, Cetinju 206. itd.

Prosječna površina po članu - lovcu, na nivou Crne Gore iznosi oko 370 ha.

Divljač mogu loviti lica koja imaju lovačku dozvolu izdatu od korisnika lovišta i lovnu kartu izdatu od Lovačkog saveza.

Naziv lovišta	Površina (ha)	Naziv i sjedište korisnika lovišta
Mediterransko lovno područje		
„Ulcinj“	26.055	Javno preduzeće za uzgoj i zaštitu divljači „Ulcinj“ - Ulcinj
„Bar“	48.998	Javno preduzeće za uzgoj, zaštitu i lov divljači „Rumija“ - Bar
„Paštrovići“	6.374	Paštrovačka lovačka organizacija za uzgoj, zaštitu i lov divljači - Petrovac na moru
„Primorje“	5.312	Lovačka organizacija „Primorje“ - Budva
„Kotor“	16.664	Lovačko udruženje „Boka“ - Kotor
„Risan“	17.145	Udruženje za uzgoj, zaštitu i lov divljači „Risan“ - Risan
„Tivat“	4.589	Lovačko udruženje „Tivat“ - Tivat
„Orjen“	23.324	Lovačko udruženje „Orjen“ - Herceg Novi
Submediteransko lovno područje		
„Podgorica I“	95.392	Lovačka organizacija za uzgoj, zaštitu i lov divljači - Podgorica
„Podgorica II“	7.837	Lovačko društvo „Zeta“ - Podgorica
„Podgorica III“	13.043	Lovačka organizacija za uzgoj, zaštitu i lov divljači - Podgorica
„Danilovgrad“	42.630	Javno preduzeće za uzgoj, zaštitu i lov divljači i riba - Danilovgrad

„Cetinje“ *	78.606	Lovačko društvo „Cetinje“ - Cetinje
Centralno lovno područje		
„Nikšić“	137.857	Lovačka organizacija za uzgoj, zaštitu i lov divljači „Dr Zoran Kesler“ - Nikšić
„Bratogošt“	48.958	Udruženje za uzgoj, zaštitu i lov divljači „Bratogošt“ - Velimlje
„Grahovo“	26.679	Organizacija za uzgoj, zaštitu i lov divljači „Ilija Milović“ - Grahovo
„Kolašin“	28.261	Lovačko društvo „Lovac“ - Kolašin
„Rovca“	19.874	Lovačka organizacija „Rovca“ - Kolašin
„Morača“	31.674	Lovačko društvo „Manastir Morača“ - Kolašin
„Mojkovac“	33.286	Lovačka organizacija „Milorad Bulatović“ - Mojkovac
Istočno lovno područje		
„Bijelo Polje“	92.029	Lovačka organizacija „Bijelo Polje“ - Bijelo Polje
„Smiljevica i Bjelasica“	40.626	Lovačka organizacija „Ivangrad“ - Berane
„Petnjica“	25.298	Lovačka organizacija „Petnjica“ - Berane
„Andrijevića“	29.420	Lovačka organizacija „Komovi“ - Andrijevića
„Rožaje“	43.079	Lovačko društvo „Hajla“ - Rožaje
„Maja Karanfili“	7.113	Lovačka organizacija „Maja Karanfili“ - Gusinje
„Hridsko jezero“	24.703	Lovačka organizacija „Hridsko jezero“ - Plav
Sjeverno lovno područje		
„Pljevlja“	110.445	Lovačko društvo „Pljevlja“ - Pljevlja
„Plužine“	45.603	Udruženje lovaca i ribolovaca „Bajo Pivljanin“ - Plužine
„Žabljak“	28.511	Lovačko udruženje „Durmitor“ - Žabljak
„Šavnik“	41.712	Lovno - ribolovno društvo „Komarnica“ - Šavnik
Lovišta posebne namjene		
„Ljubišnja“	17.556	Uprava za šume
„Piva“	34.478	Uprava za šume
„Komovi“	23.922	Uprava za šume
„Dragišnica“	8.938	Uprava za šume

Lov u zaštićenim prirodnim dobrima - Nacionalni parkovi - Shodno Zakonu o nacionalnim parkovima, Nacionalni parkovi Crne Gore su zaštićena prirodna dobra II kategorije i njima upravlja Javno preduzeće za nacionalne parkove Crne Gore., te se na osnovu istog, dobra nacionalnih parkova (zemljište, šume, vode, biljni i životinjski svijet i druga prirodna bogatstva i radom stvorene vrijednosti u nacionalnim parkovima) mogu se koristiti u skladu sa zakonom, prostornim planom posebne namjene i planom upravljanja, vodeći računa o očuvanju biološke i predione raznovrsnosti.

Kako se članom 9 Zakona o divljači i lovstvu propisuje da se isti primjenjuje i na zaštićena područja, te i na područja nacionalnih parkova, ukoliko zakonom (Zakonom o nacionalnim parkovima) nije drukčije određeno, **ne postoji eksplicitnu zabranu lova u nacionalnim parkovima.** Međutim,

polazeći od toga da prostornim planovima posebne namjene i planom upravljanja nacionalnih parkova na području nacionalnih parkova nije predviđen lov divljači (što je prema našim saznanjima izuzetak u odnosu na nacionalne parkove u regionu i u svijetu, u kojima je u zoni liberalnije zaštite dozvoljeno selektivno i ograničeno korišćenje prirodnih resursa, pa prema tome i lov), Odlukom o ustanovljavanju lovišta i osnivanju lovišta sa posebnom namjenom, Vlada Crne Gore na tim područjima nije ustanovila lovišta. Samim tim, bez obzira na odgovarajuću fleksibilnost Zakona o divljači i lovstvu, pa i Zakona o nacionalnim parkovima, u ovom trenutku, bez odgovarajuće izmjene politike, nacionalni parkovi ne mogu ni imati tretman lovišta.

Shodno tome, a budući da na prostorima nacionalnih parkova žive značajne populacije divljači, koje ne poznaju granice i kao takve imaju uticaj na divljač u okviru dotičnih lovišta, to su nacionalni parkovi s razlogom, na odgovarajući način, našli svoje mjesto i u ovom programu.

Postojeći zakonodavni i organizacioni okvir lovstva u Crnoj Gori najbliži je zemljama u okruženju, a posebno zakonodavno-organizacionoj regulativi Slovenije. Razlog tome su sličnost prirodnih uslova, staništa i vrsta divljači, ali i običaji i tradicija, kao i zajednički suživot naroda bivše Jugoslavije i temeljni zakoni koje su se donosili u zajedničkoj državi. Gotovo je slična situacija i kada je riječ o drugim evropskim zemljama, koje su takođe uvažile svoje nacionalno kulturno - historijsko nasleđe. Takvo stanje je, dakle, u skladu sa politikom Evropske unije sektora lovstva, za koji, kako je navedeno, važi princip subsidiarnosti, tj. autonomije država članica u uređenju te oblasti, shodno njihovim društvenim, političkim, historijskim, prirodnim i kulturnim odnosima i potrebama. Manje razlike između ovih država mogu se uočiti u domenu davanja lovišta na korišćenje i nadležnosti pojedinih involviranih subjekata.

Programom razvoja lovstva je data kraća komparacija ovih pitanja između Crne Gore i Slovenije, Hrvatske i Srbije, koja u dijelu prepoznate dobre prakse može biti i osnov za eventuale promjene i unaprijeđenje sektora lovstava u Crnoj Gori.

1.2.2 Slabosti i mjere administrativnog i organizacionog stanje lovstva

Po sumiranju rezultata ostvarenih u prethodnom planskom periodu (2004-2014. godine) može se konstatovati da su u istom periodu, u ovom sektoru, postignuti značajni rezultati na planu inoviranja regulative, kao i njenoj implementaciji. Može se sa sigurnošću reći da je značajnim angažmanom nadležnog ministarstva, zainteresovanih državnih organa, Vlade Crne Gore i Lovačkog saveza Crne Gore, postavljena odgovarajuća fleksibilna pravna osnova, kompatibilna zemljama u regionu i Evropskoj uniji, i ustanovljena potrebna organizaciona struktura, uključujući i gazdovanje odnosno korišćenje lovišta (Veći broj lovišta je dat na korišćenje po osnovu prethodno raspisanog konkursa Vlade Crne Gore, a ostala lovišta koriste postojeći njihovi korisnici do njihovog davanja na korišćenje po Zakonu o divljači i lovstvu o čemu je

nadležno ministarstvo sa korisnicima lovišta zaključilo ugovore. Lovišta posebne namjene koristi organ državne uprave nadležan za gazdovanje šumama).

Međutim, i pored toga, takođe se može konstatovati da postignuto stanje u ovom sektoru i dalje nije na očekivanom nivou, ne samo zbog toga što pravna regulativa još nije u cjelini donijeta (nedostaje jedan broj podzakonskih akata), nego i iz razloga što neki formirani instituti još nijesu zaživjeli, kao što su centralna lovna evidencija, polaganje lovučarskih ispita, lov sokolarenjem. Takođe, još nije došlo do jačanja potrebne kadrovske osnove nadležnog Ministarstva i Lovačkog saveza, te osnivanja Savjeta za lovstvo i uspostavljanja odgovarajuće međusobne saradnje i komunikacije sa javnošću, uključujući i zainteresovani nevladin sektor. Iskustva iz proteklog perioda, a pogotovo od donošenja Zakona o divljači i lovstvu i pored ograničenja vezanih za njegovu implementaciju, treba da budu od dragocjenog značaja za ocjenu njegove dogradnje i unapređenja cjelokupnog sistema.

U cilju prevazilaženja konstatovanih slabosti i nedostataka u narednom planskom periodu, neophodno je preduzeti adekvatne mjere kako bi se stanje u ovom sektoru podiglo na zadovoljavajući nivo.

Dogradnja zakonodavno - pravnog okvira - Važeći Zakon o divljači i lovstvu je donešen 2008. godine, a nakon toga i gotovo svi podzakonski akti predviđeni tim zakonom. Kao što je već rečeno, zakon je u međuvremenu bio predmet ocjene Savjeta za regulatornu reformu u Crnoj Gori, a potom i Vlade Crne Gore, koja je u vezi s tim i prihvatila jedan broj preporuka za određene izmjene i dopune zakona.

Protekli period primjene Zakona o divljači i lovstvu daje sasvim dobru osnovu za analizu sprovodljivosti zakona i ocjenu postignutih rezultata u primjeni zakona, s jedne, a s druge strane potrebe dogradnje važećeg lovnog zakonodavstva, polazeći od ustanovljenih načela i principa na kojima počivaju rješenja zakona, generalno usaglašena sa ustavno pravnim okvirom u Crnoj Gori i relevantnom legislativom Evropske unije.

Stoga u toku 2015. godine nadležno ministarstvo treba da pristupi realizaciji ovog zadatka uz animiranje i odgovarajući angažman svih zainteresovanih struktura. Biće to istovremeno prilika da se u zakonu izvrše odgovarajuće intervencije koje imaju za cilj preciziranje određenih zakonskih rješenja ili usklađivanje sa novo usvojenim pristupom u uređenju određenih pitanja u zakonodavstvu Crne Gore (kao na pr. Savjet za lovstvo).

Istovremeno treba izvršiti analizu i graničnih zakona u dijelu koji se odnosi na divljač u nacionalnim parkovima, lovni turizam, lovačko oružje, visinu takse koja se plaća na unošenje lovačkog oružja radi lova od strane lovca - stranca i dr.

Dogradnja institucionalnog okvira - Paralelno i nakon dogradnje zakonodavno - pravnog okvira, neophodno je da nadležno ministarstvo preduzme potrebne mjere u cilju dogradnje odgovarajućeg institucionalnog

okvira, uključujući i razpisivanje novog konkursa radi davanja ostalih lovišta na korišćenje na period od deset godina i obrazovanje Savjeta za lovstvo.

Pored institucionalnog zaokruživanja kao ne manje značajna javlja se potreba za kadrovskim osposobljavanjem ustanovljenih institucija počev od nadležnog ministarstva i Lovačkog saveza, pa do korisnika lovišta.

Šemom organizacije lovstva u Crnoj Gori, predviđeno je da stručne službe, u skladu sa propisanom nadležnošću, budu organizovane od strane Lovačkog saveza Crne Gore i korisnika lovišta. Podrazumijeva se da i nadležno ministarstvo i nadležni inspekcijski organ moraju biti kadrovski osposobljeni za obavljanje poslova iz svoje nadležnosti.

Kao veliki nedostatak u organizaciji lovstva u Crnoj Gori označavan je dosadašnji način planiranja, a zatim i kontrola sprovođenja planskih dokumenata. Nedovoljno uključivanje nadležnog ministarstva u proces, prvenstveno zbog nedostatka odgovarajućeg broja kadrova, činilo je ustanovljeni sistem nepouzdanim i neprovjerljivim. Stoga se stalno postavljalo pitanje osnovanosti prigovora da se brojno stanje divljači smanjuje. Naime, Ministarstvo nadležno za poslove lovstva vrši upravni nadzor nad izvršavanjem odredaba Zakona o divljači i lovstvu, dok lovnu osnovu i godišnji lovni plan donosi korisnik lovišta, uz saglasnost ministarstva nadležnog za poslove lovstva. Istovremeno, inventarizaciju (prebrojavanje) divljači vrši korisnik lovišta.

Jedina djelotvorna mjera za prevazilaženje ovih slabosti je da se planiranjem u lovstvu: izradom programa razvoja lovstva, izdavanjem osnova za izradu lovnih osnova i godišnjih lovnih planova i davanjem saglasnosti na ove planske akte, bavi specijalizovano tijelo – odsjek u okviru ministarstva nadležnog za poslove lovstva i da vrši monitoring sprovođenja planova. Osnovne postavke donošenja planskih dokumenata obrađene su ovim programom. Inventarizacija (prebrojavanje) divljači treba da se vrši u koordinaciji Ministarstva nadležnog za poslove lovstva. Konkretno, nadležno ministarstvo treba da propiše metodologiju provođenja inventarizacije i obaveze svih subjekata koji u toj aktivnosti učestvuju: institucija za planiranje i monitoring, šumarska i lovna inspekcija, Lovački savez Crne Gore, korisnik lovišta. Specijalizovano tijelo nadležnog ministarstva za planiranje i monitoring, treba da u saradnji sa korisnicima lovišta i Lovačkim savezom Crne Gore, formira centralnu lovnu evidenciju, kao nacionalnu lovnu bazu podataka. Ovo je posebno važno zbog utvrđivanja optimalne namene lovnih površina i dugoročnog racionalnog planskog gazdovanja određenim populacijama divljači.

Potrebno je zadržati obavezu izrade i donošenja programa razvoja lovstva, kao krovnog plansko-razvojnog dokumenta u oblasti lovstva u Crnoj Gori; lovne osnove, kao dugoročnog planskog dokumenta koji se donosi za svako lovište i godišnjeg lovnog plana koji služi za sprovođenje lovne osnove i koji se takođe donosi za svako lovište.

U situaciji kada su korisnici lovišta nadležni za donošenje lovne osnove i godišnjeg lovnog plana, a kada i dalje jedan broj lovišta nema svoju važeću

lovnu osnovu, javlja se kao svrsishodno rješenje da nadležno ministarstvo priprema planske osnove za izradu lovnih osnova na nivou lovnih područja, ustanovljenih odlukom Vlade Crne Gore i to:

- **Mediterransko lovno područje**, koje obuhvata teritoriju opština: Herceg Novi, Tivat, Kotor, Budva, Bar i Ulcinj;

- **Submediteransko lovno područje**, koje obuhvata teritoriju opština: Danilovgrad, Podgorica i Cetinje;

- **Centralno lovno područje**, koje obuhvata teritoriju opština: Kolašin, Mojkovac i Nikšić;

- **Istočno lovno područje**, koje obuhvata teritoriju opština: Bijelo Polje, Berane, Andrijevica, Rožaje i Plav;

- **Sjeverno lovno područje**, koje obuhvata teritoriju opština: Pljevlja, Plužine, Šavnik i Žabljak.

Potrebno je zadržati i po potrebi unaprijediti određenje da se planski akti iz oblasti lovstva usklađuju sa drugim planskim dokumentima, a posebno sa planskim aktima iz oblasti šumarstva i poljoprivrede i da se izrađuju i donose u transparentnoj proceduri uz mogućnost učešća svih zainteresovanih lica, kao i odgovarajućih institucija.

Članom 30 Zakona o divljači i lovstvu je utvrđeno da nadležno ministarstvo donosi bliže propise o sadržini i načinu izrade lovne osnove, što je učinjeno donošenjem Pravilnika o sadržini i načinu izrade lovne osnove i učešću zainteresovanih lica u postupku njenog donošenja ("Sl. list CG", br. 53/11 i 23/12). Nužno je insistirati na načelu da planiranje odstrijela mora biti u skladu s brojnim stanjem, starosnom i polnom strukturom divljači u lovištu i potrebama za opstanak zaštićene faune, s tim što se mora unaprijediti sistem monitoringa divljači, kako bi isti obezbjeđivao tačnost i time bio prihvaćen od strane zainteresovanih.

Samo pouzdan sistem monitoringa divljači i potreban kvalitet planskih dokumenata upućuje na ustanovljenje efikasnog načina kontrole i verifikacije, kako u toku izrade i donošenja lovnih osnova tako i u toku njihovog sprovođenja kroz godišnje lovne planove. Treba predvidjeti da izradu tih dokumenata vrše licencirana lica, a kontrolu i ocjenu mogućnosti njihove verifikacije odgovarajuća stručna komisija sastavljena od strane nadležnog ministarstva, uz prethodno pribavljeno mišljenje Lovačkog saveza Crne Gore.

Sastavni dio obavezujućeg planskog ambijenta – lovnih osnova treba da budu i posebni nacionalni i akcioni planovi uzgoja, zaštite i korišćenja pojedinih vrsta divljači, za koje postoji obaveza izrade na osnovu prihvaćenih i potpisanih konvencija i drugih međunarodnih akata, bez obzira što će se izradi akcionih planova pristupiti u toku ili tek po izradi lovnih osnova. U gazdovanju s divljači ovi planovi imaju primat u odnosu na važeće lovne osnove.

Uspostavljanjem odgovarajućeg specijalizovanog tijela – odsjeka u okviru ministarstva nadležnog za poslove lovstva, koji će biti zadužen za pripremu

planskih dokumenata ili njihovih osnova i vršenje monitoringa njihovog sprovođenja, riješiće se organizacioni aspekt planiranja u lovstvu Crne Gore, na nivou nadležnog ministarstva.

1.2.3 Budući planovi za razvoj lovstva

Afirmacija lovnog turizma i lova kao privredne djelatnosti - U narednom periodu potrebno je afirmisati lovni turizam i lov kao privrednu djelatnost, imajući u vidu iskustva zemalja u okruženju i najbolje prakse lovstva u svijetu.

Lovni turizam treba da se zasniva na modelu održivog razvoja lovnog turizma koji se uklapa u koncept održivog razvoja Crne Gore, čija se turistička ponuda zasniva na paroli „divlje ljepote“.

Lovstvo, kao privredna grana sa dugom tradicijom, može i treba da bude segment održivog razvoja i korišćenja prirodnih resursa, tim prije što se radi o divljači kao djelimično obnovljivom resursu, a koji se primjenom odgovarajućih uzgojnih mjera može dalje razvijati i unapređivati.

Stoga u davanju lovišta na korišćenje i u njihovom gazdovanju treba razvijati takve mehanizme koji će doprinositi značajnijoj ekonomskoj valorizaciji ovih resursa, većem zapošljavanju radne snage, paralelnom razvoju turizma posebno u ruralnim područjima (seoskog turizma), ugostiteljstva, proizvodnje lovačkog oružja i municije, lovačke galanterije itd., a da se pri tom brojno stanje divljači ne narušava, nego po mogućnosti unapređuje.

Lovstvo u nacionalnim parkovima - U narednom periodu potrebno je preispitati mogućnost i potrebu lova divljači i na površinama izvan lovišta u skladu sa programom zaštite divljači i namjenom tih površina (u zonama sa manjim stepenom zaštite), a kako se to praktikuje u regionu i svijetu. Za to svakako pored ekonomskih ima i brojnih uzgojnih, razvojnih i zdravstvenih razloga.

Obrazovanje i edukacija stručnih lica i lovočuvara - Obrazovanje i edukacija stručnih lica i lovočuvara treba da bude stalan zadatak. Za uspostavljanje održivog modela gazdovanja lovištem i praćenja svjetskih trendova u oblasti divljači i lovstva, neophodno je unaprijediti nacionalne kapacitete u obuci, obrazovanju, nauci i tehnologijama. Stalno sticanje i primjena novih znanja, kao i usvajanje novih tehnologija, osnovni su preduslovi razvoja ovog sektora.

Informisanje i učešće javnosti u odlučivanju o zaštiti divljači i unaprijeđenju lovstva - U javnosti je potrebno graditi svijest da su lovci, razumije se, pravi lovci koji poštuju zakon i lovačku etiku, najveći garant zaštite divljači i to kako od nesavjesnih lovaca, tako i prilikom lova, loveći na zakonit način, zatim organizovanja sanitarnog odstijela, elementarnih nepogoda, požara, suša i sl. Nadalje, da je lov i lovstvo kao ljudska djelatnost i dalje nužno potrebno ne samo zbog ekonomske valorizacije divljači i njenih staništa, kao i njihove socijalne komponente, nego ne manje i zbog potrebe upravljanja

populacijama divljači, vodeći računa o njenoj brojnosti, bonitetu lovišta, zdravstvenom stanju i dr. Na taj način i u ovoj oblasti štitiće se pravo od neprava, kao i mogućnost da se na ekcesnim slučajevima gradi slika o lovstvu i insistira na radikalizaciji.

U stvaranju takvog ambijenta, više nego ikada, potrebna je pravovremena, tačna i potpuna informacija i transparentnost u postupku izrade i donošenja planskih akata koji će se donositi uz poštovanje prava na učešće svih zainteresovanih.

Način ispunjavanja međunarodnih obaveza u zaštiti divljači i njenih staništa - Crna Gora kao potpisnik svih relevantnih međunarodnih pravnih akata iz oblasti lovstva i životne sredine, a takođe i kao zemlja kandidat i budući član Evropske unije u obavezi je da blagovremeno i u potpunosti ispunjavanja sve svoje međunarodne obaveze koje se odnose na zaštitu divljači i njenih staništa. Predviđeno inoviranje lovnog zakonodavstva i druge mjere, a posebno kadrovsko osposobljavanje nadležnih institucija i jačanje odgovornosti u radu treba da da nov kvalitet i u ovom domenu.

Prioritetne aktivnosti:

1. Priprema novog konkursa za dodjelu lovišta na korišćenje, kao i samih korisnika lovišta za taj konkurs (za 14 lovišta). U tu svrhu potrebno je razmotriti i analizirati predhodni Konkurs i uslove koje preostali učesnici nijesu ispunili prilikom dostavljanja ponuda, u prvom redu Pravilnik o uslovima koje, za obavljanje poslova i aktivnosti moraju da ispunjavaju Lovački savez i korisnici lovišta, u pogledu prostora, opremljenosti i kadrova. („Sl. list CG“, br. 37/12);

2. Nadgradnja Centralne lovne evidencije (nabavka programa - softvera, takođe preko IPA - projekta „Podrška za izgradnju kapaciteta u sektoru šumarstva“);

3. Dalje praćenje izvršenja obaveza iz Ugovora o korišćenju lovišta (formiranje timova za monitoring, shodno članu 13 Ugovora);

4. Izrada akcionih planova za sljedeće vrste divljači: mrki medvjed (*Ursus arctos* L.), vuk (*Canis lupus* L.) i velikog tetrijeba, gluhana (*Tetrao urogallus* L.);

5. Dalja saradnja sa ministarstvom prosvjete i sporta, vezana za izradu Pravilnika o polaganju lovočuvarskog ispita, koji propisuje ministarstvo nadležno za poslove prosvjete, uz saglasnost nadležnog ministarstva;

6. Sprovođenje postupka izmjene i dopune postojećeg Zakona o divljači i lovstvu kao i završetak izrade pozakonskih akata koji još nijesu donijeti;

Obrazovanje Savjeta za lovstvo, radi davanja predloga za odlučivanje o stručnim pitanjima i za stručnu pomoć u postupku donošenja odluka i pripreme

propisa iz oblasti divljači i lovstva. Kao što je već rečeno, prema informaciji o opravdanosti daljeg postojanja, na sadašnjem nivou, savjeta i drugih tijela, koje je obrazovala Vlada, prema kojoj osnivanje ovog savjeta treba da bude u nadležnosti resornog ministra, koju je usvojila Vlada Crne Gore, na sjednici od 7. marta 2013. godine.

1.3 PRIRODNI I DRUGI USLOVI ZA RAZVOJ LOVSTVA

Orografske prilike u lovištima imaju važnu ulogu pri formiranju biljnih zajednica, slike vegetacije, određivanju načina korišćenja šumskih sastojina i poljoprivrednog zemljišta.

One neposredno utiče na sezonsko i dnevno-noćno kretanje divljači, kao i na pogodnosti koje lovište pruža za gazdovanje pojedinim vrstama divljači. Naime, lovište s blažim padinama i s višim stepenom obrade i sa različitim kulturama pruža, pogodnije uslove za uzgoj divljači od ravničarskih područja (naročito poplavnih i sa monokulturama) i brdsko-planinskih. Pri procjeni ovog elementa moraju se uzimati u obzir životne potrebe i zoološke osobine svake vrste divljači, jer od vrste do vrste divljači, mijenja se i podobnost konfiguracije zemljišta za njen uzgoj.

Ocjenom svih pojedinih faktora na osnovu eko-odnosa u lovištu svrstava se lovište u određeni bonitetni razred, pa se prema tome i određuju mogućnosti i uslovi za uzgoj, zaštitu, lov i korišćenje divljači za duže razdoblje.

U Crnoj Gori razlikujemo pet lovnih područja koja se po svojim orografskim karakteristikama razlikuju.

Mediterransko lovno područje obuhvata uzak pojas uz Jadransko more. U njemu se nalazi niz izdvojenih nizijskih prostora, polja i uvala (Budvansko, Buljaričko, Barsko, Ulcinjsko, Vladimirsko, Grabljansko, Mrčevo polje i dr.). Polja su oivičena vijencem planina Rumija - Lovćen - Orjen. Svi ovi nizinski prostori se nalaze na klastičnim stijenama, dok su uzdužni planinski vijenci izgrađeni od krečnjaka i dolomita. Nadmorska visina područja je između 0 i 1.594 mnv.

Submediteransko lovno područje obuhvata submediteranski dio Crne Gore, depresiju uz rijeku Zetu, koja se na jugu spušta prema Skadarskom jezeru. Obuhvata teritorije opština Danilovgrad, Podgorica i Cetinje, uključujući i Nacionalne parkove „Lovćen“ i „Skadarsko jezero“. Ovo tipično kraško područje sa puno uvala i vrtača, obuhvata planine Lovćen i Rumiju, kao i predio uz rijeku Moraču. Geološku podlogu čine uglavnom krečnjaci i dolomiti. Nadmorska visina područja je između 50 i 2.000 mnv.

Centralno lovno područje pripada kraškoj zaravni zapadne Crne Gore u kojoj se ističe Nikšićko polje, sa gornjim dijelom doline rijeke Zete. Kraška zaravan nema karakteristike tipične zaravni, ovo područje je poznato kao „Ljuti krš“. Drugi dio područja pripada planinskom tipu. Područje obuhvata planinu Bjelasicu, Kapu Morače i više vrhova od oko 2.000 mnv. Oblast presijecaju

brojne uvale, vrtače i kanjoni rijeka i potoka. Geološka podloga je izgrađena uglavnom od krečnjaka i dolomita.

Istočno lovno područje karakteriše raznolikost reljefa. Pojas visokih planina je ispresijecan rečnim dolinama Ibra, Lima i njihovih pritoka. Geološku podlogu čine uglavnom sedimentne stijene, znatno manje magmatske stijene, a ređe dolomitni krečnjaci. Rečni sedimenti prisutni su na terasama duž vodotoka Lima i Ibra. Nadmorska visina područja je između 600 i 2.272 mnv.

Sjeverno lovno područje je izgrađeno od stijena karbonske do kredne starosti. Teren je brdsko-planinski, raščlanjen dolinama i kanjonima rijeka Pive, Tare i Čehotine, kao i njihovih pritoka. Dolinama i kanjonima su izdvojene markantne geomorfološke cjeline, među kojima su najrasprostranjenije karsne površi. Sa tih površi se dižu masivi planina sa karsnim poljima, uvalama, vrtačama, kamenicama i ponorima. Nadmorska visina područja je između 400 i 2.238 mnv.

1.4 PROPISI ZA UTVRĐIVANJE BROJNOG STANJA

Za kvalitetno planiranje i održivo upravljanje populacijama divljači neophodne su ažurne evidencije i lovna statistika. Jedan od najvažnijih elemenata za planiranje su brojna stanja divljači. Stvarno brojno stanje divljači nije moguće sa apsolutnom tačnošću utvrditi, ali dobrom organizacijom možemo doći do približnih brojnih stanja. U literaturi se navode podaci da dozvoljena greška pri utvrđivanju brojnog stanja divljači iznosi do $\pm 20\%$.

Brojno stanja divljači potrebno je utvrditi prije završetka tekuće lovne godine, odnosno prije izrade lovnog plana za narednu lovnu godinu. U organizovanom lovnom gazdovanju brojnost populacija se prati tokom čitave godine, pa godišnje utvrđivanje brojnog stanja, na kraju lovne godine, služi za eventualne korekcije poznatog stanja. Eventualne korekcije mogu se vršiti bez bojazni kada u lovištu postoje višegodišnje lovne evidencije o brojnom stanju i izlučenju divljači, kao i saznanja o horizontalnim i vertikalnim migracijama diljači.

U Programu razvoja lovstva Crne Gore za period 2004 - 2014 godine date su metode za utvrđivanje brojnog stanja divljači, kako za krupnu tako i za sitnu divljač, koje su korisnicima lovišta trebale poslužiti za prikupljanje podataka o brojnosti lovnih vrsta divljači radi izrade planske dokumentacije.

Takođe, članom 8. Pravilnika o sadržini i načinu izrade lovne osnove i učešću zainteresovanih lica u postupku njenog donošenja („Sl. list CG“, br. 53/11), propisano je utvrđivanje brojnog stanja i metode kojima se utvrđuje to stanje.

„Brojno stanje divljači utvrđuje se za:

1) *krupnu divljač - opažanjem, praćenjem i brojanjem tokom cijele lovne godine, a iskazuje se brojem grla po polnoj i dobnoj strukturi;*

2) *sitnu divljač:*

- *zečeve, fazane i jarebice - metodom uzoraka (prebrojavanjem na primjernim površinama najmanje površine 50 ha, čija međusobna udaljenost ne može biti manja od 1.000 m, a u slučajevima kada nema mogućnosti postavljanja primjernih površina, broj divljači se utvrđuje praćenjem i brojanjem tokom cijele lovne godine);*

- *prepelice - prebrojavanjem glasova u zoru od najmanje tri slušanja na jednom stajalištu, najduže tri sedmice po njihovom dolasku u proljeće;*

- *divlje patke i liske - stalnim praćenjem, opažanjem izlazaka na vodenu površinu, na jutarnjem i večernjem preletu ili na hranilištima i*

- *ostalu sitnu divljač - opažanjem, praćenjem i brojanjem tokom cijele lovne godine.*

Broj divljači može se utvrditi i:

- *tehničkim sredstvima - snimanjem iz vazduha, radarima, radio odašiljačima, markiranjem i sl.;*

- *metodom utvrđivanja tragova;*

- *metodom utvrđivanja izmeta;*

- *metodom osluškivanja i*

- *metodom povratnog računanja - na osnovu višegodišnjih odstrijela pojedinih vrsta divljači, pri čemu se kontroliše i prirast.*

O izvršenom prebrojavanju divljači, sačinjava se zapisnik, koji sadrži: naziv i sjedište korisnika lovišta, naziv lovišta, datum prebrojavanja divljači, naziv lokaliteta u lovištu, površinu lovišta obuhvaćenu brojanjem, podatke o licima koja su izvršila brojanje, način brojanja, vrstu divljači i broj izbrojanih jedinki, kao i potpis ovlašćenog lica korisnika lovišta.“

Prikaz porocjene brojnosti uzgojnih vrsta divljači, i nekih ostalih vrsta, koja su data u ranije donošenim Programima razvoja lovstva u Crnoj Gori: Programom razvoja lovstva Socijalističke Republike Crne Gore za period 1986 - 2000, na dan 01.04.1986. godine, Programom razvoja lovstva Crne Gore za period 2004 - 2014 godina, na dan 01.04.2004. godine, kao i ovim Programom razvoja lovstva Crne Gore za period 2014 - 2024 godina na dan 01.04.2014. godine, dat je u sledećoj tabeli:

VRSTA DIVLJAČI	PROCJENA BROJNOSTI DIVLJAČI		
	01.04.1986. godine	01.04.2004. godine	01.04.2014. godine
UZGOJNE VRSTE DIVLJAČI			
Jelen obični	260	10	0
Jelen lopatar	75	54	48
Srna obična	860	2.019	5.302
Divokoza	760	712	1004
Svinja divlja	1.100	4.071	4.549
Mrki medvjed	130	295	401
Zec obični	8.500	26.471	43.429
Jarebica kamenjarka	6.500	11.220	14.914
Fazan	1.600	5.040	2.920
OSTALE VRSTE DIVLJAČI			
Vuk	160	1.231	727
Jazavac	3.400	-	3.658
Mačka divlja	560	-	1.382
Lisica	4.000	9.239	8.280
Šakal	110	-	1.657
Kune	16.000	3.864	10.865

U cilju posmatranja trendova kretanja brojnosti na globalnom nivou Program daje analizu i poređenje procjene brojnosti divljači na dan 01.04.2014. godine (za glavne vrste divljači za koje postoji podaci o brojnosti u Programu razvoja lovstva 2004 - 2014 godina) i procjene brojnosti divljači na dan 01.04.2014 godine.

Problemima metodologije ustanovljivanja brojnosti divljači, kao osnovnog uslova lovnog gazdovanja, bavi se veliki broj lovnih stručnjaka. Usljed toga i postoji više razrađenih metoda, zasnovanih na raznim principima, prije svega na sljedećim:

- prebrojavanju divljači na oglednim površinama u krugovima, kvadratima, prugama ili površinama odabranim prema biotopskim karakteristikama;
- vizuelnom prebrojavanju po predhodnoj maršutnoj mreži, pješice, nekim motornim vozilom, zapregom ili avionom odnosno helikopterom;
- odnosu broja tragova u različitim uslovima prema broju prisutne divljači (otisci papaka, kopita i sl. u snijegu, zemlji ili pijesku, tragovima i mjestima odmora, izmetinama, ostacima dlake i sl.);
- prebrojavanju na iskustvenim mjestima prirodne koncentracije divljači (vodopoj, zimovališta, solišta i slično);

- korišćenju propratnih fenomena parneja - rika jelena, javljanje mužjaka fazana, jerebice, lještarka, pjevanje velikog tetrijeba i sl.;

- markiranju divljači (bojenjem dlake ili rogovolja, vidljivim plombama ili pločicama, specijalnim telemetrijskim uređajima, radio odašiljičima i primjeni statistike.

Cilj gazdovanja lovištima u Crnoj Gori je očuvanje stabilnosti ekosistema, progresivno i održivo lovno gazdovanje na način da se održava njihova biocenotska raznolikost, sposobnost razmnožavanja, produkcija, vitalnost i potencijal i ispunjenje ekološke, gazdinske i socijalne funkcije, a da to ne šteti drugim ekosistemima. Taj cilj se može postići ako u prostoru i u vremenu uredimo lovište tako da osiguramo integralno specifičnosti faune i flore.

Radnje u lovištima treba preduzimati poštujući temeljno načelo lovne ekonomike. S potrebnim minimumom troškova u određenom vremenskom razdoblju postići što bolji uspjeh gazdovanja služeći se svim mjerama za postizanje optimalne brojnosti divljači, vodeći računa o očuvanju prirodnog integriteta uzgojnih vrsta divljači kao zooloških jedinica.

Istrumenti za ostvarivanje cilja gazdovanja i namjene lovišta su:

1. izbor prikladnih uzgojno značajnih vrsta;
2. pozitivna izmjena ekološki uslova staništa značajnih za izabrane vrste;
3. propisivanje mjera uzgoja, zaštite i korišćenja divljači koje su u skladu s biološkim osobinama uzgojnih vrsta divljači;
4. organizacija lovočuvarske službe i stručne službe za sprovođenje lovnih osnova koja će biti dorasla postavljenom cilju gazdovanja.

Lovstvo mora biti organizovano kao djelatnost koja objedinjava lov kao sport i rekreaciju, lov kao privrednu djelatnost, proizvodnju, uzgoj i zaštitu, plansko i racionalno korišćenje divljači, zatim uzgoj i obučavanje rasnih lovačkih pasa i lovno strjeljaštvo.

Osnovni ciljevi su zaštita, uzgoj, lov i održivo (plansko i racionalno) korišćenje divljači i njenih dijelova na taj način što će se mjerama gazdovanja obezbijediti uzgoj onih vrsta divljači u broju i kvalitetu koje dozvoljavaju prirodni uslovi u lovištu.

U tu svrhu u desetogodišnjem periodu za koji se donosi Program, radi postizanja osnovnih ciljeva u lovištima Crne Gore preduzeće, radi unapređenja divljači i lovstva, sljedeće mjere:

- zaštite divljači i lovišta;
- uzgoja divljači;
- uređenja lovišta;
- korišćenja divljači i lovišta;
- sprječavanje šteta od divljači.

1.5 CILJEVI GAZDOVANJA I MJERE ZA OSTVARIVANJE CILJEVA

Cilj gazdovanja lovištima u Crnoj Gori je očuvanje stabilnosti ekosistema, progresivno i održivo lovno gazdovanje na način da se održava njihova biocenotska raznolikost, sposobnost razmnožavanja, produkcija, vitalnost i potencijal i ispunjenje ekološke, gazdinske i socijalne funkcije, a da to ne šteti drugim ekosistemima. Taj cilj se može postići ako u prostoru i u vremenu uredimo lovište tako da osiguramo integralno specifičnosti faune i flore.

Radnje u lovištima treba preduzimati poštujući temeljno načelo lovne ekonomike. S potrebnim minimumom troškova u određenom vremenskom razdoblju postići što bolji uspjeh gazdovanja služeći se svim mjerama za postizanje optimalne brojnosti divljači, vodeći računa o očuvanju prirodnog integriteta uzgojnih vrsta divljači kao zooloških jedinica.

Istrumenti za ostvarivanje cilja gazdovanja i namjene lovišta su:

1. izbor prikladnih uzgojno značajnih vrsta;
2. pozitivna izmjena ekološki uslova staništa značajnih za izabrane vrste;
3. propisivanje mjera uzgoja, zaštite i korišćenja divljači koje su u skladu s biološkim osobinama uzgojnih vrsta divljači;
4. organizacija lovočuvarske službe i stručne službe za sprovođenje lovnih osnova koja će biti dorasla postavljenom cilju gazdovanja.

Lovstvo mora biti organizovano kao djelatnost koja objedinjava lov kao sport i rekreaciju, lov kao privrednu djelatnost, proizvodnju, uzgoj i zaštitu, plansko i racionalno korišćenje divljači, zatim uzgoj i obučavanje rasnih lovačkih pasa i lovno strjeljaštvo.

Osnovni ciljevi su zaštita, uzgoj, lov i održivo (plansko i racionalno) korišćenje divljači i njenih dijelova na taj način što će se mjerama gazdovanja obezbijediti uzgoj onih vrsta divljači u broju i kvalitetu koje dozvoljavaju prirodni uslovi u lovištu.

U tu svrhu u desetogodišnjem periodu za koji se donosi Program, radi postizanja osnovnih ciljeva u lovištima Crne Gore preduzeće, radi unapređenja divljači i lovstva, sljedeće mjere:

- zaštite divljači i lovišta;
- uzgoja divljači;
- uređenja lovišta;
- korišćenja divljači i lovišta;
- sprječavanje šteta od divljači.

Posebni ciljevi gazdovanja se odnose na postizanje određenog broja i kvaliteta, polne starosne strukture, gustine populacija, način korišćenja divljači i njenih dijelova (lovnih turizam, sportsko - rekreativna aktivnost), poboljšanje prirodnih uslova staništa, zaštita rijetkih i prorijeđenih vrsta divljači i dr.; mjere za ostvarivanje ciljeva (dinamiku razvoja populacija glavnih vrsta divljači u

lovnim područjima za period od 10 godina, dinamiku izgradnje i održavanja lovnih i lovno-tehničkih objekata u lovištima, mjere prihrane i prezimljavanja divljači, mjere za ostvarivanje saradnje sa drugim djelatnostima unutar lovišta u cilju zaštite i mira divljači (šumarstvo, poljoprivreda, vodoprivreda), mogućnost naseljavanja autohtone divljači).

Da bi se uskladili interesi lovstva, šumarstva i poljoprivrede i drugih djelatnosti u nekom lovištu, određuje se njegov kapacitet za svaku vrstu divljači koja se može uzgajati u lovištu. U cilju utvrđivanja kapaciteta nekog lovišta, prethodno je neophodno odrediti njegov bonitetni razred za svaku vrstu divljači posebno.

Posebne ciljeve gazdovanja i sve naprijed naznačene mjere i zahvati prilagođavati će se uzgoju sljedećih vrsta divljači u lovištima:

krupna divljač:

- srna obična (*Capreolus capreolus* L.);
- divokoza (*Rupicapra rupicapra* L.);
- svinja divlja (*Sus scropha* L.);
- mrki medvjed (*Ursus arctos* L.);

sitna divljač:

- zec obični (*Lepus europaeus*);
- jarebica kamenjarka (*Alectoris graeca* Meissn.);
- fazan (*Phasianus sp.* L.).

vrste divljači za uzgajanje u ograđenim lovištima - uzgajalištima:

- jelen obični (*Cervus elaphus* L.);
- jelen lopatar (*Dama dama* L.);
- muflon (*Ovis musimon* Pall.).

1.6 ODNOS SA DRUGIM PLANOVIMA I PROGRAMIMA

Sagledavanjem Programa razvoja lovstva paralelno su analizirana strateška i planska dokumenta Crne Gore, kojima se takođe tretiraju pitanja lovstva, i to: Strategija sa planom razvoja šuma i šumarstva - nacionalna šumarska strategija, Strategija biodiverziteta i Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore. U kontekstu zaštite životne sredine posebno su značajni i planovi koji tretiraju zaštićena područja i nacionalne parkove, te su stoga analizom bili obuhvaćeni i prostorni planovi posebne namjene uključujući prostorne planove posebne namjene za nacionalne parkove.

1.6.1 Strategija sa planom razvoja šuma i šumarstva – nacionalna šumarska strategija

Predmetnom analizom utvrđeno je da je krovni dokument u oblasti šumarstva, Strategija sa planom razvoja šuma i šumarstva – nacionalna šumarska strategija u korelaciji sa Predmetni programom, naime njihovi strateški pristupi i ciljevi se podudaraju.

Strategija šumarstva definiše dva opšta cilja koji se odnose na šume kao ekosistem i prirodni resurs i na ekonomski sektor šumarstva i drvne industrije.

1. Unaprijeđenje šuma i održivost gazdovanja povećanjem drvne zalihe u šumama
2. Povećati BDP sektora šumarstva, drvne industrije i drugih djelatnosti koje zavise od šuma

Strateški pristup: Upravljanje i gazdovanje šumama u Crnoj Gori je integralno, multifunkcionalno i blisko prirodi. To znači da se državnim i privatnim šumama gazduje za ispunjavanje ekoloških, proizvodnih i socijalnih funkcija. Takvo upravljanje i gazdovanje osigurava se jedinstvenim sistemom planiranja od državnog (ova strategija) do nivoa odsjeka ili parcele (plan razvoja šuma na opštinskom nivou, program gazdovanja šumama za gazdinsku jedinicu i plan uzgoja ili izvođački projekat na nivou odsjeka i parcele) i saradnjom među svim učesnicima.

Šumarstvo, drvni i nedrvni proizvodi su integralni dio ruralne ekonomije i ruralnog razvoja. Pored poljoprivrede i seoskog turizma, oni predstavljaju jednu od glavnih mogućnosti za socio-ekonomsko unaprijeđenje seoskih područja. Zbog toga u periodu 2014 – 2020. godina dio sredstva EU - IPA za ruralni razvoj i druge namjene, usmjerava se i u razvoj sektora šumarstva.

Pored toga, šumarstvo se aktivno uključuje u implementaciju zaštićenih područja EU Natura 2000.

Javni interes u svim šumama prema Zakonu o šumama osigurava Uprava za šume u okviru Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja u partnerstvu sa vlasnicima privatnih šuma, korisnicima državnih šuma i zemljišta, preduzećima u sektoru šumarstva, lokalnim stanovništvom, drugim državnim organima i institucijama i nevladinim organizacijama.

Kako bi osigurao javni interes i podstakao ekonomski razvoj, Uprava za šume treba da razvije nove funkcije uključujući **savjetodavnu službu za privatne vlasnike šuma**, koordinaciju projekata ruralnog razvoja, planiranje, projektovanje i nadzor šumskih puteva, **upravljanje lovištima posebne namjene**, uključivanje u upravljanje regionalnih parkova i parkova prirode, preventivu i borbu protiv šumskih požara itd. Do nekog nivoa, ona nove funkcije može da razvije na račun smanjenja troškova zadataka koji mogu da se racionaliziraju (doznaka, otprema sortimenata iz šume), ali za ispunjavanje svih zahtjeva potrebno je njeno stabilno budžetsko finansiranje i postepeno pomlađivanje kadra.

Programom razvoja lovstva se navodi da je Zakon propisao i obavezu osnivanja Savjeta za lovstvo, kao savjetodavnog i stručnog tijela Vlade, koje razmatra i daje mišljenje o najkrupnijim pitanjima iz oblasti divljači i lovstva. Ova obaveza nije još realizovana, a u međuvremenu je Vlada Crne Gore donijela zaključak da je prilikom prve izmjene Zakona o divljači i lovstvu potrebno predvidjeti da osnivanje Savjeta za lovstvo bude u kompetenciji nadležnog ministarstva.

Predmetnim programom se ne navodi preporuka Strategije šumarstva za osnivanjem savjetodavne službe u okviru Uprave za šume čija će funkcija biti, između ostalog i upravljanje lovištima posebne namjene, te je stoga u cilju usklađivanja usvojene strategije i predmetnog programa neophodno uvrstiti isto.

Strategijom šumarstva se planira postizanje sledećih ciljeva:

- Unaprijeđenje šuma kroz održivo gazdovanje;
- Razvoj drvne industrije;
- Uloga šumarstva u ruralnom razvoju;
- **Zaštita biodiverziteta i druge ekosistemske usluge šuma i**
- Zaštita od požara.

Posebno značajno strateške opredjeljenje Strategije sa planom razvoja šuma i šumarstva sa aspekta Programa razvoja lovstva jeste zaštita biodiverziteta i druge ekosistemske usluge šuma.

Na području zaštite prirode definisani ciljevi su:

- **Dobro stanje šumskih staništa i vrsta od evropske važnosti ili onih povezanih sa šumom**
- **Otpornost šuma na uticaje klimatskih promjena i druga ugrožavanja**
- **Valorizacija ekosistemskih usluga šuma**

Postizanje predviđenih ciljeva planira se sprovođenjem sljedećih mjera:

- Stabilni i kvalitetni šumski ekosistemi: uz pomoć integracije zahtjeva Nature 2000 u planove gazdovanja šumama, štite se staništa i vrste na cijelom području šuma
- Ekosistemski pristup gazdovanju šumama i zaštiti prirode
- Razgraničenje pašnjaka i šuma, registracija i regulacija prava korišćenja
- Unaprijeđenje upravljanja šumama u nacionalnim parkovima

Stabilni i kvalitetni šumski ekosistemi: uz pomoć integracije zahtjeva Nature 2000 u planove gazdovanja šumama, štite se staništa i vrste na cijelom području šuma.

Cilj

Do 2016. godine integrisati ciljeve zaštite vrsta i staništa u planove razvoja šuma, a do 2025. godine sukcesivno integrisati ciljeve zaštite vrsta i staništa u programe gazdovanja šumama.

Obrazloženje

Ulaskom u EU, Crna Gora treba da obezbijedi i upravljanje područjima Nature 2000 na svojoj teritoriji. Područjima Natura 2000 u šumama upravljaće se preko planova razvoja šuma i programa gazdovanja šumama. Ciljeve zaštite treba ugraditi u planove i programe i nakon toga upravljati područjima na način da se obezbijedi povoljan status vrsta i staništa.

Pri tome, **pored zaštite staništa posebnu pažnju treba posvetiti zaštiti životinjskih i biljnih vrsta od evropske važnosti. S tim u vezi, bitan prioritet predstavlja upravljanje lovištima posebne namjene za koje je nadležna Uprava za šume.** Ova lovišta treba da budu centri populacija životinjskih vrsta za Crnu Goru i širi region. Međutim, i u ostalim lovištima treba da se dosledno ispunjuju zahtjevi propisani Zakonom o divljači i lovstvu. **Zbog odredaba Direktive o staništima EU, biće potrebne i promjene zakonodavstva u pogledu pojedinih vrsta, pogotovo velikih zvijeri (medvjed, vuk i ris) u smislu njihove strožije zaštite.**

Ciljne grupe

Uprava za šume

Agencija za zaštitu životne sredine

Institucije koje upravljaju pojedinim zaštićenim područjima

Lovački savez Crne Gore

Očekivani rezultati

Integracija ciljeva zaštite životne sredine u planove razvoja šuma i programe gazdovanje šumama i upravljanje područjima Natura 2000 u šumama

Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje

Osposobljavanje zaposlenih u Upravi za šume

Osposobljavanje zaposlenih u Agenciji za zaštitu životne sredine

Osposobljavanje preduzeća koja pripremaju programe gazdovanja šumama

Prilogođavanje Zakona o šumama i Zakona o divljači i lovstvu zahtjevima EU direktiva o pticama i staništima

Uspostavljanje efektivnog upravljanja lovištima posebne namjene

Implementacija Zakona o divljači i lovstvu na cijeloj teritoriji Crne Gore

Vremenski okvir

Priprema planova razvoja šuma u skladu sa zahtjevima upravljanja Natura 2000 područjima – do 2016. godine

Priprema programa gazdovanja šumama u skladu sa zahtjevima upravljanja Natura 2000 područjima – do 2025. godine

Učinci (ekonomske koristi)

Ekosistemska usluga zaštite biodiverziteta

Efikasno upravljanje šuma i lovišta u skladu sa zahtjevima Natura 2000 u okviru postojećih troškova

Izvori finansiranja

- Dodatno osposobljavanje – u okviru pretpistupnih fondova EU
- Dodatni zaposleni u Upravi za šume za upravljanje Naturom 2000
- Izrada planova razvoja šuma, programa gazdovanja šumama i lovnih osnova za lovišta posebne namjene – redovna aktivnost Uprave za šume

Preduslovi za izvršenje

Definisana potencijalna Natura 2000 područja

Definisani cilj strategije šumarstva, a koji se odnosi na uspostavljanje efektivnog upravljanja lovištima posebne namjene, treba da bude realizovan predmetnim programom.

Predmetnim Program uzima u obzir trenutna Emerald, buduća Natura 2000 područja, stanje divljači u istim i uticaju na njih usled neadekvatnog gazdovanja lovištima.

Ekosistemski pristup gazdovanju šumama i zaštiti prirode

Cilj

Saradnja između državnih i lokalnih institucija, privatnih vlasnika šuma, preduzeća i nevladinih organizacija u gazdovanju šumama i zaštiti prirode

Obrazloženje

Kao i u drugim zemljama, u Crnoj Gori nadležnosti i odgovornost za gazdovanje i zaštitu šuma, prirode i prirodnih resursa su podjeljene između različitih državnih (MPRR, MORT, MUP) i lokalnih institucija (opštine), privatnih vlasnika i korisnika šuma i šumskih zemljišta, izvođača različitih radova i nevladinih organizacija kao što su lovačka i ribolovna društva, organizacije za zaštitu prirode, sportska društva itd.

Ekosistemski pristup gazdovanju šumama i zaštiti prirode podrazumijeva uključivanje svih relevantnih partnera u odlučivanje o šumama, participativno planiranje i saradnju kod izvođenja pojedinih aktivnosti u okviru relevantnih zakonskih odredbi. Zakon o šumama propisuje uključivanje zainteresovane

javnosti u pripremu planova razvoja i programa gazdovanja, kao i formiranje Savjeta za šuma. Uprava za šume treba da se osposobi za uključivanje partnera u donošenje pojedinih planova, kao i za saradnju sa udruženjima vlasnika i drugim partnerima na terenu.

Poseban prioritet za saradnju predstavljaju budući regionalni parkovi (koje shodno zakonu treba da proglašavaju opštine) a oni uključuju i šume koje imaju ekonomsku vrijednost. U okviru planiranja i upravljanja tih parkova, Uprava za šume sa svojim znanjem, kadrovima i aktivnostim može da odigra značajnu pozitivnu ulogu u smislu postizanja ciljeva zaštite, razvoja i posjete tih područja. Većina planiranih regionalnih parkova poklapa se i sa lovištima posebne namjene, što daje dodatne mogućnosti za saradnju u okviru upravljanja parkova.

Ciljne grupe

Uprava za šume, druge državne i lokalne institucije, privatni vlasnici šuma, preduzeća, NVO

Očekivani rezultati

Smanjenje institucionalnih konflikata i time troškova javne uprave, bolji efekti upravljanja i gazdovanje šumama

Koraci za izvođenje, uključujući osposobljavanje

Uspostavljanje Nacionalnog savjeta za šume

Uključivanje Uprave za šume u proces planiranja i strukturu upravljanja regionalnih parkova

Učešće javnosti u svim procesima planiranja u šumarstvu

Saradnja sa nevladinim organizacijama (LAG-ovi, dobrovoljna vatrogasna društva, planinarska društva, lovačka društva...)

Vremenski okvir

Nacionalni savjet za šume- do 2013. godine

Uspostavljanje regionalnih parkova- 2013 – 2017. godine

Učinci (ekonomske koristi)

Veći efekat uložених javnih sredstava

Izvori finansiranja

Ova aktivnost može da se izvrši u okviru postojećih aktivnosti pojedinih institucija

Preduslovi za izvršenje

Spremnost za saradnju kod svih učesnika

Strategijom šumarstva ističe se da uprava za šume trenutno ne polaže dovoljno pažnje na zaštićene vrste i zaštićena područja, tj. u segmentu zaštite prirode je nedovoljno aktivna. Veliki dio šuma je veoma značajan za očuvanje

biodiverziteta, a Uprava za šume ima znanja na kakav način treba gazdovati sa šumama da bi se taj biodiverzitet očuvao.

Uprava za šume je već odgovorna za upravljanje uzgojnih lovišta ali premalo pažnje polaže na promociju svoga rada na području očuvanja biodiverziteta i zaštite prirode.

U okviru novopredloženog sektora za zaštitu prirode i lov treba početi sa aktivnostima na pripremanju stručnih podloga za osnivanje Natura 2000 područja.

U okviru IPA projekata se odvija priprema metodologije i edukacija vezana za uključivanje zahtjeva Nature 2000 u planiranje u šumarstvu. U narednom periodu, potrebno je ove aktivnosti sprovesti i na terenu u saradnji sa Agencijom za zaštitu životne sredine. Dugoročno, Uprava za šume treba uključiti mjere za gazdovanje šumama u programe gazdovanja šumama i preuzeti upravljanje područjima buduće Nature 2000 u šumama. Preko upravljanja šuma i uzgojnih lovišta, uprava za šume treba aktivno da se uključi i u upravljanje planiranih regionalnih parkova kao što su Komovi, Piva i Ljubišnje.

Shodno navedenom, predmetnim program uzima u obzir odnos planiranih regionalnih parkova koji se poklapaju sa lovištima posebne namjene, i razmotra mogućnosti za saradnju, u okviru upravljanja parkovima, različitih interesnih strana i daje preporuke sa aspekta lovstva. Takođe, ističe nedostatke u pogledu stručnih podloga za osnivanje Natura 2000 područja, i njihovog odnosa sa lovištima i lovištima posebne namjene.

1.6.2 Nacionalna strategija biodiverziteta sa akcionim planom za period 2009 – 2014

Strategijom biodiverziteta se navodi da Crna Gora ima bogatu faunu sisara i da se najveći broj vrsta javlja u šumskom planinskom dijelu na sjeveru Crne Gore. U fauni sisara su prisutni: (i) mesojedi, npr. vuk (*Canis lupus*) (smatra se da ima 200-300 jedinki vuka), mrki medvjed (*Ursus arctos*) (procjenjuje se da je u 2000-tog godini bilo **125** jedinki), lisica (*Vulpes vulpes*), ris (*Lynx lynx*), vidra (*Lutra lutra*), (ii) kopitari, npr. divlja svinja (*Sus scrofa*), crveni jelen (*Cervus elaphus*), srna (*Capreolus capreolus*), divokoza (*Rupicapra rupicapra*), evropski zec (*Lepus europeus*), (iii) glodari, uključujući (*Pitymys thomasi*), koji je može naći samo oko Podgorice (Vranići) i u Vilusima, slijepo kuće (*Spalax leucodon*) kao više vrsta slijepih miševa; (iv) morski sisari: obični delfin (*Delphinus delphis*), prugasti delfin (*Stenella coeruleoalba*), atlanski sidrasti delfin (*Stenella frontalis*), kljunasti delfin (*Tursiops truncatus*), i Risov delfin (*Grampus griseus*).

Posebno naglašavamo kao nedostatak to da **osim istraživanja pojedinih vrsta, npr. mrkog medvjeda (*Ursus arctos*) i procjena brojnosti lovnih vrsta koje daju lovačke organizacije, ne postoje sistematizovani podaci o brojnosti i veličini populacija sisara u Crnoj Gori.**

Imajući u vidu da Strategija biodiverziteta ukazuje na nepouzdanost podataka o brojnosti lovne divljači koju daju lovačke organizacije, s obzirom da nema njihove stručne verifikacije, treba očekivati da će predmetnim program definisati modele za prevazilaženje ovog problema.

Slabosti u sistemu upravljanja zaštićenim prirodnim dobrima

Strategija biodiverziteta prepoznaje i slabosti u sistemu upravljanja zaštićenim područjima, te se stoga navodi: „Sistem zaštićenih područja prirode u Crnoj Gori se suočava sa brojnim slabostima i problemima. Najveći dio zaštićenih područja je po svojoj površini mali što uslovljava njihov fragmentaran raspored. Preostali nezaštićeni ekološki vrijedni prostori, posebno na primorju, trpe velike pritiske zbog intenzivnog urbanog i turističkog razvoja. I dalje nema dovoljno stručnih informacija na osnovu kojih se mogu unaprijed/prije stavljanja pod zaštitu pouzdano identifikovati granice, kategorija i režim zaštite novih zaštićenih područja prirode. Status, režim zaštite i kategorija upravljanja postojećih zaštićenih područja prirode nije usklađen sa sadašnjim stanjem i onim vrijednostima biodiverziteta koje su ranije bile glavni razlog za stavljanje pod zaštitu tih područja. Ostale slabosti se odnose na: nedostatak ili nepotpune inventare biodiverziteta; nedostatak ili neodgovarajući profil kadrova koji često nema dovoljno stručnih, operativnih i/ili menadžerskih kapaciteta potrebnih za zaštićena područja; nepovoljan izbor granica zaštićenih područja i t.sl. Pri identifikaciji postojećih zaštićenih područja prirode nijesu korišćene evropske tipologizacije staništa - EMERALD, Natura 2000 kao osnova za njihovu identifikaciju, već se cio postupak bazirao na saznanjima nastalim u okviru tradicionalne doktrine zaštite prirode koji je ipak obezbjedio zastupljenost najvažnijih reprezentativnih ekosistema u Crnoj Gori. Revizija statusa postojećih zaštićenih područja prirode, formiranje upravljača za sve kategorije zaštićenih područja prirode, te definisanje optimalnih modela upravljanja (zasnovanih na participativnom pristupu) predstavljaju osnovne mjere za zaštitu biodiverziteta i uopšte zaštitu prirode.

U pogledu upravljanja, jedino za kategoriju nacionalnih parkova ustanovljen je upravljač (JP Nacionani parkovi Crne Gore). Za kategorije spomenik prirode i predio posebnih prirodnih odlika za koje je nominalno lokalna samouprava nadležna za osnivanje upravljača, izradu planova upravljanja i sprovođenje upravljanja, upravljači nijesu ustanovljeni izuzev u rijetkim slučajevima (Trebjesa, Arboretum u Grahovu, Gradski park u Tivtu i sl.). S druge strane, nije razvijena praksa uključivanja lokalnog stanovništva u upravljačke strukture odgovorne za direktno upravljanje zaštićenim prirodnim dobrima, što često izaziva probleme samim upravljačima tih dobar u svakodnevnom upravljanju.

Zaštićena područja se suočavaju i sa čitavim nizom direktnih negativnih prijetnji, uključujući: neodrživo upravljanje šumama i bespravnu sječu; bespravni lov divljači, nezakonitu trgovinu i nekontrolisano prikupljanje ljekovitih biljnih vrsta; pritiske koji proističu od intenzivnijeg razvoja (turizam, urbanizacija) u tim područjima ili njihovoj okolini posebno na Primorju.

Odavno je prepoznat konflikt između zaštite biodiverziteta / zaštite prirode i razvoja. Ovaj izazov nema lakog i jednostavnog rješenja. Kao što nije realno zaustaviti dalji razvoj, tako nije moguće istrajati i u totalnoj - apsolutnoj zaštiti prirode. Rješenje je i u Crnoj Gori prepoznato u održivom razvoju radi čega je i donijeta posebna Strategija – Nacionalna Strategija održivog razvoja (NSOR). Nažalost, dosadašnja razvojna opredjeljenja su svojim prostornim položajem i obimom često bila u konfliktu sa ključnim prirodnim i kulturnim vrijednostima - mrežom zaštićenih područja prirode (nacionalnim parkovima, npr. Skadarsko jezero, i dr.). U tome je prednjačila saobraćajna – putna infrastruktura

Predmetnim programom u odnosu na strategiju biodiverziteta ne navode se problemi bespravnog lova divljači, čemu je potrebno posvetiti posebnu pažnju kroz mjere zaštite.

Lov

Strategijom biodiverziteta obrađivano je i pitanje lovstva, gdje se navodi:

„O lovu, posebno sportskom, postoji malo konkretnih podataka o broju lovaca uključenih u ekonomski uticaj ove aktivnosti. Lovstvo je u nadležnosti Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja. Glavne vrste divljači koje se love u Crnoj Gori su su: divlja svinja *Sus scrofa*, lisica, zec *Lepus europeus*, divojarac *Rupicapra rupicapra*, srndač *Capreolus capreolus*, vuk *Canis lupus*, a od ptica šljuka, patke i druge vodene ptice, kao i tetrijeb, fazan i jarebica. Ubijene životinje direktno koriste lovci ili se prodaju hotelima, restoranima itd. Takođe se praktikuje trofejni lov na mrkog medvjeda *Ursus arctos*, što privlači i strane lovce, jer ova vrsta nije lovno zaštićena (izuzev do 2 godine starog mečeta). Iako lovni turizam generiše značajne prihod u drugim evropskim zemljama, u Crnoj Gori je on prilično ograničen.

Lov na vodene ptice bio je ranije dozvoljen u nacionalnom parku Skadarsko jezero, ali je od 2002. god. potpuno zabranjen zbog sprovođenja odredbi iz Prostornog Plana NP Skadarsko jezero i registrovanog smanjenja brojnosti populacija vodenih ptica. Lov na ptice takođe je zabranjen i na području Ulcinjske Solane. Međutim, lov na ptice je i dalje prisutan u vlažnim i močvarnim područjima na Primorju i u zaleđu.

Lov se i dalje smatra rekreativnom aktivnošću, više nego aktivnost koja donosi prihod ili aktivnost koja je usmjerena na turizam. Članarine u lovačkim organizacijama su uglavnom male, investicije u lovišta skromne, a domaći lovci nisu obavezni da plaćaju nadoknadu za svaku ubijenu životinju.

Zabrane koje proizilaze iz prostornih planova, u pogledu zabrane lova određenih vrsta na pojedinim lokacijama, takođe će biti predmet Programa razvoja lovstva.

1.6.3 Prostorni planovi posebne namjene

Zakonom o nacionalnim parkovima propisano je da se dobra nacionalnih parkova (zemljište, šume, vode, biljni i životinjski svijet i druga prirodna bogatstva, kao i radom stvorene vrijednosti u nacionalnim parkovima) mogu koristiti u skladu sa zakonom, prostornim planom posebne namjene i planom upravljanja, vodeći računa o očuvanju biološke i predione raznovrsnosti.

Zakonom o divljači i lovstvu je propisano da se taj zakon primjenjuje i na zaštićena područja, a što znači i na područja nacionalnih parkova, ako zakonom (pa dakle i Zakonom o nacionalnim parkovima) nije drukčije određeno.

Polazeći od toga da prostornim planovima posebne namjene i planom upravljanja nacionalnih parkova na području nacionalnih parkova nije predviđen lov divljači, Odlukom o ustanovljavanju lovišta i osnivanju lovišta sa posebnom namjenom, Vlada Crne Gore na tim područjima nije ustanovila lovišta. Samim tim, bez obzira na odgovarajuću fleksibilost Zakona o divljači i lovstvu, pa i Zakona o nacionalnim parkovima, u ovom trenutku, bez odgovarajuće izmjene politike, **nacionalni parkovi ne mogu imati tretman lovišta, iako navedeni zakoni ne predviđaju eksplicitnu zabranu lova u nacionalnim parkovima.**

Imajući u vidu da program razvoja lovstva ističe potrebu preispitivanja mogućnosti i potrebe lova divljači i na površinama izvan lovišta, tj u nacionalnim parkovima, u skladu sa programom zaštite divljači i namjenom tih površina (u zonama sa manjim stepenom zaštite), navodeći ekonomske, uzgojne, razvojne i zdravstvene razloge za to, proizilazi potreba da se predmetnim programom razmotri pozitivni i negativni aspekti istog, kako bi se definisalo ovo strateško opredjeljenje.

1.6.3.1. Prostorni plan posebne namjene Bjelasica – Komovi

Prostorni plan posebne namjene Bjelasica – Komovi, kao i Izvještaj o strateškoj procjene uticaja na životnu sredinu ne obrađuje Lovište posebne namjene Komovi, kao ni njegove pozitivne i negativne uticaje kako na životnu sredinu, tako i na socio-ekonomske uslove, uključujući turizam.

1.6.3.2. Prostorni plan posebne namjene za Nacionalni park „Lovćen“ i Nacionalni park „Skadarsko jezero“

Prostorni plan posebne namjene za Nacionalni park Lovćen i Nacionalni park Skadarsko jezero, kao i Izvještaji o strateškoj procjene uticaja na životnu sredinu ne obrađuje submediteransko lovno područje koje obuhvata teritoriju Nacionalnog parka „Lovćen“ i NP „Skadarsko jezero“, kao njihove pozitivne i negativne uticaje kako na životnu sredinu, tako i na socio-ekonomske uslove, uključujući turizam.

Lov na vodene ptice bio je ranije dozvoljen u nacionalnom parku Skadarsko jezero, ali je od 2002. god. potpuno zabranjen zbog sprovođenja odredbi iz Prostornog Plana NP Skadarsko jezero i registrovanog smanjenja brojnosti populacija vodenih ptica

1.6.3.3. Prostorni plan posebne namjene za Nacionalni park „Biogradska gora“

Programom lovstva navodi se prisustvo vrste *Cervus elaphus* L - Jelen obični koji naseljava prostor Nacionalnog parka „Biogradska gora“.

2. OPIS POSTOJEĆEG STANJA ŽIVOTNE SREDINE I NJENOG MOGUĆEG RAZVOJA UKOLIKO SE PROGRAM NE REALIZUJE

2.1 PRIRODNE KARAKTERISTIKE U LOVNIM PODRUČJIMA

Prirodni uslovi u lovnim područjima određuju kvalitet samog lovnog područja, jer od njih zavisi da li se pojedine vrste divljači uspješno razmnožavaju i razvijaju, odnosno da li je brojnost njihovih populacija stabilna, opadajuća ili se povećava.

U prirodne karakteristike lovnih područja ubrajamo: orografske, pedološke, hidrografske, klimatske i fitocenološke karakteristike. Prva četiri faktora uslovljavaju razvoj karakteristika petog - fitocenološkog faktora. Generalno, sastav faune nekog područja u najvećoj mjeri je zavistan od fitocenoloških karakteristika tog područja.

2.1.1 Orografske karakteristike lovnih područja

Na osnovu orografskih faktora (karakteristike reljefa: nadmorska visina, razuđenost reljefa, nagib tla itd.) crnogorska lovišta se mogu grupisati u pet lovnih područja.

MEDITERANSKO LOVNO PODRUČJE obuhvata uzan priobalni pojas uz Jadransku obalu i južne padine vijenca primorskih planina (Orjen, Lovćen i Rumija).

Uzan priobalni pojas se sastoji od niza razdvojenih uvala i polja između kojih se primorske planine strmo spuštaju u more odsjecima ili klifovima. Nizijski prostori, idući od istoka ka zapadu su slijedeći: Ulcinjsko polje, Barsko polje, Buljarica, Budvansko, Mrčevo polje, Grbaljsko, Tivatsko polje, Sutorina sa nizom manjih uvala (oko Bečića, Petrovca, Sutomora, Lučice, Čanja itd).

Neposredno duž morske obale pruža se karst primorske oblasti koji obično odsjekom ili u obliku klifova pada u more. Primorski karst izgrađuju tipski sprudni krečnjaci i dolomiti koji pripadaju gornjoj kredi, a manje tercijaru. Boje su svjetlosive i sive. Ovi nizovi krečnjačko-dolomitičnih pobrđa čine u stvari sistem antiklinala između kojih su uzane zone tercijarnog fliša, koje predstavljaju sinklinalna područja. U geomorfološkom pogledu flišna sinklinalna područja predstavljaju ulegnuća i doline potoka, a krečnjačko-dolomitski tereni su uzvišenja. Ovaj sistem antiklinala i sinklinala se prekida duž obale, gde se u sinklinalnom produženju javljaju plaže i zatoni, a antiklinale grade rtove.

Jedino, područje od Bara do Ulcinja ima veće učešće fliša u građi terena, zbog čega je ovo područje više terasasto i prohodnije.

Mediterransko lovno područje, osim cijele južne padine Rumije (sa vrhom na 1594 mnm), ne obuhvata najviše djelove Lovćena i Orjena, kao ni njihove sjeverne padine, koje spadaju u submediteransko lovno područje.

SUBMEDITERANSKO LOVNO PODRUČJE obuhvata područja u kojima se mediteranska klima probija u unutrašnjost kontinenta, a to su depresija Skadarskog jezera i dolina rijeke Zete, dijelom i Morače. To su područja opština Danilovgrad, Podgorica i Cetinje, uključujući i sjeverne padine Rumije. Nadmorska visina područja je od 50 do 2000 mnm. Tipično kraško područje su masivi Lovćena i Rumije i dio kanjona rijeke Morače. Ravničarski dio područja (Zetsko-Bjelopavlička ravnica) nastao je spuštanjem podloge i povlačenjem ujezerene vode u Jadransko more. Zato je isastav podloge drugačiji u odnosu na kraški dio. Sastoji se od glaciofluvijalnog šljunka i pijeska, na mnogim mjestima sa nataloženom diluvijalnom glinom i ilovačom.

CENTRALNO LOVNO PODRUČJE se prostire u kraškoj zaravni zapadne Crne Gore i u planinskim oblastima od Kape Moračke, preko Bjelasice ka zapadu. Čine ga teritorije tri opštine: Nikšić, Mojkovac i Kolašin. Krašku zaravan čine, u stvari, niz kraških uvala različitih površina, izduženih u Dinarskom parvcu, međusobno odvojenih krečnjačkim prečagama. Kao najveće je Nikšićko polje, koje je produžetak Bjelopavličke ravnice na većoj nadmorskoj visini (600-650 mnm). Dno polja je prekriveno glaciofluvijalnim nanosima i ilovačom. Drugi dio ovog lovnog područja se prostire sjeverno i sjevero-istočno od Nikšićkog Polja. To je lanac planina ispresijecan kanjonskim dolinama i manjim površima. Podloga je, uglavnom krečnjačka, što se ide više prema sjevero-istoku uvećava se udio silikata, naročito izražen u sledećem – istočnom-lovnom području.

ISTOČNO LOVNO PODRUČJE se prostire na teritorijama sledećih opština: Bijelo Polje, Berane, Andrijevica, Rožaje i Plav. Obuhvata pojas visokih planina od Bjelasice do Prokletija na istoku, koje se ka sjeveru spuštaju u doline Lima i Ibra ka Pešterskoj visoravni. U ovom regionu, krečnjačke površine su nešto mekše i trošnije i sa više primjesa silikatnog materijala, u odnosu na „ljuti krš“ južnijih planinskih vijenaca. Zato su i oblici reljefa ovdje mnogo blaži, npr. vrtače su šire, sa blažim nagibima i često prelaze u polja. Rijeke se ovdje nisu u tlo usijecale praveći klisure kanjonskog tipa, već su stvarale kotlinasta proširenja. Nadmorska visina područja je od oko 600 do 2272 mnm.

SJEVERNO LOVNO PODRUČJE obuhvata teritoriju opština: Pljevlja, Plužine, Šavnik i Žabljak. Ovo je oblast velikih površi sa kojih se uzdižu visoke planine i u kojoj, u geomorfološkom pogledu, značajnu ulogu imaju riječne doline. Najveće rijeke, Piva, Tara i Ćehotina, su velikim dijelom toka usjekle kanjone klisurskog tipa, sa proširenjima na mjestima denudacije fliša i drugih silikatnih stijena. Najimpozantnija planina ove oblasti je Durmitor kojeg čini grupa grebena i vrhova sa brojnim uvalama, dolovima i vrtačama između njih. Pivska planina je, u stvari, krečnjačka površ prosječne nadmorske visine 1450 mnm, a sa nje se izdižu uzvišenja u vidu planinskih vrhova. Dio ovog lovnog područja na krajnjem sjeveru je znatno niži od ostatka, jer se na desnoj obali Tare teren postepeno spušta, od vijenca visokih planina do doline Ćehotine.

2.1.2 Pedološke karakteristike lovnih područja

Dinamičan reljef, složena geološka struktura, karakteristike klimatskih i hidrografskih faktora, biljni pokrivač i na kraju čovjek, su faktori koji utiču na razvoj tipova zemljišta.

U mediteranskom lovnom području pedološki pokrivač uzanog obalnog pojasa u dolinama i primorskim poljima čine nanosna zemljišta, na krečnjacima su crvenice i krečnjačke crnice, a na flišnom i terasastom terenu su smeđa i smeđa antropogena zemljišta.

U submediteranskom lovnom području, na krečnjačkoj podlozi je proces stvaranja zemljišnog pokrivača veoma spor zbog dva faktora. Prvi je odsustvo ili veoma mali udio gline, a drugi je erozija, stalno prisutna, koja spira i ono malo zemljišta koje se može formirati. Najviše zemljišta u rejonu krša, nalazi se u mikrodepresijama - vrtačama, uvalama i manjim poljima. Dva dominantna tipa zemljišta na kršu su crvenice i krečnjačke crnice, koje se javljaju u više podtipova i varijeteta. Sa druge strane, Zetsko-Bjelopavlička ravnica je zasuta glaciofluvijalnim šljunkom i pijeskom, sa proširenjima oko Podgorice, Lješkopolja i u Čemovskom polju. Na ovakvoj podlozi, zbog odsustva zemljilikih materijala i gline, obrazovao se plitki sloj zemljišta. Bliže jezeru istaložen je nanos finijeg sastava na kojem su se obrazovala aluvijalna i močvarna zemljišta.

Centralno lovno područje karakterišu u nižim predjelima, pored rijeka, pjeskovito-šljunkovita zemljišta. U ostalom, većem dijelu oblasti razvila su se smeđa šumska eutrična zemljišta i krečnjačko-dolomitska crnica. Na višim nadmorskim visinama javlja se i planinska crnica.

U istočnom lovnom području, pored rijeka se razvijaju zemljišta aluvijalnog porijekla, plodna jer su bogata humusom. Međutim, u većem dijelu oblasti dominira smeđe kiselo zemljište i ranker. Osim ovoga, javljaju se i distrična i eutrična smeđa zemljišta.

Zemljište sjevernog lovnog područja u manjem procentu karakterišu zemljišta aluvijalnog i deluvijalnog porijekla razvijena u dolinama rijeka Tare i Čehotine. U većem dijelu ovog lovnog područja razvila se krečnjačko-dolomitna crnica, a prema sjevernim i istočnim granicama područja preovlađuje smeđe kiselo zemljište i ranker.

2.1.3 Hidrografske karakteristike lovnih područja

MEDITERANSKO LOVNO PODRUČJE: I ako gotovo polovina (47.5%) površine Crne Gore pripada Jadranskom slivu, najveći dio vode se u Jadran uliva samo preko rijeke Bojane. Ostatak čine svega nekoliko vodotokova uglavnom bujičnog karaktera. Tako je i mediteransko lovno područje siromašno površinskim vodotokovima. Nekadašnji površinski vodotokovi su, procesom karstifikacije, spušteni u podzemlje i izlaze na površinu putem vrela koja su najčešće blizu same obale ili ispod nivoa mora (vrulje) i manjih izvora. Većih rijeka, osim Bojane, danas i nema u ovom području. Površinski vodotokovi se

danas pojavljuju u vidu manjih ili većih potoka, od koji tokom ljetnjih mjeseci, većina presušuje ili ponire. Međutim, tokom jeseni i zime, neki od njih, spuštajući se sa Orjena, Lovćena i Rumije, mogu imati pravi bujični karakter. Od većih vodotokova na ovom području, možemo spomenuti najbitnije:

Radi poboljšanja stanišnih uslova, neophodno je postaviti pomagala u vidu vještačkih pojilišta. Na ovaj način se olakšava život divljači i poboljšava kvalitet trofeja. Mada, na ovaj način se ne može uticati na poboljšanje stanja staništa (u smislu da se ne obezbjeđuje dovoljno vode za biljke i životinjske vrste, od beskičmenjaka do sitnih sisara, koje su izvor hrane za mesoždere).

SUBMEDITERANSKO LOVNO PODRUČJE:

Kao najznačajniji hidrografski objekat ovog područja je Skadarsko jezero, površine od 400 do 525 km², u zavisnosti od vodostaja. Najveće količine vode dobija rijekom Moračom. Manje količine Rijekom Crnojevića, Orahovšticom i rijekom Kiri u Albaniji. Predstavlja najveće jezero na Balkanu i najveću kriptodepresiju u Evropi.

Kako je najveći dio područja krečnjačke podloge, na površini ne dolazi do zadržavanja vodenog taloga, stalne vodene površine i vodotokovi su rijetki. Zato je i ovdje, kao i u mediteranskom lovnom području, neophodno redovno održavati vještačka pojilišta.

CENTRALNO LOVNO PODRUČJE:

U centralnom lovnom području glavni vodotokovi su gornji tok rijeke Morače, gornji tok rijeke Tare i gornji tok rijeke Zete. Morača je usvom gornjem i srednjem dijelu izrazito planinskog karaktera, dužine toka 113.4km², sa površinom sliva do Podgorice od 2628 km².

Zeta je najveća pritoka Morače, i ako bi po količini vode trebalo biti obrnuto. Dužina toka je 85 km, ali centralnom lovnom području pripada samo dio u Nikšićkom polju, prije nego što Zeta ponire, da bi se zatim opet pojavila u Bjelopavličkoj ravnici.

Dio Tare od izvorišta do ulaza u kanjon, tj. do zapadne granice granice mojkovačke opštine, pripada centralnom lovnom području. Duž cijelog toka tara je bogata pritokama, koje su većinom aktivne tokom cijele godine, jer dobijaju vodu sa velikih površina visokih planina, počevši od Komova, Žijova, Maglića, Bjelasice, dijelom sa Sinjavine.

Sem nekoliko manjih jezera, od kojih je najpoznatije Kapetanovo jezero, centralnom lovnom području pripadaju i vještačke akumulacije Krupačko, Slano jezero i Liverovići u Nikšićkom polju, Grahovska akumulacija, itd.

U najvećem dijelu centralne lovne površine, hidrografske karakteritike terena zadovoljavaju potrebe lovnih vrsta.

ISTOČNO LOVNO PODRUČJE:

Hidrografski istočnim lovnim područjem dominira rijeka Lim. Ona ističe iz Plavskog jezera. Samo do Berana u Lim se uliva 12 stalnih vodotokova (manjih rijeka i potoka), a do granice sa Srbijom još 6. Dužina toka je 234.2 km, a površina sliva do Dobrakova je 2880 km².

Druga značajna rijeka ovog područja je Ibar, čija je dužina toka u CG 273.8 km, a površina sliva do Baća 413.6 km². Izvire na obroncima planine Hajle na koti 1760 mnm, a sa svojim pritokama, što se i vidi iz površine sliva, gradi širok, lepezast oblik sliva.

Plavsko jezero je glacijalnog porijekla, vodu dobija od rijeke Luče tj. od Vruje i Grnčara. Površine je 1.2km². Kao i sva glacijalna jezera, eutrofikacijom i prekomjernim poniranjem i oticanjem, polako nestaje.

Hidrografske karakteristike istočnog lovnog područja su povoljne za uzgoj lovnih vrsta divljači.

SJEVERNO LOVNO PODRUČJE:

Rijeke sjevernog lovnog područja su Tara (donji dio toka), Piva i Ćehotina i pripadaju Crnomorskom slivu.

Tara, od izvora ispod vrhova Maglića, do ušća u Šćepan Polju, ima dužinu sliva od 148.4 km, sa površinom sliva od 2040 km².

Piva je formirala sliv kroz visoki masiv crnogorskih planina čija je površina 1784 km². I ako ne nosi ime Piva, kao njen izvor možemo smatrati izvorište Bukovice, ispod jugozapadnih padina Durmitora. U Šavniku se spaja sa rijekom Bijelom gradeći Pridvoricu u koju se zatim uliva Gornja Komarnica i taj tok dobija naziv Komarnica, sve do mjesta gdje prima pritoku Sinjaci. Tek odavde narodni naziv je Piva, sve do sastavljanja sa Tarom u Šćepan Polju, kada čine rijeku Drinu.

Ćehotina je, poslije Lima, najveća pritoka Drine. Izvire ispod planine Stožer. U nju se ulivaju manje rijeke i potoci (Korička rijeka, Vezišnica, Voloder itd.), sačinjavajući sliv od 809.8 km², sa dužinom toka od 128.5 km.

Kao i ostala lovna područja u centralnom i sjevernom dijelu Crne Gore, i ovo ima povoljne uslove u pogledu dostupnosti slatke vode za različite vrste divljači.

2.1.4 Klimatski faktori u lovnim područjima

I pored male površine Crnu Goru karakterišu veoma raznolike i složene klimatske prilike, od mediteranskog do umjereno-kontinentalnog i planinskog tipa.

Kao što i samo ime govori, mediteransko lovno područje obuhvata uglavnom područja sa mediteranskim - sredozemnim tipom klime, čiji uticaj

prodire dolinom rijeke Bojane, Skadarskim jezerom, dolinama rijeka Morače, Zete i Crnojevića rijeke dublje u kopno, formirajući submediteranski tip klime. Mediteranski tip klime formira se pod uticajem velike vodene površine Jadranskog mora. Morska voda se javlja kao akumulator toplote u toku ljetnjih mjeseci, koju zatim odaje u zimskom periodu. Ovakav termički režim morske vode ispoljava se i na temperaturu vazduha, a uslijed razlika u temperaturama vazduha na nivou mora i na većim nadmorskim visinama okolnog kopna javljaju se vjetrovi različitog pravca. Crnogorsku obalu karakterišu sušna ljeta i blage, kišovite zime, a prosječna temperatura tokom svih mjeseci je iznad 5°C. Minimalne količine padavina na ovom području poklapaju se sa periodima maksimalnih temperatura, tj. tokom ljeta.

Submediteransko lovno područje se najvećim dijelom prostire tamo gdje mediteranski tip klime zalazi dublje u kopno. Od tipične mediteranske klime razlikuje se po nešto oštrijim zimama, sa većom količinom padavina, a ljetnje maksimalne temperature su za nekoliko stepeni iznad maksimalnih temperatura u područjima mediteranske klime. Manji dio submediteranskog lovnog područja su i padine visokih planina - Orjena, Lovćena i Rumije, gdje se sudaraju mediteranska i umjereno kontinentalna i planinska klima.

Centralno lovno područje je vijencem primorskih planina odvojeno od obale Jadranskog mora. I pored toga, u centralnom lovnom području se uticaj mediteranske klime, sem u temperaturama, osjeća naročito u količini padavina iz pravca Skadarskog jezera, doline Zete, a donekle i direktno sa zapada, sa Jadranskog mora, gdje taj uticaj prodire dolinom Trebišnjice, preko Bijelih Rudina, do Nikšićkog polja. U nižim predjelima ovog lovnog područja dominira umjereno kontinentalna klima koja iznad 1300 mnm prelazi u planinsku i visokoplaninski tip klime.

Istočno i sjeverno lovno područje obuhvataju izrazito brdsko-planinsko područje koje je ispresijecano dolina rijeka - Ibar, Tara, Lim, Čehotina, Piva itd. U dolinama ovih rijeka, do 900 mnm preovlađuje umjereno kontinentalni tip klime, sa hladnim zimama i prilično toplim i suvim ljetima. Padine na većim nadmorskim visinama, do 1300 mnm karakteriše prelazna varijanta kontinentalne klime koja je ovdje pod uticajem planinske klime. Ne postoji stroga granica, jer svaka dolina i kotlina karakteriše se manjom ili većom otvorenošću, veličinom kotlina, visinom i blizinom okolnih planina itd. Iznad 1300 mnm vlada planinska i visokoplaninska - subalpijska klima sa dugim i ostrim zimama sa dosta sniježnih padavina, dok su ljeta kratka i svježna.

Šire posmatrano, Crna Gora je pod uticajem vazdušnih strujanja sa sjevero-zapada najvećim dijelom godine. Posledica toga je prilično ravnomjeran raspored padavina u njenom sjevero-istočnom dijelu. U južnom dijelu ovaj uticaj se ispoljava kroz jak sjeverni vjetar, u primorju nazvan bura, koji je hladan i suv. Najčešće se javlja i najjačeg je intenziteta u hladnom dijelu godine. Duva kada se polje visokog vazdušnog pritiska nalazi sjeverno od Dinarida, a ciklon u zapadnom dijelu Sredozemnog ili Jadranskog mora. Pri takvom horizontalnom gradijentu vazdušnog pritiska hladan vazduh, iz viših

geografskih širina, prelazi preko Dinarskog lanca planina i obrušava se prema obali, dovodeći do pada temperature i vlažnosti.

Topli južni vjetar počinje da duva kada se ciklon kreće preko Sredozemnog ili Jadranskog mora, a iznad Sjeverne Afrike se nalazi polje visokog vazdušnog pritiska. Jugo duva u prednjem dijelu ciklona iz južnog i jugo istočnog smjera. Kad naiđe na obalu, uslije orografskog elementa, taj vazduh uslovljava oblačno i kišovito vrijeme, kako na obali tako i na primorskim planinama. Upravo se evropski maksimum u količini padavina ispoljava u Krivošijama, na 940 mnm, sa oko 5000 mm godišnje (maksimum se kreće pojedinih godina i do blizu 7000 mm tj. 7000 l/m²).

2.1.5 Fitocenološke karakteristike lovnih područja

Vegetacija nekog područja u značajnoj mjeri definiše životinjski svijet, s obzirom da životinjama pruža zaklon, izvor je hrane za herbivore, utiče na mikroklimatske prilike i svjetlosni režim staništa. U nastavku će biti dat pregled najvažnijih vegetacijskih jedinica u pojedinim lovnim područjima. S obzirom da se mnoge biljne zajednice javljaju u 2 (ili više) lovnih područja, biće opisane samo u okviru jednog, a u drugom pomenute kao tip vegetacije

MEDITERANSKO LOVNO PODRUČJE: Šumska vegetacija najčešće je predstavljena degradacionim stadijumima, dok su dobro očuvane sastojine šumske vegetacije rijetke.

Klimatogena vegetacija prvog pojas, od obale mora do oko 300 mnv (350 mnv), u mediteranskom području predstavljena je vječnozelenim tvrdolisnim šumama. U Mediteranu je veoma malo lokaliteta sa ovakvim tipom vegetacije, koji je danas zamjenjen degradacionim stadijumima – prvim degradacionim stadijumom makijom, ili narednim u vidu garige ili pašnjačkih kamenjara. Takva je situacija i u Crnoj Gori, pa se male sastojine očuvanih tvrdolisnih šuma mogu samo mjestimično pronaći u podnožju južnih padina Rumije (između Bara i Ulcinja). U fitocenološkom smislu ove zajednice u podnožju Rumije pripadaju trima subasocijacijama. Subasocijacija *Orno-Quercetum ilicis* H-ić 1963 subas. *typicum* zauzima najveći dio površine, prostire se od obale mora do oko 150 mnv, na padinama svih ekspozicija, a zemljište koje naseljava pripada tipu crvenice. Zbog stalnog antropogenog uticaja i različitih uslova mikrostaništa ova subasocijacija je floristički nehomogena, naročito u spratu žbunja. *Orno-Quercetum ilicis* H-ić 1963 subas. *myrtetosum* obično se javlja na južnim ekspozicijama većih nagiba, sa plitkim degradiranim zemljištima tipa crvenice. *Orno-Quercetum ilicis* H-ić 1963 subas. *quercetosum* nalazi se na staništima koja su manje izložena uticaju mora u poređenju sa staništima predhodne dvije subasocijacije: zaklonjene padine, duboke uvale ili platoi grebena na nešto većim nadmorskim visinama.

U najvećem dijelu crnogorskog primorja makija je predstavljena subasocijacijom *Orno-Quercetum ilicis myrtetosum*. Ova subasocijacija se

smatra degradacionim stadijumom osnovne asocijacije. U subasocijaciji je mirta (*Myrtus communis*) dominantna vrsta, koja djelimično ili potpuno zamjenjuje hrast crniku iz osnovne subasocijacije. Još uvijek dobro očuvane sastojine makije na crnogorskom primoriju bilježe se na Luštici, južnim padinama Vrmca, južnim padinama Možure. Na Luštici su zabilježene i specifične sastojine makije sa dominacijom mediteranskih kleka (*Juniperus* ssp.) koje pripadaju NATURA 2000 staništima (5210 Makija sa mediteranskim klekama).

Interesantna zajednica makije, veoma rijetka u jadranskom primoriju Balkanskog poluostrva, nalazi se u okolini Ulcinja. Njeni edifikatori su hrast prnar (*Quercus coccifera*) i jasen (*Fraxinus ornus*). Iako zajednica u okolini Ulcinja (najbolje sastojine su razvijene na Bijeloj Gori i Pinješuu) nema veliko rasprostranjenje, ove sastojine spadaju među bolje razvijene sastojine prnara u jadranskom primoriju. Ova vegetacija je razvijena u obliku niske makije sa najbolje izraženim spratom žbunja, a osim karakteristične vrste (*Quercus coccifera*) najveću stalnost u asocijaciji imaju: *Pistacia lentiscus*, *Rubia peregrine*, *Asparagus acutifolius*, *Smilax aspera*, *Lonicara implexa*, *Rosa sempervirens*...

Na sjevernim ekspozicijama se termofilne listopadne šume i šikare spuštaju sve do obale mora, dok se na južnim ekspozicijama nalaze iznad vječnozeleno tvrdolisne vegetacije. Termofilne listopadne šume predstavljene su velikim brojem biljnih zajednica, pri čemu najširu distribuciju imaju one u kojima je bjelograbić (*Carpinus orientalis*) edifikator ili važan konstituent. Široku distribuciju ima asocijacija *Rusco-Carpinetum orientalis* i njeni degradacioni stadijumi. U tipičnom obliku ove asocijacije spratovnost je dobro izražena, pri čemu su u spratu drveća dominantne vrste: bjelograbić (*Carpinus orientalis*), hrast medunac (*Quercus pubescens*), crni jasen (*Fraxinus ornus*). Najčešće vrste u spratu žbunja su: bjelograbić (*Carpinus orientalis*), zelenika (*Phyllirea media*), mirta (*Myrtus communis*), glog (*Crataegus monogyna*), javori (*Acer monspessulanum*, *Acer campestre*). U spratu zeljstih biljaka javljaju se: tetivka (*Smilax aspera*), bršljen (*Hedera helix*), gavez (*Symphytum tuberosum*), pavit (*Clematis vitalba*), *Vincetoxicum huteri*... U mediteranskoj zoni asocijacija je predstavljena subasocijacijom u kojoj je diferencijalna vrsta mirta (*Rusco – Carpinetum orientalis* subas. *myrtetosum*) i sprat drveća je slabo razvijen.

Iznad pojasa bjelograbića, na južnim padinama primorskih Dinarida (Orjen, Lovćen, Rumij), nastavlja se pojas crnog graba (*Ostrya carpinifolia*), u kome se javljaju i šume cera (*Quercus cerris*) i hrasta badnjaka (*Quercus trojana*). S obzirom da pomenute šume zauzimaju znatno veće površine u submediteranskom lovnom području kasnije će biti opisane.

Među zajednicama listopadnih šuma, za mediteransko i submediteransko područje Crne Gore, specifične prirodne šume skadarskog hrasta lužnjaka koje se javljaju se u plavnom području mediteranskih i submediteranskih rijeka na jugu Crne Gore. Skadarski hrast (*Quercus robur* subsp. *scutariensis*) je termofilna mediteranska podvrsta hrasta lužnjaka. U Crnoj Gori se može naći u sjevernoj obali Skadarskog jezera (selo Gostilj) gdje raste u zajednici sa lučkim

jasenom (*Fraxinus angustifolia*), i grčkom lustrikom (*Periploca graeca*). Region rasprostranjenosti ove podvrste je i Velika plaža kod Ulcinja. Prirodne vlažne šume skadarskog hrasta sa bjelograbićem (*Robureto-Carpinetum orientalis*) nalaze se uz rijeku Bojanu na udaljenosti od 200-300 m od mora.

Interesantan azonalni tip šumske vegetacije na Crnogorskom primorju su koštanjeve šume koje su razvijene u Boki Kotorskoj (Stoliv, Lepetane, predio iznad Tivta, Kostanjica između Morinja i Kamenara, Savina). Pripadaju zajednici *Lauro-Castanetum sativae* i njihove sastojine se nalaze na maloj nadmorskoj visini, od svega desetak metara iznad nivoa mora, pa do najviše 200m. U prorijeđenim zajednicama pitomog kestena i lovora značajnu ekološku i fitocenološku ulogu ima *Erica arborea*. Sastojine kestenovih šuma u Donjem Stolivu su guste i dobro očuvane. U florističkom sastavu dominiraju: *Castanea sativa*, *Laurus nobilis*, *Erica arborea*, *Rubia peregrina*, *Smyrnum perfoliatum*, *Pteridium aquilinum*, *Smilax aspera*.

U interesantan tip azonalnih listopadnih šuma mediteranskog i submediteranskog područja spadaju i šume sladuna (*Quercus conferta*) iz okoline Ulcinja (Zoganj, Kolonza, Donja i Gornja Klezna, Možura), koje pripadaju asocijaciji *Rusco aculeati – Quercetum frainetto – cerris*. Važni konstituenti ovih šuma su: *Quercus cerris*, *Q. frainetto*, *Ruscus aculeatus*, *Asparagus acutifolius*, *Carpinus orientalis*, *Pistacia terebrinthus*, *Cornus sanguineus*, *Acer monspesulanum*.

Na Crnogorskom primorju prisutan je veliki broj tipova vegetacije koji su nastali degradacijom šume i daljom degradacijom makije. To su garige različite fitocenološke pripadnosti, livade (nastale krčenjem šume), pašnjački kamenjari predstavljeni velikim brojem biljnih zajednica. U garigi dominira žbunje (obično do 1 m visine), koje je razbacano i nema veliku pokrovnost. Bez obzira na surove uslove života (ljetnja suša, siromašno zemljište), ovaj tip staništa odlikuje se velikim florističkim bogatstvom. *Erico-Cystetum cretici* je asocijacija garige koja ima široku distribuciju na Crnogorskom primorju. U njoj dominiraju žbunovi: *Erica arborea*, *Cistus creticus ssp. eriocephalus*, *Fragula rupestris*, *Myrtus communis*, *Paliurus spina christi*, *Punica granatum*, *Juniperus phoenicea*. Široku distribuciju u obalnoj zoni ima i asocijacija garige *Paliuretum adriaticum* preko koje se zajednica bjelograbića i kostrike (*Rusco-Carpinetum orientalis*) posredno nadovezuje na zonu šuma crnike. Zajednica drače, fragmentarno i u raskidanim sastojinama, rasprostranjena je u obliku različitih subasocijacija: u graničnom području zimzelenog vegetacijskog pojasa zastupljena je subasocijacijom *Paliuretum adriaticum typicum*, a u zoni termofilne submediteranske listopadne vegetacije (pojas zajednice *Rusco-Carpinetum orientalis*), zastupljena je subasocijacijom *Paliuretum adriaticum Carpinetosum orientalis*. U zajednici drače sprat drveća izostaje, može se naći samo razbacano, pojedinačno drveće, na nekim lokalitetima. Sprat žbunja je najbolje razvijen, na nekim mjestima ima pokrovnost i do 90 %. U spratu žbunja su dominantne vrste: drača (*Paliurus spina christi*), žukva (*Spartium junceum*), glog (*Crataegus monogyna*)...

Krajnji stepen degradacije termofilnih mediteranskih i submediteranskih šuma su zajednice suvih travnjaka i kamenjarskih pašnjaka. Ovaj tip vegetacije obuhvata različite travnate biotope, ali sve ih odlikuje mala količina vodenog taloga i nutritijenata.. Najbolje sastojine ovog tipa habitata u obalnoj zoni razvijene su između Budve i Tivta, na Luštici i Vrmcu, iznad Starog Bara i u okolini Ulcinja. U posljednje vrijeme postoji trend smanjenja površina pod ovim tipom staništa, zato što je osnovni razlog njegovog nastanka i održavanja ispaša, a stočni fond u mediteranskom dijelu Crne Gore poslednjih godina opada. Karakteristične vrste ovog tipa staništa su: *Brachypodium distachyum*, *Brachypodium ramosum*, *Hyparrhenia hirtae* (= *Cymbopogon hirtus*), *Chrysopogon gryllus*, *Stipa tortilis*...

Vegetacija primorskih pašnjaka predstavljena je i zajednicama *Helichrysum italicum*-*Brachypodium ramosum* i *Helichrysum italicum*-*Stipa tortilis*. Prva zajednica je opisana u okolini Bečića, a dobro razvijene sastojine ima i na južnim padinama Rumije, iznad Starog Bara. Razvijena je na crvenici, nekad je bila izložena intenzivnoj ispaši, ali ovaj uticaj je poslednjih godina značajno smanjen. Česte vrste ove zajednice su: *Brachypodium ramosum*, *Phleum pratense*, *Hyparrhenia hirta*, *Lotus corniculatus*, *Trifolium campestre*, *Teucrium capitatum*... Druga zajednica je floristički siromašnija, što se objašnjava činjanicom da se prva zajednica razvija na krečnjaku, a druga na dijabaznoj podlozi. Pokrovnost vegetacije u ovoj zajednici je mala, zemljište je znatno erodirano, a tipične vrste su: *Micromeria julijana*, *Petrorhagia saxifraga*, *Catapodium rigidum*, *Stipa tortilis*, *Helychrisum italicum*...

SUBMEDITERANSKO LOVNO PODRUČJE: U ovoj zoni široku distribuciju ima već pomenuta zajednica bjelograbića i kostrike (*Rusco-Carpinetum orientalis*), koja je u submediteranskom području zastupljena subasocijacijom *Rusco-Carpinetum orientalis* subas. *quercetosum*, u koj je sprat drveća bolje razvijen nego u mediteranskoj subasocijaciji. Značajne površine zauzimaju i šume termofilnih hrastova na koje se nadovezuje pojas crnog graba (*Ostrya carpinifolia*), koji na većim nadmorskim visinama prelazi u pojas bukve.

Česmina, makedonski hrast ili hrast badnjak (*Quercus trojana*) javlja se kao element različitih asocijacija u širokom visinskom dijapazonu, već od 50 m n.v. pa sve do 700 m n.v. Predstavlja karakterističnu vrstu subasocijacije *Rusco-Carpinetum orientalis* subas. *quercetosum* Blečić et Lakušić koja, najčešće u vidu šikare, ima široko rasprostranjenje u submediteranskoj zoni Crne Gore. Kserotermne šume česmine (*Quercetum trojanae montenegrinum*) razvijaju se između (100) 300 i (500) 700 m n.v, nastavljajući se na pojas stalno zelenih šuma crnike, ili na ekstralne šume sladuna ili šume skadarskog lužnjaka. Pored makedonskog hrasta značajnu ulogu u spratu drveća imaju sledeće vrste: *Fraxinus ornus*, *Acer monspessulanum*, *Carpinus orientalis*, *Pistacia terebinthus*, *Quercus cerris*. Sprat zeljastih biljaka grade: *Primula vulgaris*, *Anemone apenina*, *Silene italica*, *Carex flacca*, *Symphytum tuberosum*...

Šume cera (*Quercetum cerridis mediterraneo-montanum*) se najčešće nalaze u pojasu crnog graba, pružajući se u visinskom dijapazonu od 700 do 1300 (1500) m nad morem. Mediteransko-montana zajednica cera najčešće se graniči sa asocijacijom *Seslerio-Ostryetum carpinifoliae* sa kojom ima i sličan floristički sastav. Na nekim lokalitetima mozaično se smjenjuju, pri čemu mediteransko-montane šume cera nastanjuju termofilnija staništa u poređenju sa šumama crnog graba i jesenje šašike. Sprat drveća u šumama cera izgrađuju iste vrste kao u zajednici crnog graba i jesenje šašike. Osnovna razlika ogleđa se u tome što je *Quercus cerris* u cerovim šumama veoma dominantan u spratu drveća. U pojedinim sastojinama pokrovnost ove vrste dostiže i 70% i, kada je u pitanju sprat drveća, obrazuje monodominantne sastojine. Na drugim lokalitetima ceru se pridružuju: *Ostrya carpinifolia*, *Fraxinus ornus*, *Acer pseudoplatanus*, *Carpinus orientalis*. U spratu žbunja dominira bjelograbić (*Carpinus orientalis*), a pored njega najstalnije vrste su *Crataegus monogyna*, *Quercus cerris* i *Fraxinus ornus*. Sprat zeljastih biljaka floristički je bogat, sa najvećom stalnošću javljaju se: *Euphorbia amygdaloides*, *Hedera helix*, *Lathyrus venetus*, *Veronica chamaedrys*, *Hieracium bauhini*.

Šume crnog graba i jesenje šašike (*Seslerio-Ostryetum carpinifoliae*) pružaju se u Crnoj Gori na velikom prostoru između pojasa bjelograbića (i termofilnih hrastova) i pojasa bukve. Sprat drveća je floristički siromašan. Osnovni konstituenti su crni grab (*Ostrya carpinifolia*) i cer (*Quercus cerris*), a na većim nadmorskim visinama mjestimično se uključuje bukva (*Fagus sylvatica*). U dobro očuvanim sastojinama, obično onim koje nisu lako dostupne čovjeku, pokrovnost sprata drveća prelazi 80 %, dok je u nekim degradiranim manja od 50 %. Osim navedenih vrsta, u ovom spratu bilježimo i: *Fraxinus ornus*, *Acer pseudoplatanus*, *Carpinus orientalis*. Sprat žbunja je floristički bogatiji, ali ima manju pokrovnost u poređenju sa predhodnim spratom. Posebno u slučaju dobro očuvanih šuma jesenje šašike i crnog graba, gdje iznosi oko 20 %. Najvažniji elementi sprata žbunja su podmladci vrsta iz sprata drveća. Osim njih javljaju se: *Crataegus monogyna*, *Acer monspessulanum*, *Acer campestre*. Na manjim nadmorskim visinama visoku stalnost ima bjelograbić. U spratu zeljastih biljaka najveću stalnost i pokrovnost ima jesenja šašika (*Sesleria autumnalis*), pored nje značajni elementi sprata su: *Pteridium aquilinum*, *Anemone apenina*, *Veronica chamaedrys*, *Aristolochia lutea*, *Primula vulgaris*, *Geum urbanum*...

Bukove šume submediteranskog lovnog područja pripadaju termofilnoj varijanti bukovih šuma koja je predstavljena asocijacijom *Seslerio autumnalis-Fagetum*. Ove šume obrazuju pojas na primorskim Dinaridima, ali dosežu i u unutrašnjost do kanjona Pive i Tare. Spratovnost u ovoj zajednici je dobro izražena, pri čemu *Fagus sylvatica* kao edifikator definiše uslove u donjim spratovima. U nižim djelovima pojasa bukovih šuma, do oko 980 mnv, u spratu drveća kao važan konstituent javlja se *Ostrya carpinifolia*. Na većim nadmorskim visinama bukva u spratu drveća ima apsolutnu dominaciju, a rijetko se javlja *Acer obtusatum*. Sprat žbunja ima malo raznovrsniji floristički sastav u poređenju sa spratom drveća. Bukva se javlja kao najvažniji element,

a od ostalih vrsta češće se bilježe: *Fraxinus ornus*, *Viburnum lantana*, *Crataegus monogyna*, *Lonicera alpigena*. Jesenja šašika (*Sesleria autumnalis*) je karakteristična vrsta asocijacije i dominantna je u spratu zeljastih biljaka. Osim ove vrste, veliku pokrovnost u nekim sastojinama ima *Mercurialis perennis*, dok se ostali predstavnici sprata javljaju sa malom pokrovnošću. Osim jesenje šašike, u prizemnom sloju najstalnije vrste su: *Symphytum tuberosum*, *Geum urbanum*, *Saxifraga rotundifolia*, *Fragaria vesca*, *Lactuca muralis*.

Za područje Crne Gore posebno su specifične prirodne šume skadarskog hrasta lužnjaka koje se javljaju u okolini Skadarskog jezera i u plavnom području mediteranskih i submediteranskih rijeka na jugu Crne Gore. Skadarski hrast (*Quercus robur* subsp. *scutariensis*) je termofilna mediteranska podvrsta hrasta lužnjaka; na sjevernoj obali Skadarskog jezera (selo Gostilj) raste u zajednici sa lučkim jasenom (*Fraxinus angustifolia*), i grčkom lustrikom (*Periploca graeca*). Uz obale Skadarskog jezera su razvijene i veoma bujne sastojine izgrađene od vrba (*Salix* sp.), topole (*Populus* sp.) i ostalih higrofilnih lišćara.

Najviši pojas šume na primorskim Dinaridima čine šume munike (*Pinetum heldreichii mediterraneo-montanum*, *Fritillario-Pinetum heldreichii*), koje su u velikoj mjeri degradirane. Pokazuje izrazitu dominaciju balkansko-endemičnih biljnih vrsta nakon čega slijede submediteranske vrste. Javljaju se *Lonicera formanekiana*, *Viburnum maculatum*, *Senecio visianianus*, *Thymus balcanus*, *Festuca vallesiaca*, *Globularia bellidifolia* i dr.

CENTRALNO LOVNO PODRUČJE: velike površine ove zone pokrivaju termofilne šume hrastova, grabova i bukve koje su već opisane u okviru submediteranskog lovnog područja. U ovoj zoni javljaju se još montane i subalpijske bukove šume, mješovite bukovo-jelove šume, smrčeve šume, šume crnog bora.

Bukove šume zauzimaju terene različitih nagiba i svih ekspozicija. Ponekad su vezane za otvorena i eksponirana staništa, a ponekad zauzimaju strme, zaklonjene osojne padine i uvale, ili čak klisure i kanjone gdje su uticaji opšte klime ublaženi i modifikovani u pravcu veće relativne vlage vazduha, manjeg kolebanja vlage i umanjenih ljetnjih podnevnih temperatura.

Planinske bukove šume (*Fagetum moesiacaе montanum*) zauzimaju veliko prostranstvo i obrazuju poseban šumski pojas iznad hrastovih šuma, koji negdje dostiže širinu i preko 1200 m. Rasprostranjene su na srednjim i kontinentalnim Dinaridima u Crnoj Gori izgrađuju pojas između mezofilnih hrastovih i grabovih šuma sa donje strane i bukovih i jelovih šuma sa gornje. Naseljavaju različite tipove matičnog supstrata i zemljišta, pa se prema podlozi razlikuju neutrofilno-bazofilne i acidofilne.

Bukove i jelove šume (*Abieto-Fagetum moesiacaе*) rasprostranjene su u srednjoj i sjevernoj Crnoj Gori i izgrađuju pojas širine i do 600 m. Edifikatori

zajednice su bukva i jela, a na kontinentalnim Dinaridima im se pridružuje i smrča (*Picea abies*).

Šume mezijске bukve i planinskog javora (*Fageto-Aceretum visianii*) razvijene su u subalpskom pojasu planina durmitorskog i prokletijskog sektora. Javljaju se u rasponu od oko 1400 do 1800 mnnv, na svim ekspozicijama i različitim nagibima, a geološku podlogu čine mezozojski krečnjaci. Na planinama durmitorskog sektora fiziognomiju ove fitocenoze najčešće određuje bukva – njena kržljava i pri dnu savijena stabla, dok je planinski javor znatno manje zastupljen. Obrnuta je situacija na Bjelasici i planinama prokletijskog sektora, kao i na nekim lokalitetima koji pripadaju durmitorskom sektoru – fiziognomiju fitocenoze određuje planinski javor.

Subalpijske bukove šume (*Asyneumo-Fagetum moesiacaе*) naseljavaju prostranstva jugoistočnih Dinarida, u subalpskom pojasu, između 1500 i 1800 mnnv na svim ekspozicijama i nagibima između 10° i 40°. Fiziognomiju fitocenoze određuje subalpska forma bukve, koja dominira u spratu niskog drveća i grmlja. Na donjoj granici ovog pojasa bukvi se mjestimično u spratu žbunja pridružuje jela.

Acidofilne šume *Luzulo-Fagetum* s. lat. floristički su vrlo jednoobrazne i po svom sastavu vrlo slične u čitavoj Evropi. Osnovna razlika je prisustvo nekih borealnih vrsta u srednjoj Evropi te nekih balkanskih i jugoistočnih florističkih elemenata na prostoru bivše Jugoslavije i u Crnoj Gori. Veće površine zauzima u zapadnom dijelu bivše Jugoslavije. Uspijevaju na nekarbonatnim stijenama različitih hemijskog sastava. U Crnoj Gori se navode dva tipa ove zajednice u montanom i subalpijskom pojasu.

U florističkom sastavu gore navedenih bukovih šuma najfrekventnije se javljaju: *Fagus moesiaca*, *Fagus sylvatica*, *Acer heldreichii* ssp. *visianii*, *Abies alba*, *Acer pseudoplatanus*, *Acer platanoides*, *Ulmus montana*, *Fraxinus excelsior*, *Luzula luzuloides*, *Luzula sylvatica*, , *Calamagrostis arundinacea*, *Prenanthes purpurea*, *Festuca drymea*, *Galium odoratum*, *Cardamine bulbifera*, *Lamium galeobdolon*, *Impatiens nolitangere*, *Pulmonaria rubra*, *Mercurialis perennis*, *Symphytum tuberosum*, *Sanicula europea*, *Lunaria rediviva*, *Oxalis acetosella*, *Allium ursinum*, *Sesleria autumnalis*, *Scrophularia bosniaca*, *Geranium reflexum*, *Asyneuma trichocalycinum* (= *A. pichleri*), *Elymus europaeus*, *Prenanthes purpurea*.

Šume crnog bora u Pivi su ranije bile rasprostranjene duž rijeke Pive počivjući od same obale do visine od 1500 m gdje se i sada mogu sresti. Crni bor u Pivi sačuvan je na nepristupačnim mjestima, većinom usamljen, rjeđe u manjim ili većim grupama a još rjeđe kao šuma. Na lokalitetu Crna pada, u kanjonu rijeke Tare, osim čistih sastojina sa *Pinus nigra*, javljaju se i mješovite zajednice sa bukvom. U ovim mješovitim sastojinama primjerci crnog bora eksponirani prema Tari izuzetno su velikih dimenzija. Vučković et al. (1988) izdvajaju nekoliko mješovitih zajednica bukve i crnog bora (*Pineto-Fagetum oxalidetosum*, *Pineto-Fagetum saniculaetosum*, *Pineto-Fagetum seslerietosum*). Veće površine dobro očuvane zajednice crnog bora srijeću se

u okolini Grahova (oko Grahovskog jezera) gdje se radi o zajednici koja je mnogo kserofilnija od one u sjevernom dijelu Crne Gore.

ISTOČNO LOVNO PODRUČJE sadrži sve vegetacijske jedinice nabrojane i u centralnom području, ali je znatno manje termofilnih šuma. Sa druge strane, znatno veće površine pokrivaju smrčeve i smrčevo-jelove šuma, pa ćemo njih kratko opisati u okviru ovog područja. Takođe, u ovoj zoni rasprostranjene su i šume molike i munike.

Zajednice smrčevih šuma (sveza *Piceion excelsae*) zauzimaju pretežno ravna i blago nagnuta staništa sa dubljim profilom humusa. Pored smrče tu je zastupljena i jela dok je bukva nešto rjeđa. U prizemnom spratu pored uobičajenih šumskih vrsta srijeću se i *Vaccinium vitis-idaea* i *Daphne blagayana*. Na osnovu florističkog sastava, ekoloških uslova i dr., smrčeve šume su podijeljene u dvije subasocijacije: *montanum* i *subalpinum*. Na Prokletijama smrčeve šume formiraju poseban visinski pojas koji se javlja između pojasa šuma bukve i jele i pojas molike (na silikatu) i munike (na krečnjaku). Od zeljastih vrsta za prokletijske šume su karakteristične vrste: *Pirola uniflora*, *Listera crodata*, *Luzula luzulina*, *Blechnum spicant* i *Corallorhiza trifida* dok su od vrsta karakterističnih za svezu i red zastupljene: *Vaccinium myrtillus*, *Luzula silvatica*, *Melampyrum silvaticum*, *Hieracium murorum* ssp. U sloju mahovina, pored ostalih zastupljena je i *Lephozia lycopodioides* kao vrlo karakteristična vrsta smrčevih šuma. Sloj šiblja, izuzev smrče i jele, vrlo je siromašan drugim vrstama.

Molikova šuma (*Pinetum peucis montenegrinum*) je tipična acidofilna zajednica opisana za područje crnogorskih Prokletija (Sjekirica, Zeletin, Visitor, Veliki i Mali Rid). Šuma je razvijena na silikatnoj podlozi, na nadmorskoj visini od 1800-2000 m. Između Plava i Gusinja ovaj pojas spušta se i znatno niže (na oko 1400 m.). Ove šume se odlikuju značajnim brojem endemičnih vrsta.

Munikove šume na području sjevernog dijela Prokletija (*Pinetum heldreichii bertisceum*) su razvijene na visini od 1550–2000 m n. v. U njoj dominira munika (*P. heldreichii*) ali se u nekim sastojinama pojavljuje i molika (*P. peuce*). U spratu šiblja, pored munike, dominira *Juniperus intermedia* a od zeljastih biljaka tu su: *Aremonia agrimonioides*, *Luzula silvatica*, *Stachys officinalis*, *Fragaria vesca* i dr. Ova munikova šuma ne sadrži niz vrsta koje su redovni pratioci bukovih i smrčevih šuma područja Prokletija.

SJEVERNO LOVNO PODRUČJE u ovom lovnom području široko rasprostranjenje imaju smrčeve i jelove šume, mješovite šume četinara i bukve, kao i šume crnog bora. Sve navedene vegetacijske jedinice su već opisane.

Osim njih, u dolini Čehotine i njenih pritoka (kao i u dolini Lima koja pripada Istočnom lovnom području) rasprostranjene su šume običnog graba i hrasta kitnjaka (*Quercus-Carpinetum montenegrinum*). Ove šume zauzimaju male površine, obično razvijene u vidu šikara oko njiva, puteva i kao uzani

pojas na rubu bukovich šuma. Ove šume izbjegavaju strma i suva staništa, najbolje uspijevaju na blagim, neutralnim ili slabo kiselim i dubokim mineralnim tlima. Takva su tla pogodna za kulturu žitarica, pa su od davnina šume krčena da bi se dobile njive i livade. Sada se na napuštenim njivama i između kultura mogu naći raskidane sastojine u vidu šikare. U njima je dobro razvijen sprat grmlja, koje mjestimično ima pokrovnost i preko 90%. S obzirom da pomenute šume ne pokrivaju velike površine, već su fragmentisane, u njih lako prodiru vrste iz drugih šuma koje imaju veću ekološku amplitudu. Prizemna flora je sastavljena od velikog broja vrsta koje su karakteristične za bukove šume, kao i od vrsta sa čistina i iz termofilnih šuma. Sprat drveća čine: *Quercus petraea*, *Carpinus betulus*, *Prunus avium*, *Acer campestre*, *Fraxinus excelsior*, *Acer obtusatum*. U spratu žbunja najčešće se javljaju: *Sorbus torminalis*, *Corylus avelana*, *Clematis vitalba*, *Sorbus aria*, *Pirus piraster*, *Evonymus verrucosus*, *Lonicera xylosteum*. Vrste sprata zeljastih biljaka su: *Campanula persicifolia*, *Stellaria holostea*, *Asarum europeum*, *Galanthus nivalis*, *Anemone nemorosa*, *Lilium martagon*, *Melitis melissophyllum*, *Symphytum tuberosum*, *Mercurialis perenis*, *Aremonia agrimonioides*, *Sanicula europea*, *Helleborus odorus*, *Lamium luteum*, *Euphorbia amygdaloides*.

2.1.6 Stanje fonda divljači u lovnim područjima

Jedan od najbitnijih elemenata za planiranje gazdovanja lovnim područjem je poznavanje stanja fonda divljači. Za planiranje i održivo upravljanje neophodno je, ne samo znati trenutno brojčano stanje, već strukturu populacija i da li su populacije u opadanju, porastu ili u stagnaciji.

Planski karakter lovstva i potrebe usklađivanja sa dodirnim granama proizvodnje u okviru iste predione cjeline zahtjevaju da se procijeni prikladnost lovišta za život divljači i odredi broj divljači koji, s obzirom na prirodne i privredne uslove, može biti trajno prisutan u lovištu. Pri tome ne bi smjelo doći do osiromašenja prehrambenih mogućnosti staništa i da se prisustvo divljači dovede u pitanje.

Podaci o trenutnoj procjeni brojnog stanja pojedinih vrsta divljači u Programu razvoja lovstva potiču iz katastarsa lovišta kojeg vode korisnici lovišta i dostavljaju Ministarstvu poljoprivrede i ruralnog razvoja, Ministarstvu nadležnom za zaštitu životne sredine i institucijama koje se bave zaštitom životne sredine. Metodologija za monitoring divljači, vođenje evidencije utvrđena je od strane Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja, marta 2014. U Programu razvoja lovstva su tehnike brojanja veoma precizno i detaljno objašnjene. Međutim, postavlja se pitanje ko i kako radi procjenu brojnosti tj. prebrojavanje na terenu i da li je dovoljno obučen za obavljanje ovog zadatka i da li tu postoji konflikt interesa? Ako je brojnost megapopulacije neke vrste, koja je prikazana u Programu, zbir brojnosti jedinki iz svih lovišta, ovi podaci moraju biti uzeti sa rezervom za najveći broj vrsta. Jedinke, pogotovo krupne divljači, u potrazi za hranom i partnerom, prelaze velika rastojanja i sa teritorije jednog lovišta ulaze na teritoriju drugog, trećeg. Što znači da postoji značajna

moгуćnost da je jedna te ista jedinka više puta evidentirana. Ovo je posebno izraženo kod medvjeda, vukova i većine druge krupne divljači. Jedino divokoze, pošto nastanjuju vrhove planina, rijetko migriraju sa teritorije jednog lovišta na teritoriju drugog. Ako se migracije i dešavaju, ne dešavaju se na dnevnoj bazi ili u kratkom vremenskom periodu.

Prilikom određivanja brojnosti populacija, moramo imati u vidu i potencijalnu subjektivnost popisivača. Kvote za odstrijel divljači se određuju na osnovu brojnosti populacije date vrste u lovištu – što je veća populacija, veća je i kvota dozvoljena za odstrijel. S obzirom da korisnik lovišta daje podatke o brojnosti populacije, ovdje postoji određen stepen konflikta interesa, tim prije što ne postoji adekvatna kontrola dobijenih podataka.

U periodu od 1986. do 2014. došlo je do izgradnje novih puteva, proširivanja granica naseljenih mjesta, izgradnje dalekovoda, uspostavljanja novih i proširivanja postojećih divljih i regularnih deponija itd. Iako ove antropogene aktivnosti dovode do smanjenja površine i fragmentacije staništa divljači, prema Programu je u istom periodu došlo do višestrukog porasta broja populacija mnogih vrsta divljači. Sa druge strane izostale su analize razloga, uzroka i posljedica ovog trenda rasta (kod manjeg broja vrsta postoji trend opadanja populacije), kao i preporuke za povećanje investiranja u infrastrukturu lovišta.

Tabela 2.1: Brojno stanje populacija divljači na teritorijama lovišta u Crnoj Gori, na dan 01. april 2014. Za pojedine vrste je data i brojnost određena 1. aprila 2004. Broj u zagradama u drugoj koloni je procjena brojnosti megapopulacije koja može nastanjivati područje lovišta u Crnoj Gori.

VRSTA DIVLJAČI	LOVIŠTA		Ukupno 1. april 2014.	Procjena brojnosti za 1. april. 2004.
	Mediterransko, Submediteransko, Centralno, Istočno, Sjeverno	Lovišta posebne namjene		
Jelen obični				10
Jelen lopatar	58		48	54
Srna obična	4.862 (11.000)	435	5.302	2019
Divokoza	739 (2.280)	253	1004	712
Svinja divlja	4.313 (5.160)	245	4.549	4.071
Mrki medvjed	330 (460)	46	401	295
Vuk	675	49	727	1231
Jazavac	3.133	226	3.658	'-
Mačka divlja	1.244	138	1.382	-
Kuna bjelica	7.618	552	8.606	3.864
Kuna zlatica	2.444	165	2.259	
Lasica velika, hermelin	200		-	-
Tvor	1005		85	-
Zec obični	37.004 (49.500)	2.646	43.429	26.471
Puh veliki	1.610		1.750	-
Vjeverica	2.363	2.300	4.385	-
Lisica	9.147	450	8.280	9.239

Šakal	1.643		1.657	-
Veliki tetrijeb - gluhan	1130	247	1397	-
Lještarka	1761	505	1.934	-
Fazan	3.074 (6.000)		2.920	5.040
Jarebica kamenjarka	13.241 (15.600)	1.477	14.914	11.220
Prepelica pućpura	76.198	750	92.160	-
Šumska šljuka - bena	61.540	440	74.494	-
Bekasina (kokošica)	23.250		22.200	-
Golub grivnjaš	19.900		19.450	-
Golub pećinar	8.754	400	9.454	-
Grlica	21.245		15.285	-
Gugutka	3.650		2.000	-
Guska divlja	1.240		1.040	-
Patka divlja - gluvara	27.180		27.870	-
Patka zviždara	7.250		6.150	-
Patka čegrtaljka	6.000		6.000	-
Patka glavata (siva plovka)	2.910		2.450	-
Ćubasta (krunasta) patka	1.500		1.500	-
Patka krža kržulja	20.250		22.950	-
Liska crna - baljoška	18.170		19.350	-
Vrana siva	18.330		18.830	-
Svraka	13.863		14.443	-
Sojka	11.290		10.590	-

U Programu je lovno-produktivna površina za mrkog medvjeda na teritoriji svih lovišta u Crnoj Gori procijenjena na 420.000 ha, a prosječna površina neophodna jednoj jedinki mrkog medvjeda procijenjena je na 1.000 ha tj. 10km². Međutim, nije naznačen izvor ovog podatka, a ukoliko ne postoji naučni izvor, čija je procjena da je jednoj jedinki medvjeda dovoljno za životni ciklus 10km². Na osnovu naučne literature (Rigg, R. 2005:A review of studies on brown bear (*Ursus arctos*) ecology in relation to home range, habitat selection, activity patterns, social organisation, life histories and population dynamics. - *Oecologia Montana*, 14: 47-59; Katajisto Jonna, 2006: Habitat use and population dynamics of brown bear (*Ursus arctos*) in Scandinavia. - Univ. of Helsinki, Academic dissertation, 22pp.), prosječna površina neophodna za jednu jedinku mrkog medvjeda, u šumi bogatoj hranom gdje postoje i vještačka hranilišta, iznosi 53 km² (istraživanja koja su radioodašiljačima realizovana u Hrvatskoj). U skandinavskim šumama, gdje ne postoji nikakav uticaj čovjeka, prosječna potrebna površina po jedinki iznosi minimum 200 km².

Zato se postavlja pitanje koliko može biti realna procijenjena brojnost od 401 jedinke megapopulacije mrkog medvjeda u Crnoj Gori. Identično pitanje se postavlja i za neke druge lovne vrste.

2.1.7 Stanje fonda divljači u lovištima posebne namjene

Lovišta posebne namjene su lovišta od strateškog interesa za Crnu Goru. Ona se osnivaju radi očuvanja i usmjeravanja razvoja populacija divljači u najočuvanijim i najkarakterističnijim prirodnim područjima Crne Gore. Osnovana su četiri lovišta posebne namjene i to: Ljubišnja, Piva, Komovi i Dragišnica. Korisnik ovih lovišta je organ državne uprave nadležan za gazdovanje šumama (Uprava za šume), dok su korisnici ostalih lovišta pravna lica koja ispunjavaju zakonom predviđene uslove, a kojima Vlada dodjeljuje korišćenje na osnovu prethodno raspisanog konkursa.

Lovišta posebne namjene su područja značajna po tome što na njima postoje uslovi za sprovođenje posebnih mjera gazdovanja koji se ne mogu realizovati u ostalim lovištima, ili korisnici lovišta nisu zainteresovani za njihovu realizaciju, npr. specifični programi zaštite rijetkih i ugroženih vrsta divljači, reintrodukcija, naučna ispitivanja itd.).

U tabeli 1 je data procjena brojnosti pojedinih vrsta divljači u lovištima posebne namjene, onako kako je dostavljena i Ministarstvu poljoprivrede i ruralnog razvoja, a odnosi se na 1. april 2014. godine. Kao i za metodologiju brojanja divljači u lovištima, i za metodologiju u lovištima posebne namjene važe iste primjedbe iznesene u prethodnom poglavlju.

2.1.8 POTENCIJALNA NATURA 2000 STANIŠTA

Ekološku mrežu Natura 2000 čine Područja posebne zaštite za ptice u skladu sa Direktivom o pticama i Područja posebne zaštite u skladu sa Direktivom o staništima. Cilj mreže je očuvanje najvrednijih i najugroženijih vrsta životinja, biljaka i staništa, ali ne podrazumjeva strogi sistem rezervata u kojima bi bile isključene sve aktivnosti čovjeka.

Kao jedan od uslova za pristupanje EU, neophodno je da Crna Gora definiše svoja NATURA 2000 područja, i dalje postupa sa njima shodno odredbama konvencija čiji je potpisnik. U procesu pridruživanja EU, a kao osnova za buduća NATURA 2000 područja, određivana su područja koja pripadaju Emerald mreži. U decembru 2011. godine, Sekretarijatu Bernske konvencije kandidovana su 32 područja iz Crne Gore kao potencijalna Emerald područja. U toku je procedura odobravanja od strane Stalnog komiteta Bernske Konvencije. Nakon odobrenja ovih lokaliteta, pristupiće se proglašenju Emerald mreže kao ekološke mreže na nacionalnom nivou. Do trenutka odobravanja Emerald područja (mreže), shodno obavezama preuzetim ratifikacijom Bernske konvencije, Crna Gora je u obavezi da štiti svoja potencijalno zaštićena područja koja su istovremeno i potencijalna buduća NATURA 2000 područja. Mnoga Emerald područja se nalaze u okviru lovišta, npr. Skadarsko jezero, Brdo Spas, Tivatska solila, Kanjon Cijevne sa dijelom Ćemovskog polja, Kotorsko-Risanski zaliv, Bioč, Maglić, Volujak, Bjelasica, Hajla, Vojnik, Rumija, Orjen itd.

Shodno tome, neophodno je Programom razvoja lovstva naglasiti potrebu očuvanja ovih područja i sa aspekta odredbi za Emerald i potencijalna NATURA 2000 područja.

2.2. PRIRODNE KARAKTERISTIKE USLED NEREALIZACIJE PROGRAMA

2.2.1. Biodiverzitet

Cilj planiranja u lovstvu je unapređenje stanja divljači i njenih staništa, kroz realizaciju određenih mjera kojima je cilj postizanje optimalnih brojnih stanja, ravnoteže polnih i starosnih i unapređenje trofejnih struktura, kao i zaštitu, uzgoj i održivo korišćenje.

Nerealizacijom Programa dolazi do promjena u staništima u smjeru koji ne odgovara svrsi lovišta. Prirodni zakoni ne favorizuju uvijek vrste koje su poželjne u lovištu, smanjuje se broj ekološki netolerantnijih vrsta jer nemaju pomoć koju sprovodi čovjek u prihrani, skloništima, zaštiti od predatora i bolesti.

Parcijalno realizovanje takođe ima negativne posljedice. Na primjer, prihrana zimi dovodi do povećanja broja pasa lotalica na teritoriji lovišta, kao i broja potencijalnih predatora nekih lovnih vrsta. Zato je neophodno sprovoditi i plansko uklanjanje jedinki nepoželjnih vrsta.

Ukoliko se zanemari samo jedna od predviđenih mjera, npr. preventivna veterinarska kontrola, može doći do gubitka populacija pojedinih lovnih vrsta.

2.2.2 Broj i stanje divljači

Nerealizacija dovodi do nemogućnosti postizanja optimalnih brojnih stanja, ravnoteže polnih i starosnih i unapređenje trofejnih struktura, nemoguće je zaštititi i uzgajati divljač i održivo koristiti lovno područje. U ovom slučaju, održivo gazdovanje je gazdovanje populacijama divljači na način koji neće voditi ka dugoročnom smanjenju brojnosti, genetičke raznovrsnosti i areala njihovih populacija, već će održavati njihov potencijal radi zadovoljenja potreba i težnji sadašnje i budućih generacija. Samo ako postoji kontinuitet korektnog i tačnog utvrđivanja i praćenja stanja fondova divljači, stručnog, realnog dugoročnog i kratkoročnog planiranja i dosljedne, blagovremene i stručne realizacije planova moguće je održivo gazdovanje.

Direktnu štetu na stanje populacija divljači čine krivolovci. Oni se ne obaziru na vrijeme lovostaja, time direktno i indirektno smanjuju brojnost. Na primjer odstrelivši ženku koja ima mladunče, mladunče takođe osuđuju na smrt. Dakle, nisu samo ubili jednu jedinku - ženku, već i mladunče. Takođe, indirektno su ubili i sve potencijalne mladunce od iste ženke i njenih potomaka u narednim godinama.

Indirektnu štetu čine bespravne sječe, paljenje staništa, neodgovarajuća primjena pesticida i poljoprivrednih mašina. Bespravne sječe i paljenja dovode direktno do smanjenja površine prirodnih staništa, posredno i do smanjenja brojnosti populacija. Neodgovarajuća primjena poljoprivrednih mašina dovodi do uznemiravanja, posebno u periodu kad su mladunci veoma mladi. Kod ptica koje se gnijezde u travi, upotreba poljoprivrednih mašina direktno smanjuje

brojnost jer slabo pokretljivi mladunci, ne uspijevajući da se sklone, nastradaju u ili oko samog gnijezda.

U neuređenim lovištima divljač je osjetljivija na elementarne nepogode kao što su dugi sušni periodi, duge i oštre zime sa dužim zadržavanjem ledene pokorice zbog jakih mrazeva, poplave. Posebno su negativni efekti vidljivi u lovištima koja su imala period uspješnog gazdovanja, kada je brojnost pojedinih vrsta povećana, oslanjajući se na pomoć od strane čovjeka. Kad ta pomoć više nije dostupna (u vidu prihrane zimi, solila, skloništa, probijanja prtina) brojnost ovakvih populacija naglo opada.

3. IDENTIFIKACIJA PODRUČJA ZA KOJA POSTOJI MOGUĆNOST DA BUDU IZLOŽENA ZNAČAJNIM RIZICIMA I KARAKTERISTIKE ŽIVOTNE SREDINE U TIM PODRUČJIMA

3.1. PODRUČJA RIZIKA U OKVIRU MEDITERANSKOG LOVNOG PODRUČJA

U okviru Mediteranskog lovnog područja nalaze se sledeća lovišta:

Naziv lovišta	Površina (ha)	Naziv i sjedište korisnika lovišta	Period korišćenja lovišta
"Ulcinj"	26. 055	Javno preduzeće za uzgoj i zaštitu divljači "Ulcinj" – Ulcinj	2014 - 2024
"Rumija"	48.998	Javno preduzeće za uzgoj, zaštitu i lov divljači "Rumija" – Bar	2014 -2024
"Paštrovići"	6.374	Paštrovačka lovačka organizacija za uzgoj, zaštitu i lov divljači – Petrovac na moru	privremeni plan gazdovanja
" Primorje "	5.312	Lovačka organizacija "Primorje"- Budva	privremeni plan gazdovanja
"Kotor"	16.664	Lovačko udruženje "Boka"- Kotor	2014 - 2024
"Risan"	17.145	Udruženje za uzgoj, zaštitu i lov divljači "Risan" – Risan	privremeni plan gazdovanja
"Tivat"	4.589	Lovačko udruženje "Tivat" - Tivat	privremeni plan gazdovanja
"Orjen"	23.324	Lovačko udruženje "Orjen" - Herceg Novi	privremeni plan gazdovanja

Iz ove tabele se jasno vidi trenutne manjkavosti u ovom lovnom području. Dugoročno se gazduje samo sa lovištima "**Ulcinj**", "**Rumija**" i "**Kotor**". U dugoročnom planiranju aktivnosti gazdovanja su planske i vremenski raspoređene, dok se sa privremenim planom rješava trenutna situacija. Drugim rječima, dugoročnom planiranjem i gazdovanjem se planski predupređuju nepoželjne situacije u lovištu. Problem ove vrste je rješiv samo ako se ostala lovišta predaju na korišćenje, odnosno ako se njima gazduje dugoročno, što bi trebala da bude preporuka ovog programa.

Ozbiljan problem na prostoru Mediteranskog lovnog područja je urbanizacija, posebno u zoni lovišta "**Primorje**", "**Tivat**" i "**Orjen**". Dva velika investiciona projekta realizuju se na Lušici i Kumboru, dok na cijelom Budvanskom Primorju postoji intezivna urbanizacija. Urbanizacija, bilo planska ili neplanska, smanjuje lovne površine i mogućnost ishrane, a u znatnoj mjeri

izaziva migraciju divljači, što daje pogrešnu sliku o gustini populacija divljači, pogotovu lako pokretne predatorske divljači.

Jedan od važnih faktora koji negativno utiče na Program je pojava šumskih požara, kojima su posebno izložena lovišta "**Risan**", "**Boka**", "**Orjen**" i "**Primorje**". Šumski požari smanjuju lovne površine, mogućnost ishrane, uništavaju kvalitetne pašnjake i ostalu lovnu infrastrukturu i, konačno tjeraju divljač na migraciju. Najveća šteta se ogleda što se narušava prirodni ambijent za divljač, jer poslije plašenja od požara divljač u najvećem broju slučajeva bespovratno napušta lovište.

Prirodne karakteristike područja rizika u okviru mediteranskog lovnog područja

Dominantan tip vegetacije u područjima rizika je makija i njeni degradacioni stadijumi (gariga i primorski kamenjari). O ovim tipovima vegetacije je već bilo riječi (poglavlje 1), ali ćemo se ovdje osvrnuti na prirodne karakteristike Luštice, koja je zbog planirane intenzivne urbanizacije prepoznata kao područje izloženo velikom riziku.

Prema raspoloživim podacima, na Luštici raste 231 takson vaskularnih biljaka, od kojih je 19 vrsta zakonom zaštićeno u Crnoj Gori. Dominantan tip vegetacije je makija, koja predstavlja prvi degradacioni stadijum mediteranske, tvrdolisne, zimzelene, šumske vegetacije. Smatra se da je danas najvažniji ekosistem Mediterana. Iako predstavlja degradacioni stadijum vegetacije, nastao kao rezultat antropogenog i zoogenog djelovanja, ima višestruki značaj. Štiti zemljište od erozije, obezbijeduje stanište i hranu za mnoge vrste životinja. Ovaj tip vegetacije ima i estetsko značenje i daje karakterističnu pejzažnu arhitekturu Mediteranu. Mnoge biljne vrste su aromatične, pa cijelom području daju specifičan miris i upotrebljavaju se u tradicionalnoj mediteranskoj kuhinji. Zbog svega navedenog, posljednjih godina u većini mediteranskih zemalja postoji trend zaštite i očuvanja makije, iako se ovaj tip staništa ne nalazi na zvaničnim evropskim listama zaštićenih staništa. Važno je naglasiti da se makija na Luštici, zbog geografskog položaja i specifičnih klimatskih prilika, ubraja u najreprezentativnije sastojine ovog tipa vegetacije u Crnoj Gori. Uz samu obalu, u širini od oko 150 m prisutna je veoma gusta makija. Predstavljena je subasocijacijom *Orno-Quercetum illicis myrtetosum*, koja mjestimično ima pokrovnost 100 %. Dominantne vrste su: *Quercus ilex*, *Myrtus communis*, *Phillyrea media*, *Arbutus unedo*, *Viburnum tinus*, *Laurus nobilis*, *Lonicera caprifolium*, *Erica arborea*, *Juniperus phoenicea*... Iznad donjeg pojasa reprezentativne makije javlja se pojas prorijeđene makije i garige. Gariga je otvoreni tip vegetacije, u kome dominiraju žbunovi visine do 1 m. Čine je biljke otporne na surove uslove koji se prvenstveno odnose na dug period suše, kao i erodirano i nutritijentima siromašno zemljište. Bez obzira na ovakve uslove ovo je floristički bogat tip vegetacije. U fitocenološkom smislu, gariga na Luštici pripada asocijaciji *Erico-Cystetum cretici*, u kojoj su dominantne vrste žbunova *Erica arborea*, *Cistus creticus ssp. eriocephalus*,

Frangula rupestris, Myrtus communis, Paliurus spina christi, Punica granatum. Ostale karakteristične vrste su *Teucrium capitatum, Smilax aspera, Sideritis purpurea, Blackstonia perfoliata, Brychypodium sylvaticum, Cerastium glomeratum, Gladiolus illyricus...*

Pošto je dominantni tip vegetacije u mediteranskom području rizika prvenstveno makija, a staništa su pretežno brdska, nastanjuju ga prvenstveno divlje svinje (*Sus scrofa*), šakali (*Canis aureus*), zečevi (*Lepus europaeus*). Pored njih mogu se naći i srne (*Capreolus capreolus*) i vukovi (*Canis lupus*), lisice (*Vulpes vulpes*), a od pernate divljači jarebice kamenjarke (*Alectoris graeca*), na pojedinim staništima i divlje patke. Šakali i divlji zečevi podnose djelimičnu urbanizaciju, pa se mogu naći i u zaleđu Velike plaže, dok je za normlan život vukova potrebna veća površina sa raznolikim prirodnim staništima, tako da oni obitavaju u zaleđu, preferirajući brdsko-planinska staništa.

U Mediteranskom lovnom području nalazi se nekoliko lokaliteta sa različitim stepenima zaštite. Tivatska solila su 2007. godine zaštićena kao specijalni florističko faunistički rezervat tj. rezervat prirode, na površini od 150 ha. Pored toga, Solila su Emerald područje i Područje od međunarodnog značaja za boravak ptica (IBA); upisana su i na listu međunarodno značajnih vlažnih područja – Ramsar područja. Ulcinjska solana se nalazi na listi kandidovanih Emerald područja, time i potencijalnih NATURA 2000 područja, a uskoro će se naći i na Ramsarskoj listi značajnih močvarnih staništa. Shodno navedenom, potrebno je da Program jasno definiše zabranu lova na ovim područjima.

3.2. PODRUČJA RIZIKA U OKVIRU SUBMEDITERANSKOG LOVNOG PODRUČJA

U okviru submediteranskog lovnog područja nalaze se sledeća lovišta:

Naziv lovišta	Površina (ha)	Naziv i sjedište korisnika lovišta	Period korišćenja lovišta
"Podgorica I"	95.392	Lovačka organizacija za uzgoj, zaštitu i lov divljači – Podgorica	privremeni plan gazdovanja
"Podgorica II"	7.837	Lovačko društvo "Zeta" – Podgorica	privremeni plan gazdovanja
"Podgorica III"	13.043	Lovačka organizacija za uzgoj, zaštitu i lov divljači - Podgorica	privremeni plan gazdovanja
"Danilovgrad"	42.630	Javno preduzeće za uzgoj, zaštitu i lov divljači i riba - Danilovgrad	2014 - 2024
"Cetinje"	78.606	Lovačko društvo "Cetinje" - Cetinje	2014 – 2024

I u submediteranskom području postoje lovišta kojim se gazduje sa privremenim planovima gazdovanja, pa bi se konačnom dodjelom lovišta na korišćenje i dugoročno gazdovanje, rješio taj organizacioni problem.

Područje lovišta "**Podgorica I**" je opterećeno djelimičnom urbanizacijom. Ovo lovište je u maloj mjeri ugroženo eksploatacijom šuma, koja se odvija u Opasanici. Eksploatacija šuma direktno utiče na jedno lovište tako što se znatno narušava mir u lovištu, kao jedan od najvažnijih faktora za opstanak divljači. Osim toga, eksploatacija indirektno utiče na povećanu opasnost od požara, usled prisustva lako paljivih materija (gorivo, ulje). Ugroženost lovišta od požara najviše je izražena na području koja pripadaju lovištima "**Podgorica I**" i "**Podgorica III**". Karakteristika ovih požara je što ne stradaju visoke i ekonomski značajne šume, već su najviše napadnuti oskudni pašnjaci, šikare i niski uzgojni oblici šuma. Požari u lovištu "**Podgorica I**" se najviše javljaju sa obje strane kanjona rijeke Morače i njenih pritoka, zaleđe Bioča, Lijeve Rijeke i oblast oko Kučkih Korita. U lovištu i "**Podgorica III**" najkritičnija mjesta su iznad izvorišta rijeke Ribnice, područje sela Dinoše i područje oko graničnog prijelaza Božaj.

Prirodne karakteristike područja rizika u okviru submediteranskog lovnog područja

Na području lovišta koja su gore pomenuta dominantan tip vegetacije su šikare bjelograbića (*Rusco-Carpinetum orientalis*) i šikare termofilnih hrastova, prvenstveno hrasta česmine (*Quercetum trojanae montenegrinum*). Na većim nadmorskim visinama, u sjevernoj granici lovišta, javljaju se i šume crnog graba (*Ostrya carpinifolia*) i hrasta cera (*Quercus cerris*). Uz rijeke i druge vodotoke javlja se azonalna vegetacija higrofilnih šuma i šikara u kojima dominiraju predstavnici roda vrba (*Salix alba*, *S. fragilis*, *S. purpurea*, *S. eleagus*) i topola (*Populus alba*, *P. nigra*) i jova (*Alnus incana*). S obzirom da je ranije već bilo riječi o nabrojanim tipovima vegetacije (Poglavlje 2), u ovom poglavlju ih nećemo obrađivati. Posebno će biti tretirana samo staništa čija vegetacija nije ranije opisivana, kao i potencijalne specifičnosti već opisanih vegetacijskih jedinica na nekim lokalitetima.

Na dijelovima lovišta koji zauzimaju Ćemovsko polje, granični pojas sa Albanijom, graničnu zonu sa NP Skadarsko jezero, zone uz granice prema opštanama Danilovgrad i Cetinje, zastupljena je i vegetacija otvorenih staništa. To su najčešće mezo- i termomediteranske kserofilne, obično otvorene, niske travne zajednice bogate jednogodišnjim vrstama. Zajednice se razvijaju na oligotrofnim zemljištima, obično na krečnjaku. U njima mogu dominirati jednogodišnje (klasa *Tuberarietea guttatae*) ili višegodišnje zeljaste vrste (klasa *Thero-Brachypodietea*). Ovdje su uključeni različiti tipovi terofitskih zajednica na plitkom karbonatnom ali i dubljem, ispranom, dekalificiranom tlu. Biljne vrste po kojima se raspoznaje stanište su *Brachypodium distachyum* i *B. ramosum*. Ove zajednice javljaju se u mediteranu ali i duž istočnojadranske obale i većinom se koriste kao pašnjaci. Tu preovladavaju jednogodišnje biljke,

terofite, ali i geofite, koje završavaju vegetacioni period prije ljetnih suša te se stiče utisak da su ove zajednice veoma siromašne. Na ovim otvorenim staništima najfrekventnije se nalaze sledeće biljne vrste: *Brachypodium distachyum*, *Brachypodium ramosum*, *Hyparrhenia hirtae* (= *Cymbopogon hirtus*), *Chrysopogon gryllus*, *Stipa tortilis*, *Stipa bromoides*, *Avena barbata*, *Helichrysum italicum*, *Helianthemum guttatum* (= *Tuberaria guttata*), *Poa bulbosa*, *Festuca pseudovina*, *Aira capillaries*, *Holoschenus vulgare*, *Scabiosa albae*, *Lagurus ovatus*, *Corynephorus divaricatus*, *Medicago rigidula*, *Aegilops geniculata*, *Vulpia ligustica*, *Vulpia ciliate*, *Dasypirum villosum*.

Submediteransko lovno područje obuhvata ravničarska, brdska i planinska staništa, koja sa gore opisanim tipovima vegetacije formiraju povoljne uslove za sledeće vrste krupne divljači: vukove (*Canis lupus*), divlje svinje (*Sus scrofa*), srne (*Capreolus capreolus*). Visokoplaninske goleti u istočnom dijelu su pogodni za divokoze (*Rupicapra rupicapra*), a šumska područja uz granicu sa centralnim i istočnim lovnim područjima su dio areala jedinki medvjeda iz ovih susjednih lovnih područja. Područja rizika submediteranskog lovnog područja su pogotovo povoljna za sitnu dlakavu divljač: zečeve, jazavac, kuna bjelica i kuna zlatica, divlja mačka, lasice, lisica. Od pernate divljači stanište nastanjuju jarebice kamenjarke, divlje patke, divlje golubove i druge vrste.

3.3. PODRUČJA RIZIKA U OKVIRU CENTRALNOG LOVNOG PODRUČJA

U okviru centralnog lovnog područja nalaze se sledeća lovišta:

Naziv lovišta	Površina (ha)	Naziv i sjedište korisnika lovišta	Period korišćenja lovišta
"Nikšić"	137.857	Lovačka organizacija za uzgoj, zaštitu i lov divljači "Dr Zoran Kesler" - Nikšić	2014 – 2024
"Bratogošt"	48.958	Udruženje za uzgoj, zaštitu i lov divljači "Bratogošt" - Velimlje	2014 – 2024
"Grahovo"	26.679	Organizacija za uzgoj, zaštitu i lov divljači " Ilija Milović " - Grahovo	2014 – 2024
"Kolašin"	28.261	Lovačko društvo "Lovac" - Kolašin	privremeni plan gazdovanja
"Rovca"	19.874	Lovačka organizacija "Rovca" – Kolašin	privremeni plan gazdovanja
"Morača"	31.674	Lovačko društvo "Manastir Morača" - Kolašin	2014 – 2024
"Mojkovac"	33.286	Lovačka organizacija "Milorad Bulatović" - Mojkovac	privremeni plan gazdovanja

Na ovom lovnom području se dugoročno gazduje sa 75% lovne površine, pa je nedostatak gazdovanja privremenim planovima sveden na podnošljivu mjeru, obzirom na veličinu lovnog područja.

Uticaj urbanizacije na ovom području je neznatan.

Uticaj iskorišćavanja šuma je sveden na podnošljivu mjeru, tako da nema remećenja mira u lovištima, jer se zbog konfiguracije terena, nadmorskih visina sječišta i snježnog pokrivača radovi u šumama završavaju sa početkom lovne sezone.

Uticaj šumskih požara je takođe neznatan, jer se najveći dio požara dešava u vanšumskim područjima lovišta **"Bratogošt"** i **"Grahovo"**. Požari mogu biti značajni u graničnom području lovišta **"Grahovo"** i **"Risan"**, ali su takve situacije bile rijetke zadnjih godina.

Prirodne karakteristike područja rizika u okviru centralnog lovnog područja

Lovišta „Bratogošt“ i „Grahovo“ su brdsko-planinska lovišta i sadrže više tipova šumske vegetacije koji se smjenjuju prvensveno u zavisnosti od nadmorske visine. Na najmanjim nadmorskim visinama u ovim lovištima javljaju se šume sa dominacijom crnog graba, na koje se na termofilnijim staništima (južne ekspozicije) nadovezuju grabovo-bukove šume, dok se na hladnijim lokalitetima (sjeverne ekspozicije) razvijaju čiste bukove šume. Na sjevernim ekspozicijama prisutne su četinarske šume, smrčeve ili smrčevo-jelove. Četinarske šume su posebno dobro razvijene na sjevernim padinama Njogoša (lovište Bratogošt), gdje se na manjim nadmorskim visinama javljaju i miješane šume srče i crnog graba, što je rijedak slučaj u Crnoj Gori. U granicama lovišta „Grahovo“, kao i na Njogošu, mjestimično se javljaju borove šume koje pripadaju klasi *Erico-Pinetea*.

U granicama pomenutih lovišta ima i nešumskih staništa različite fitocenološke pripadnosti. Ne postoje detaljni podaci o livadskim, pašnjačkim i kamenjarskim asocijacijama ove zone. Svakako, na južnim ekspozicijama nekih područja (Njogoš, Somina) razvijaju se suvi travnjaci koji pripadaju redu *Scorzoneretalia villosae* i ubrajaju se u staništa od međunarodnog značaja (NATURA 2000 - 62A0 East sub-Mediterranean dry grasslands (*Scorzoneretalia villosae*)). Suvi kamenjarski travnjaci reda *Scorzoneretalia villosae* se razvijaju u zoni i uslovima submediteranske klime sa dominantnim submediteranskim flornim elementima. Ovdje se radi o suvim kamenjarskim pašnjacima koji se razvijaju na plitkim skeletnim zemljištima crvenkasto-mrke boje (crvenica na krečnjaku). Ova, gotovo sasvim isprana zemljišta, su veoma suva i topla, i iz njih se mestimično uzdižu krupni blokovi krečnjačkih stena. U ovim zajednicama pored dominantnih trava kao što su *Chrysopogon gryllus*, *Andropogon ischaemum*, *Bromus erectus*, *Festuca illyrica*, *Stipa mediterranea*, *Stipa bromoides*, *Erianthus hostii*, *Koeleria splendens*, značajno učešće imaju i niski odrveneli ili poluodrveneli aromatični mediteransko-submediteranski žbunovi kao što su *Satureja montana*, *Satureja subspicata*, *Salvia officinalis*,

Phlomis fruticosa, *Micromeria parviflora*, *Micromeria juliana*, *Teucrium montanum*, *Teucrium polium* i dr.

Zbog većih površina pod šumama i to u brdsko-planinskom području, lovišta Bratogošt i Grahovo su pogodna staništa za razvoj populacija krupne lovne divljači, naročito vukova (*Canis lupus*), divljih svinja (*Sus scrofa*), srna (*Capreolus capreolus*), pa i divokoza (*Rupicarpa rupicarpa*) i medvjeda (*Ursus arctos*). Takođe, sitna dlakava divljač ima pogodne uslove za opstanak i razvoj: divlji zečevi, divlje mačke, kune, lasice, puh, vjeverica, lisica. Jarebica kamenjarka je najzastupljenija od pernate divljači.

3.4. PODRUČJA RIZIKA U OKVIRU ISTOČNOG LOVNOG PODRUČJA

U okviru istočnog lovnog područja nalaze se sledeća lovišta:

Naziv lovišta	Površina (ha)	Naziv i sjedište korisnika lovišta	Period korišćenja lovišta
"Bijelo Polje"	92.029	Lovačka organizacija "Bijelo Polje" - Bijelo Polje	privremeni plan gazdovanja
"Smiljevica i Bjelasica"	40.626	Lovačka organizacija "Ivangrad" - Berane	privremeni plan gazdovanja
"Petnjica"	25.298	Lovačka organizacija "Petnjica" – Berane	privremeni plan gazdovanja
"Andrijeвица"	29.420	Lovačka organizacija "Komovi" – Andrijeвица	privremeni plan gazdovanja
"Rožaje"	43.079	Lovačko društvo "Hajla" – Rožaje	privremeni plan gazdovanja
"Maja Karanfili"	7.113	Lovačka organizacija "Maja Karanfili" – Gusinje	privremeni plan gazdovanja
"Hridsko jezero"	24.703	Lovačka organizacija "Hridsko jezero" - Plav	privremeni plan gazdovanja

Ovo lovno područje je jedino sa kojim se na 100% lovne površine gazduje sa privremenim planovima gazdovanja. Kada se u obzir uzmu opredeljenja koja ovaj Program proklamuje, dodjela lovišta na korišćenje je najbitnija aktivnost koju treba sprovesti što prije.

Većina lovišta ovog područja je opterećena eksploatacijom šuma.

Najugroženija lovišta od šumskih požara u ovom lovnom području su "Bijelo Polje", "Maja Karanfili" i "Hridsko jezero". Kada su u pitanju lovišta "Maja Karanfili" i "Hridsko jezero" treba napomenuti da je u toku trajanja prethodnog programa došlo do proglašenja NP "Prokletije", koji se naslanja na pomenuta lovišta, te se intenzitet realizacije ovog Programa na tom prostoru mora precizno dozirati.

Prirodne karakteristike područja rizika u okviru istočnog lovnog područja

U lovištima ove zone značajan dio biljnog pokrivača čine ekonomski značajne šume. Velike površine zauzimaju acidofilne planinske šume smrče klase *Vaccinio-Piceetea* koje se javljaju sa više asocijacija. Za Crnogorske Prokletije opisana je tipična acidofilna zajednica šuma molike *Pinetum peuce montenegrinum*, koja se razvija na silikatnoj podlozi u visinskom dijapazonu od 1800 do 2000 m. Asocijacija je floristički bogata i odlikuje je znatan broj endemičnih vrsta. Na Prokletijama su razvijene i šume munike (asocijacija *Pinetum heldreichii bertisceum*) koje se razvijaju u visinskom dijapazonu od 1550 do 2000 m. U njoj dominira munika (*P. heldreichii*) ali se u nekim sastojinama pojavljuje i molika (*P. peuce*). U spratu šiblja, pored munike, dominira *Juniperus intermedia* a od zeljastih biljaka tu su: *Aremonia agrimonioides*, *Luzula silvatica*, *Stachys officinalis*, *Fragaria vesca* i dr.

Uz vodotoke koji se nalaze u pomenutim lovištima javlja se azonalna vegetacija, u kojoj najčešće dominiraju predstavnici roda vrba (*Salix sp.*), predstavljena različitim asocijacijama. U nastavku ćemo dati kratak opis nekih staništa, koja su posebno značajna jer su prepoznata kao staništa od međunarodnog značaja (NATURA 2000 staništa).

U sastojinama zajednice čiji je edifikator siva vrba (*Salix elaeagnos*) niski žbunovi koji grade pionirsku vegetaciju na šljunkovitim riječnim nanosima. Javljaju se u planinskim i subalpijskim pojasevima visokih planina, na obalama rijeka sa visokim režimom protoka u ljetnjim mjesecima. Zajednica se razvija na različitim tipovima aluvijalnih nanosa, uglavnom na krečnjačkoj podlozi u kojoj preovladuje šljunak i krupni pijesak. Rijeđe se javljaju na glejnoj podlozi. Ovo stanište je na spisku NATURA 2000 poznato kao 3240 Alpine rivers and their ligneous vegetation with *Salix elaeagnos*. Sastojine zajednice su obično male i raštrkane, i javljaju se u vidu uzanih traka duž riječnih tokova. Najčešće imaju zatvoren sklop. Pored edifikatorske vrste u zajednici su frekventne i: *Populus nigra*, *Salix purpurea*, *Mentha aquatica*, *Mentha longifolia*, *Polygonum lapathifolium*, *Eupatorium cannabinum* i dr.

Uz Lim i njegove pritoke, od Andrijevice do Bijelog Polja, mjestimično se javljaju sastojine međunarodno značajnog staništa označenog kao 3230 Alpine rivers and their ligneous vegetation with *Myricaria germanica*. To je zajednica niskih pionirskih žbunova na šljunkovitim riječnim nanosima sa finim muljem, u kojima dominiraju evropska vrijesina (*Myricaria germanica*) i žbunaste riječne vrbe (*Salix spp.*). Javlja se u alpijskim i subalpijskim pojasevima visokih planina, na obalama rijeka sa visokim režimom protoka u ljetnjim mjesecima. U sastojinama nalazimo mnoge zeljaste biljke karakteristične za staništa pionirskih zeljastih zajednica na obalama i sprudovima duž riječnih tokova. Najveću konstantnost u asocijaciji *Myricarietum ernesti-mayerii* Lakušić 1973 imaju: *Myricaria germanica*, *Salix amplexicaulis*, *Salix fragilis*, *Polygonum lapatifolium*, *Rubus caesius*, *Solanum dulcamara*, *Saponaria officinalis*, *Ranunculus repens*, *Bidens tripartitus*, *Mentha aquatica*, *Equisetum palustre*, *Mentha longifolia*.

Od nešumskih staništa u pomenutim lovištima šire rasptostranjenje imaju alpijske i subalpijske silikatne travne zajednice. Zajednice silikatnih rudina (*Jucetea trifidii*) predstavljaju potencijalnu klimatogenu vegetaciju na najvišim vrhovima silikatnih planina. Razvijaju se na ravnim ili blago nagnutim padinama, na inicijalnim zemljištima na kiselim silikatima, redje i na zakišeljenim zemljištima iznad krečnjaka ili serpentinita. Zbog dugog ležanja debelog snežnog pokrivača podloga je veoma vlažna. Vegetacioni period je veoma kratak, svega dva do tri meseca. Česte biljne vrste su: *Juncus trifidus*, *Carex curvula*, *Carex ferruginea*, *Festuca varia s.l.*, *Festuca paniculata*, *Festuca riloensis*, *Festuca scardica*, *Sesleria comosa*, *Poa violacea*, *Jasione orbiculata*, *Scleranthus neglectus*, *Gentiana punctata*. Pored silikatnih travnih zajednica na širem prostoru su zastupljene i krečnjačke travne zajednice. Naseljavaju staništa raznorodnih ekoloških uslova i imaju raznoliku fitocenološku pripadnost. Pripadaju klasama *Elynio-Seslerietea*, *Carici rupestris – Kobresietea bellardii*.

Istočno lovno područje se sastoji od veoma raznovrsnih staništa, ravničarskih, brdskih i planinskih sa mnogobrojnim riječnim dolinama i potocima. Zato je i pogodno za razvoj kako krupne tako i sitne divljači. Od krupne nastanjuju ga vukovi (*Canis lupus*), šakali (*Canis aureus*), divlje svinje (*Sus scrofa*), medvjedi (*Ursus arctos*), divokoze (*Rupicapra rupicapra*), srne (*Capreolus capreolus*), kao i gotovo sve vrste sitne dlakave divljači: jazavac (*Meles meles*), divlja mačka (*Felis silvestris*), kuna bjelica (*Martes foina*), kuna zlatica (*Martes martes*), lasica mala (*Mustela nivalis*), lasica velika (*Mustela erminea*), tvor (*Putorius putorius*), zec obični (*Lepus europaeus*), puh veliki (*Glis glis*), vjeverica (*Sciurus vulgaris*), lisica (*Vulpes vulpes*). Među pernatom divljači najzastupljenije su divlje patke i jarebice kamenjarke, u manjoj mjeri i lještarke i tetrijebi.

3.5. PODRUČJA RIZIKA U OKVIRU SJEVERNOG LOVNOG PODRUČJA

U okviru sjevernog lovnog područja nalaze se sledeća lovišta:

Naziv lovišta	Površina (ha)	Naziv i sjedište korisnika lovišta	Period korišćenja lovišta
" Pljevlja ""	110.445	Lovačko društvo "Pljevlja" - Pljevlja	privremeni plan gazdovanja
" Plužine "	45.603	Udruženje lovaca i ribolovaca "Bajo Pivljanin" - Plužine	2014 – 2024
" Žabljak "	28.511	Lovačko udruženje "Durmitor" - Žabljak	privremeni plan gazdovanja
" Šavnik "	41.712	Lovno - ribolovno društvo "Komarnica" - Šavnik	2014 – 2024

Kao krizno područje može se navesti lovište " **Žabljak** ". Ovo lovište je veoma opterećeno neplanskom urbanizacijom, i to u pograničnom dijelu sa NP

"Durmitor" što umanjuje mir u lovištu, kao jednom od najvažnijih faktora. Osim toga, česte pojave šumskih požara u ovom lovištu i NP "Durmitor" dosta mijenjaju postojeću vegetacijsku sliku.

Prirodne karakteristike područja rizika u okviru sjevernog lovnog područja

Primarna vegetacija u navedenom lovištu rizika u okviru sjevernog lovnog područja je predstavljena četinarskim šumama čiji su edifikatori smrča, jela, crni i bijeli bor. Mjestimično se javljaju i bukove šume, kao i mješovite bukovo-četinarske šume. Nažalost, primarna vegetacije je usled eksploatacije šuma i šumskih požara značajno izmjenjena i predstavljena degradacionim statijuma pomenutih šuma.

Interesantna staništa u ovom lovištu su i zapadnomediterranski termofilni sipari (NATURA 2000 8130 Western Mediterranean and thermophilous scree), kao i krečnjačke stijene sa hazmofitskom vegetacijom (NATURA 2000 8210 Calcareous rocky slopes with chasmophytic vegetation). Vegetacija sipara pripada redu *Thlaspietea rotundifoli* i u njoj se često javljaju vrste *Drypis linneana* subsp. *jacquiniana*, *Rumex scutatus*, *Geranium macrorhizum*, *Anthriscus fumarioidis*, *Achnatherium calamagrostis*, *Peltaria alliacea*, *Corydalis ochroleuca*. Hazmofitska vegetacija kerčnjačkih stijena ima izuzetno veliki regionalni diverzitet vrsta i zajednica, sa velikim brojem lokalno i regionalno endemičnih vrsta. Mnogobrojne opisane zajednice su svrstane u endemične dinarske redove *Amphoricarpetalia*, *Moltkeetalia* i *Centaureo-Campanuletalia*.

Pošto se područje rizika u sjevernom lovnom području sastoji najvećim dijelom od visokoplaninskih četinarskih šuma, u manjoj mjeri od bukovih i mješovitih, pogodno je stanište za krupnu lovnu divljač, naročito medvjeda (*Ursus arctos*). Osim medvjeda lovno područje nastanjuju i vuk (*Canis lupus*), divlja svinja (*Sus scrofa*), srna (*Capreolus capreolus*), iznad pojasa šuma, područje visokoplaninskih goleti nastanjuju divokoze (*Rupicarpa rupicarpa*). Sitna dlakava divljač ima takođe povoljne stanišne uslove za razvoj. Među pernatom divljači najčešća je jarebica kamenjarka (*Alectoris graeca*), zatim veliki tetrijeb (*Tetrao urogallus*), divlja patka (*Anser anser*).

3.6. PODRUČJA RIZIKA U OKVIRU LOVIŠTA POSEBNE NAMJENE

U kategoriju lovišta posebne namjene spadaju sledeća lovišta:

Naziv lovišta	Površina (ha)	Naziv i sjedište korisnika lovišta	Period korišćenja lovišta
" Ljubišnja "	17.556	Uprava za šume	urađena lovna osnova i čeka se usvajanje za period 2013 - 2023
" Piva "	34.478	Uprava za šume	2013 - 2023
" Komovi "	23.922	Uprava za šume	urađena lovna osnova i čeka se usvajanje za period 2014 - 2024
" Dragišnica "	8.938	Uprava za šume	2013 - 2023

Program razvoja lovstva nema negativnih uticaja na životnu sredinu u okviru lovišta posebne namjene. Odlukom od 2010 godine ova lovišta su dobila ovakav status jer zahvataju najvrijednija staništa i za relativno kratak period su napravljeni planovi gazdovanja, fizički obilježene granice lovišta na terenu, a lovna infrastruktura je podignuta na veći nivo. I kao takva, sa najstručnijom službom koju ima neko lovište u Crnoj Gori, postoje razlozi što ova lovišta mogu biti područja rizika, i to:

- sva lovišta posebne namjene su pod uticajem intenzivnog korišćenja šuma, a naročito Ljubišnja, koja je bogata visokim šumama smrče i jele. Sezona eksploatacije šuma traju od aprila do kraja novembra, a to već zahvata dva mjeseca lovne sezone, pa se tako intenzivno narušava mir u lovištima i intenziviraju migracije divljači, koje se smiruju tek sa snijegovima;

- razlozi za potencijalno krizna područja leže i u nedovoljnoj organizovanosti lovačkog sektora unutar Uprave za šume, koja, zbog zakonskih ograničenja, nije formirala ovaj sektor po potrebnim normativima. Glavne poslove obavljaju reonski lugari, koji zbog pomenute intenzivne eksploatacije šuma, nemaju dovoljno vremena za obavljanje svih aktivnosti unutar lovišta. Samo čuvanje lovišta nije dovoljno da bi se uslovi za bitisanje divljači konstantno poboljšavali, što je osnovna funkcija gazdovanja lovištima.

Prirodne karakteristike područja rizika u okviru lovišta posebne namjene

Među lovištima posebne namjene kao područje posebnog rizika prepoznata je Ljubišnja, zbog intenzivne eksploatacije šume na ovoj planini. Na Ljubišnji se mogu jasno izdvojiti dva pojasa i to šumski pojas širine od 900-1800m a mjestimično i do 1850 metara i pojas klekovine bora (*Pinetum mughi*) od 1850-2238 metara. Pojas alpijskih pašnjaka na crnogorskom dijelu Ljubišnje nije razvijen u posebnu vegetacijsku zonu, već se oni javljaju mjestimično kao planinske goleti nastale potiskivanjem klekovine bora koji čini završni pojas vegetacije. Od šumske zone najsnažnije je razvijen pojas četinarskih šuma, tj. pojas smrčeve šume. Pojas bukve i jele nije jasno istaknut, pošto su bukva i

jela vezane za uvale gdje je podloga sadržajnije humusom i gdje je veći zaklon od snažnih vjetrova. Smrčeve šume zauzimaju pojas između 1150-1850 m. Kao kržljav žbun smrča se penje i do 2200 metara. U spratu zeljastih biljaka javljaju se *Vaccinium myrtillus*, *Pteridium aquilinum*, *Epipactis atrorubens*, *Melampyrum sylvestris*, *Pyrola uniflora*, *Hypericum perforatum*, *Hypericum maculatum*, *Campanula patula*, *Genista* sp. *Euphorbia amygdaloides*, *Potentilla recta*, *Euphrasia* sp. *Gentiana asclepiadea*, *Galium rotundifolium*, *Rubus saxatilis*, a od drvenastih vrsta *Corylus avellana*, *Populus tremula*, *Pinus nigra*, *Abies alba* ...

Smrčeve šume Ljubišnje su na međunarodnom nivou prepoznate kao jedinstven tip staništa (označen kao 42.243 Montenegrine spruce forests) i od nacionalnih eksperata je predloženo da se kao poseban tip staništa uključi u listu NATURA 2000 habitata.

Lovno područje Ljubišnje se ocjenjuje kao izuzetno vrijedno i povoljno za boravak, razmnožavanje i opstanak velikog broja sisara, među njima i krupne dlakave divljači i to medvjeda (*Ursus arctos*), vuka (*Canis lupus*), srne (*Capreolus capreolus*), kao sitne dlakave divljači - kuna bjelica (*Martes fiona*), kuna zlatica (*Martes martes*), jazavac (*Meles meles*), divlji zec (*Lepus europeus*), puh (*Glis glis*). Iznad šumskog pojasa, u pojasu visokoplaninske goleti su povoljni uslovi za divokoze. Eksploatacija šuma, najčešće smrčevih, radi eksploatacije drvne građe direktan je negativan antropogeni uticaj. Uspostavljanje puteva za izvlačenje drveća fragmentiše staništa, prije svega krupnih sisara, jer dolazi do presijecanja koridora kretanja i njihovog uznemiravanja.

Od pernate divljači veliki tetrijeb ima veoma povoljne uslove za razvoj, međutim njegova brojnost je u opadanju. Pored velikog tetrijeba povoljni su uslovi i za lještarku, goluba grivnjaša (*Columba palumbus*), goluba pećinara (*Columba livia*).

4. POSTOJEĆI PROBLEMI U POGLEDU ŽIVOTNE SREDINE U VEZI SA PROGRAMOM

Program razvoja lovstva za period 2014 – 2024. ne predviđa aktivnosti koje bi negativno uticale, ili predstavljale problem za životnu sredinu. Međutim, smatramo da neki aktuelni problemi iz oblasti lovstva mogu imati negativan uticaj na životnu sredinu tokom realizacije Programa. To se prije svega odnosi na nedostatke postojećeg zakonodavnog okvira, neadekvatnog gazdovanja lovištima, te izraženi antropogeni uticaj, a za koje bi Program trebao dati smjernice u cilju njihovog prevazilaženja.

4.1. PRAVNI I PLANSKI OKVIR

Zakon o divljači i lovstvu je donijet 2008 godine, a zatim i skoro sva podzakonska akta. Analiza sprovodivosti i ocjena postignutih rezultata zakona, je pokazala potrebu za promjenama Zakona o lovstvu i divljači.

Osnovni nedostaci Zakona o divljači i lovstvu, koji negativno utiču na životnu sredinu, a u vezi su sa programom, su sljedeći:

1. U praksi su se pokazali problemi koji se odnose na gazdovanje lovištima. Naime, sadašnji Zakon poznaje dugoročno gazdovanje na bazi lovne osnove (10 godina) i gazdovanje na bazi privremenih godišnjih planova. Osnovna razlika je u kontinuitetu planskih aktivnosti u svakom segmentu planiranja, koje, ako se izvedu kako je predviđeno, imaju isključivo pozitivni uticaj na životnu sredinu. Osim toga, mnogo je lakše pratiti i kontrolisati aktivnosti, te u skladu sa istim reagovati. Program ne pridaje dovoljno pažnje ovom problemu, jer nije precizirao rok do kada bi Zakon u ovom dijelu trebao biti promjenjen. Primjena privremenih planova gazdovanja može imati negativan uticaj na životnu sredinu, zato što se nedovoljno sprovode mjere uzgoja i zaštite divljači, te mjere uređivanja lovišta.

2. U Zakonu o divljači i lovstvu ne postoji utvrđena metodologija prebrojavanja i monitoringa divljači, već Ministarstvo "priprema metodologiju za monitoring divljači, za vođenje evidencije, ustanovljavanje bioloških pokazatelja usklađenosti divljači sa životnom sredinom i metodologiju za ocjenjivanje štete od divljači i na divljači. Ministarstvo mora **utvrditi metodologiju prebrojavanja i monitoringa divljači**, a prije izrade planskih dokumenata nižeg reda, kao što su lovne osnove i godišnji lovni planovi, jer prebrojavanje varira od vrste do vrste. Pri tome, neophodno je da u procesu prikupljanja podataka na terenu, osim korisnika lovišta, učestvuju i druga stručna lica. Shodno tome bilo bi dobro što prije propisati adekvatnu metodologiju, jer se time otklanjaju negativni uticaji godišnjeg planiranja na fond i stanje divljači. Nakon utvrđivanja metodologije prebrojavanja i monitoringa divljači od strane Ministarstva, potrebno je u tom smislu izmijeniti i Zakon o divljači i lovstvu, odnosno unijeti utvrđenu metodologiju kao obavezujuću.

3. Jedan od nedostataka ovog Zakona je ostavljanje predugog roka za prelazna rješenja kada se radi o tome koliko hektara treba da pokriva jedan lovočuvar. Sadašnje organizacione i finansijske sposobnosti korisnika lovišta ne mogu da pokriju normativ da 1 lovočuvar pokriva do 10.000ha, koji bi predstavljao optimum. Stoga se u praksi javljaju dva problema, i to a) manjak broja lovočuvara i b) velike površine lovišta koje trenutno čuvaju.

4. Postoji nedovoljna usaglašenost u pogledu lova između Zakona o divljači i lovstvu i Zakona o nacionalnim parkovima, jer ne predviđaju eksplicitnu zabranu lova. Prostornim planovima posebne namjene i planom upravljanja nacionalnim parkovima, kao zaštićenim dobrima II kategorije, nije predviđen lov i nemaju status lovišta. U nacionalnim parkovima bitiše i boravi divljač čije je brojno stanje nepoznato, što, zbog migracija divljači, dovodi u pitanje korektnost podataka o brojnom stanju divljači u lovištima koja se graniče sa nacionalnim parkovima. Iako je zabranjen lov u graničnom pojasu sa nacionalnim parkovima, ne može se sa sigurnošću govoriti o brojnom stanju i odstrjelju, pogotovu ako se radi o lovištima kojima se gazduje privremenim planovima. Nepovoljan uticaj na životnu sredinu, uslijed ovakve neusaglašenosti dvaju Zakona, ogleda se u nepovoljnim uslovima za gazdovanje lovištima koja se graniče sa nacionalnim parkovima, nemogućnosti praćenja zdravstvenog stanja divljači. Program razvoja lovstva, kao krovni planski dokument lovstva, nedovoljno tretira ovaj problem i nije dao plan za rješenje u saradnji sa JP " Nacionalni parkovi ", ne zahtjeva dovoljnu podršku države u održavanju zaštićenih prirodnih dobara, ne predviđa podizanje nivoa međusektorske komunikacije i ne predviđa aktivno učešće lokalnih zajednica u pripremi prijedloga za osnivanje zaštićenih dobara.

Analizom rezultata dosadašnjeg Zakona, ustanovljen je i određen broj nedostajućih podzakonskih akata, i to:

1. PRAVILNIK O OBRAZCU ZAHTJEVA KOJI PODNOSE LOVAČKOM SAVEZU VLASNICI ZEMLJIŠTA BEZ PRAVA LOVA, NAČINU I BLIŽIM USLOVIMA ZA VOĐENJE EVIDENCIJE ZAHTJEVA, ISPLATI SREDSTAVA VLASNICIMA ZEMLJIŠTA BEZ PRAVA LOVA, SRAZMJERNO POVRŠINI I BONITETU ZEMLJIŠTA OBUHVACENOG LOVNIM POVRŠINAMA LOVIŠTA.

Ovaj Pravilnik je neophodan jer svako lovište obuhvata i zemljišta u privatnoj svojini koja ulaze u katastar lovišta, i eventualno neresavanje ovog pitanja bi moglo da prekine kontinuitet gazdovanja lovištima u budućnosti.

2. PRAVILNIK O MJERILIMA, USLOVIMA I OGRANIČENJIMA ZA INTERVENCIJE U PROSTOR KOJE BI MOGLE SUŠTINSKI PROMIJENITI ŽIVOTNE USLOVE DIVLJAČI

Ovaj Pravilnik je veoma važan zato što obuhvata regulisanje velikog broja aktivnosti, koji bi mogli suštinski promijeniti životne uslove divljači, kao što su:

- eksploatacija šuma, koja mora biti u skladu sa životnim ritmom divljači

- izgradnja šumskih komunikacija mora biti dislocirana na minimum 100 metara od infrastrukturnih objekata u lovištu

- uspostavljanje šumskog reda nakon sječa podrazumjeva čuvanje vodotoka i ispasišta u lovištu

- radovi koji remete reprodukciju divljači

Korišćenje šuma je povjereno koncesionarima koji, pored sječe šuma, imaju obavezu i izgradnje šumskih saobraćajnica, a sve te aktivnosti se obavljaju bez konsultacija sa korisnicima lovišta u kome se obavlja eksploatacija, što u svakom slučaju negativno utiče na smanjenje životnih uslova divljači. Do donošenja ovog Pravilnika, problemi vezani za životnu sredinu se mogu djelimično riješiti većim učešćem korisnika lovišta u planiranju radova na eksploataciji šuma.

U okviru planskih dokumenata Zakon o divljači i lovstvu predviđa Program razvoja lovstva, lovne osnove i privremene planove gazdovanja. Lovne osnove postoje za 20 lovišta, dok se sa ostalih 14 lovišta gazduje na bazi privremenih godišnjih planova. I lovne osnove i privremeni planovi obuhvataju planove uzgoja, zaštite i korišćenja divljači. Problem je u kvalitetu privremenih planova, jer u njima nema kontinuiteta planiranja ni u jednom od segmenata planiranja. Kao alternativna varijanta nameće se izrada lovnih osnova za lovna područja.

U cilju daljeg unapređenja normativnog okvira za plansku dokumentaciju, neophodno je donošenje Pravilnika o odobrenju kvota za dnevni lov po lovcu/hektaru uz saglasnost ministarstva nadležnog za poslove zaštite životne sredine. Potrebno je precizirati na osnovu kojih parametara se određuju kvote za odstrijel pojedinih vrsta.

U Pravilniku o lovnim sezonama neophodno je propisati obavezu skraćivanja lovne sezone, odnosno lovnih dana, ako u lovištu dođe do smanjenja brojnosti populacija lovostajem zaštićenih vrsta divljači. U Zakonu o divljači i lovstvu, član 36 sadrži ovu odredbu, ali ju je potrebno potencirati i u Pravilniku o lovnim sezonama.

Nije prihvatljivo da je Zakonom o divljači i lovstvu propisano da se lovne sezone, između ostalog, određuju i potrebama turizma (Zakon o divljači i lovstvu, član 35). Osnovni cilj određivanja dužine lovnih sezona je da se životinje ne uznemiravaju u periodu reprodukcije (parenje, odgoj mladih). Tako npr. lovna sezona na pojedine vrste pernate divljači ne smije obuhvatati periode mitarenja, reprodukcije i povratka ptica sa njihovih zimovališta (shodno Direktivi o pticama). Ovo je jedna od osnovnih mjera za održavanje brojnosti populacija na odgovarajućem nivou, zato je potrebno u ovom smislu promijeniti stavove u Zakonu o divljači i lovstvu.

Kada se radi o nedostatku planske dokumentacije treba reći da faktički nedostaju samo akcioni planovi za sljedeće vrste divljači: mrki medvjed (*Ursus arctos* L.), vuk (*Canis lupus* L.) i velikog tetrijeba, gluhana (*Tetrao urogallus* L.). Ovi planovi nisu bili ničim uslovljeni i nema objašnjenja zašto nisu urađeni,

a mogli su se negativno odraziti na pomenute vrste, ali Program predviđa izradu istih u narednom periodu.

4.2. ADMINISTRATIVNO I ORGANIZACIONO STANJE - GAZDOVANJE

Analiza dosadašnjeg gazdovanja lovištima pokazuje nedostatke u organizaciji lovstva, koji su prozrokovani nedostatkom određenog tipa kadrova koji mogu sprovoditi sve planske aktivnosti, a u skladu sa zakonom. Organizaciona šema lovstva predviđa formiranje stručnih službi od strane Lovačkog saveza i korisnika lovišta po prostornoj organizacionoj jedinici.

Lovački savez je trebao, po važećem programu, da formira stručne službe lovnih područja – **kordinatore lovnih područja**, savjetodavnog karaktera na poslovima lovnih osnova, planova ishrane divljači, planova izgradnje infrastrukture lovišta, **planova odstrjela divljači u skladu sa lovnom osnovom i inventarizacijom divljači** i planova bioloških investicija. To nije urađeno, a sadašnji kadrovski kapacitet Lovačkog saveza fizički ne može zadovoljiti te potrebe. Stoga bi bilo potrebno raditi na jačanju kadrovskih kapaciteta u vidu koordinatora lovnih područja, čime se umanjuju kvalitet izrade lovnih osnova, monitoring divljači i kontrola sprovođenja svih planova koje sadrži lovna osnova.

Korisnici lovišta organizuju stručnu službu lovišta i lovočuvarsku službu. Stručnu službu čini upravnik lovišta, sa srednjom stručnom spremom šumarske, veterinarske ili poljoprivredne struke. Obaveze upravnika lovišta su regulisane Zakonom o divljači lovstvu i to je organizacioni segment lovstva u kome nema problema, jer je zadovoljen i stepenom stručne spreme i brojem izvršilaca. Problem leži u kvalitetu rada upravnika lovišta u kojima se gazduje na bazi privremenih planova gazdovanja.

Najveći organizacioni problem predstavlja lovočuvarska služba u lovištima. Ovaj problem se ogleda u sledecem:

- **nivo znanja lovočuvara:** prihvaćeno da se taj nedostatak kompenzuje sa srednjom stručnom spremom i položenim lovačkim i lovočuvarskim ispitom. I takav normativ ne pokazuje zadovoljavajuće rezultate, pa Program predviđa izradu novog Pravilnika o polaganju lovočuvarskog ispita u saradnji sa Ministarstvom prosvjete i sporta. Posao lovočuvara po Zakonu o divljači i lovstvu je veoma složen i zahtjeva elementarno poznavanje više oblasti, koje se ne mogu obuhvatiti lovočuvarskim i lovnim ispitom. Program predviđa dodatna osposobljavanja lovočuvara iz oblasti koje su usko vezane za čuvanje – protivpožarna zaštita, poznavanje hemijskih preparata, rad sa modernom tehnologijom (data-logeri, GPS uređaji, lokatori), prva pomoć – što na direktan ili indirektan način negativno utiče na životnu sredinu.

- **broj izvršilaca** u lovočuvarskoj službi je nedovoljan za lovišta Crne Gore. Opšte prihvaćeni normativ je da jedan lovočuvar čuva do 10. 000ha, pa bi se po lovištima lako ustanovilo koliki je broj lovočuvara dostatan. Finansijski momenat ograničava primjenu ovog normativa, pa se koristi sledeća podjela:

- ≥ 10. 000 ha – 1 lovočuvar
- 10. 000 ha - 30. 000 ha – minimalno 2 lovočuvara
- 30. 000 ha - 60. 000 ha - minimalno 3 lovočuvara
- 60. 000 ha - 100. 000 ha - minimalno 4 lovočuvara
- ≤ 100. 000 ha - minimalno 5 lovočuvara

Programom se prepoznaje ovaj problem, ali bez prijedloga rješenja u budućem periodu, jer rješenje leži u finansijskim mogućnostima korisnika lovišta. Ovakva podjela prouzrokuje probleme u kvalitetu obavljanja planiranih aktivnosti zaštite divljači i sprovođenja planskih aktivnosti, što se negativno odražava na životnu sredinu.

Planski dokumenti iz oblasti lovstva su usaglašeni sa planskom dokumentacijom iz oblasti šumarstva i poljoprivrede. Lovne osnove su usaglašene sa šumskoprivrednim osnovama na kojima se nalazi lovište, a koje moraju sadržati odredbe o poštovanju životnih zahtjeva divljači, a koje su preuzete iz programa razvoja lovstva i lovni osnova. Nivo usaglašenosti se prenosi i na godišnji nivo, koji se ogleda u usaglašenosti godišnjih planova u lovstvu i izvođačkih projekata u šumarstvu. Programom će se predvidjeti aktivnosti koje se odnose na praćenje planskih i realizovanih aktivnosti iz oblasti šumarstva, a koje direktno utiču na životnu sredinu, a to su:

- učešće korisnika lovišta prilikom planiranja odjeljenja za sječu, gdje treba prikupiti sve relevantne informacije: obim sječa, plan putne infrastrukture i smjer izvlačenja drvnih sortimenata;

- komunikacija korisnika lovišta sa koncesionarom na korišćenju šuma prilikom realizacije planova; to je neophodno jer se prilikom realizacije planova uvijek javljaju dodatne sječe (otvaranje trasa puteva i šumskih vlaka), dodatno se oštećuje zemljište prilikom izgradnje putne infrastrukture, itd.

Kod upotrebe poljoprivrednih zemljišta od strane njihovih vlasnika i korisnika moraju se poštovati smjernice iz planova za gazdovanje sa divljači. Sječa, paljenje i drugi oblici uništavanja živih ograda, šiblja, grmova i zaraslih suvih površina na pašnjacima, travnjacima i poljima je zabranjeno u vremenu gniježđenja ptica i izlijeganja mladunaca od 1. februara do 1. avgusta kalendarske godine. Isto tako fitosanitarna sredstva za zaštitu poljoprivrednih kultura smiju se koristiti samo u skladu sa propisima o upotrebi tih sredstava i na način koji divljač najmanje ugrožava. Program je predvidio aktivnosti korisnika lovišta na kontrolisanom praćenju: koji tipovi hemijskih sredstava se koriste, da li se koriste na pravi način i u kojoj mjeri, da li se sječa i paljenje panjeva, šiblja i grmova odvija u dozvoljenom periodu i da li je na pristojnoj udaljenosti od šumskih kompleksa.

4.3 ANTROPOGENI UTICAJI

Antropogeni uticaj se naročito ogleda kroz eksploataciju šuma, urbanizam, saobraćaj, turizam i poljoprivredu. U lovnim područjima su različito izraženi tipovi i intenziteti antropogenog uticaja.

Najveći uticaj se ogleda kroz saobraćaj. Naime, Crna Gora je otvorena velikim brojem komunikacija, od regionalnog do seoskog značaja, koje gotovo sve prolaze kroz lovišta. Problemi nastaju tako što, zbog velike frekvencije, drumskog saobraćaja dolazi do čestih stradanja divljači od motornih vozila. Ostale vrste saobraćaja – avionski saobraćaj pomorski i riječni, te željeznički – izazivaju samo prekomjerne migracije divljači. Saobraćaj je faktor na koji se ne može uticati, osim u seoskim područjima i područjima šumskih komunikacija, gdje je trebalo predvidjeti mjere komunikacija sa seoskim zajednicama i koncesionarima na eksploataciji šuma, prilikom planiranja i otvaranja komunikacija, kako bi došlo do preventivne zaštite divljači i uslova staništa.

Uticaj eksploatacije šuma je takođe od prvorazrednog značaja za lovno gazdovanje. Intenzivno gazdovanje šumama u Centralnom, Sjevernom, Istočnom i dijelom u Submediteranskom području negativno utiče na mir u lovištu, izaziva povećanu opasnost od požara i izaziva migracije divljači. Pozitivan uticaj eksploatacije je u održavanju najpovoljnijih struktura šumskih sastojina i u pošumljavanju golih i opožarenih površina, čime se, ujedno, obnavlja i hranidbena baza lovišta. Negativni uticaj eksploatacije šuma se ogleda u tome što je sječiva masa, po pravilu, veća od doznačene, što se radovi na sječi i otvaranju puteva poklapaju se periodom reprodukcije divljači i što se remeti mir u lovištu. Program nije predvidio aktivnu ulogu korisnika lovišta u planiranju sječišta sa Upravom za šume, realizaciji planova sa koncesionarima na eksploataciji šuma i aktivnoj saradnji sa šumarskim i lovnim inspektorima u periodu eksploatacije.

Uticaj turizma je periodičan i najviše je zastupljen u Mediteranskom području i u dijelovima ostalih područja. Velika frekvencija turista u ljetnjem periodu na Primorju i sjevernim turističkim centrima – Kolašin, Žabljak i Plav – negativno utiče na lovno gazdovanje i ispoljava se kroz uznemiravanje divljači.

Negativni uticaj urbanizacije najviše se ispoljava u Mediteranskom području. Pod naletom urbanizacije su sve površine uz more i plitko zaleđe, čime se gubi lovna površina za divljač i smanjuje hranidbeni potencijal lovišta. Kada se tome doda velika opasnost od šumskih požara i sporo obnavljanje opožarenih površina, negativan uticaj urbanizacije je još izraženiji. Program razvoja lovstva ne tretira ovaj problem u dovoljnoj mjeri.

Uticaj poljoprivrede, koja je u najvećem dijelu Crne Gore ekstenzivan, ogleda se kroz pašarenje. Stočni fond u Crnoj Gori nema tendenciju rasta, pa se negativan uticaj pašarenja ogleda u smanjivanju prehrambene osnove, uznemiravanju divljači i potencijalnim štetama na divljači. Program nije predvidio posebne mjere kada je uticaj poljoprivrede u pitanju i tretira ovu materiju u dovoljnoj mjeri.

5. OPŠTI I POSEBNI CILJEVI ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE

Strateški ciljevi zaštite životne sredine predstavljaju faktore očuvanja ekološkog integriteta prostora, odnosno racionalnog korišćenja prirodnih resursa i zaštite životne sredine.

Prilikom izrade planova ili programa, većina opštih ciljeva vezana je za planska i strateška dokumenta višeg reda i uslove koji oni diktiraju, dok se posebni ciljevi definišu u skladu sa specifičnostima plana ili programa, konkretni razmatrani prostor, namjenu površina, dominantne djelatnosti koje se odvijaju na posmatranom području i dr.

Osnovni cilj izrade strateške procjene je obezbeđivanje da pitanja životne sredine, uključujući i zdravlje ljudi, budu potpuno uzeta u obzir prilikom razvoja, radi obezbeđivanja održivog razvoja, obezbeđivanje učešća javnosti, kao i unapređivanja nivoa zaštite zdravlja ljudi i životne sredine.

Prostornim planom Republike Crne Gore i Nacionalnom strategijom održivog razvoja definisani su opšti ciljevi u oblasti zaštite životne sredine – očuvanje kvaliteta životne sredine, kao i očuvanje i unapređenje prirodnih vrednosti, posebnosti prostora i kulturno-istorijske baštine Crne Gore.

Opšti ciljevi zaštite životne sredine predmetnog programa, proističu iz opštih ciljeva zaštite životne sredine definisanih Zakonom o životnoj sredini ("Sl.list RCG", br.55/00):

- očuvanje i zaštita zdravlja ljudi, cjelovitosti, raznovrsnosti i kvaliteta ekosistema, genofonda životinjskih i biljnih vrsta, plodnosti zemljišta, prirodnih ljepota i prostornih vrijednosti, kulturne baštine i dobara koje je stvorio čovjek;
- obezbjeđenje uslova za ograničeno, razumno i održivo gazdovanje živom i neživom prirodom, očuvanje ekološke stabilnosti prirode, količine i kvaliteta prirodnih bogatstava i sprječavanje opasnosti i rizika po životnu sredinu.

Opšti cilj strateške procjene uticaja na životnu sredinu Programa razvoja lovstva predstavlja:

Zaštita i očuvanje prirodnih dobara, biodiverziteta, kao i postojećih zaštićenih područja prirode.

Cilj strateške procjene uticaja definisan je shodno uklađenosti opštih strateških ciljeva održivog razvoja i nacionalnih strategija i programa.

Cilj prepoznaje potrebu za očuvanjem biodiverziteta – prirodnih staništa, životinjskih i biljnih vrsta, kao i prirodnih dobara. Fokus je na endemičnim, rijetkim i ugroženim vrstama.

Ujedno cilj prepoznaje funkciju u zaštićenim prirodnim područjima, kao mehanizam za zaštitu područja sa visokim biodiverzitetom, izuzetne prirodne ljepote i koji su posebno vrijedne i/ili osjetljiva.

Posebni ciljevi

Posebni ciljevi zaštite životne sredine planskog područja utvrđuju se na osnovu analize stanja životne sredine i značajnih pitanja, problema, ograničenja i potencijala programskog područja, kao i prioriteta za rješavanje ekoloških problema, a u skladu su sa opštim ciljevima i načelima zaštite životne sredine.

Posebni ciljevi strateške procjene predstavljaju razradu opšteg cilja i definisani su na osnovu sagledanih problema i zahtjeva za zaštitu životne sredine na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou. Za svaki od postavljenih posebnih ciljeva strateške procjene definisani su indikatori u odnosu na koje se ocenjuju programska rješenja.

Posebni ciljevi SPU predstavljaju konkretan, djelom i kvantifikovan iskaz i razradu formulisanih opštih ciljeva SPU dat u obliku smjernica za promjenu i akcija kojima će se te promjene izvesti. Oni treba da obezbijede subjektima odlučivanja jasnu i mjerodavnu sliku o suštinskom odgovoru na pitanje: **da li predmetni program doprinosi ciljevima zaštite životne sredine ili je u konfliktu sa njima.**

Opšti cilj sa definisanim indikatorima

Zaštita i očuvanje prirodnih dobara, biodiverziteta, kao i postojećih zaštićenih područja prirode.

Indikatori: (Uredba o Nacionalnoj listi indikatora zaštite životne sredine („Sl. list CG“, br. 48/08))

- B01 Diverzitet vrsta (broj vrsta flore i faune)
- B02 Zastupljenost i stanje odabranih vrsta (gustina populacije= broj jedinki po površini (m²) ili opisno)
- B03 Suva stabla u šumama (broj suvih stabala, površina šume u ha, drvena masa m³/ha)
- B04 Brojnost i dinamika populacija divljači u lovištima (broj divljači po vrstama)
- B05 Alohtone i invazivne vrste (spisak i opis vrsta)
- B06 Šumski požari (broj požara i opožarena površina u ha)

- B07 Zaštićena područja (broj zaštićenih područja, površina zaštićenih područja (ha godišnje), procenat površine zaštićenih područja u odnosu na površinu državne teritorije)

Posebni ciljevi sa definisanim indikatorima

1. Povećanje brojnog stanja i kvaliteta divljači

Indikatori

- Broj i stanje divljači u lovištima
- Broj i stanje divljači lovištima posebne namjene
- Broj reintrokovanih autohtonih vrsta divljači

2. Očuvanje zdravstvenog stanja divljači

Indikatori

- Broj oboljele divljači
- Vrsta oboljenja divljači

3. Očuvanje staništa divljači

Indikatori

- Površine

4. Zaustavljanje nelegalnog lova

Indikatori

- Broj i veličina ugroženih jedinki i staništa u lovištima
- Broj i veličina ugroženih jedinki i staništa u lovištima posebne namjene

5. Privrženost međunarodnim obavezama i sporazumima

- Step en usklađenosti nacionalnog zakonodavstva u oblasti lovstva.

6. Očuvanje i zaštita zdravlja ljudi i materijalnih dobara

- Broj oboljelih od bolesti koje prenosi divljač
- % smanjenja štete od divljači

6. MOGUĆE ZNAČAJNE POSLJEDICE PO ZDRAVLJE LJUDI I ŽIVOTNU SREDINU

6. 1. POSLJEDICE PO ŽIVOTNU SREDINU

Analizom Programa razvoja lovstva Crne Gore za period 2014 – 2024, imajući u vidu opšte i posebne ciljeve zaštite životne sredine i definisane indikatore (poglavlje 5), nismo evidentirali aktivnosti koje bi imale direktan negativan uticaj na životnu sredinu.

Planiranje razvoja fonda različitih vrsta divljači i određivanje kvote odstrijela za uzgojnu divljač, za period važenja Programa, urađeni su u skladu sa ciljem očuvanja i/ili unaprijeđenja populacija pojedinih vrsta. Određivanje boniteta lovišta, gazdinskih kapaciteta lovišta, prirasta, kao i nivoa odstrijela je urađeno u skladu sa standardima koji su se pokazali kao dobri u državama u okruženju. Kada je u pitanju procjena fonda divljači, adekvatno su predstavljene metode koje korisnicima lovišta treba da posluže za prikupljanje podataka o brojnosti lovnih vrsta divljači u cilju izrade planske dokumentacije. Međutim, nisu predviđeni mehanizmi eksterne kontrole brojnog stanja divljači. Podatke o brojnom stanju divljači dostavljaju sami korisnici lovišta, a zatim se na osnovu tih podataka određuje kvota odstrijela. Tako da u ovom segmentu postoji konflikt interesa koji može voditi do precjenjivanja broja divljači na nekom prostoru, što podrazumjeva i veću kvotu za odstrijel i negativan uticaj na brojnost populacije.

Program sadrži niz prijedloga čija bi realizacija unaprijedila administrativno i organizaciono stanje lovstva u Crnoj Gori. U nastavku su dati najvažniji prijedlozi čije usvajanje bi imalo pozitivan uticaj na životnu sredinu: lovišta sa privremenim planovima gazdovanja dodijeliti na period gazdovanja od 10 godina, uspostaviti centralnu lovnu evidenciju, pratiti izvršenja obaveza iz Ugovora o korištenju lovišta.

Dugoročnom planiranjem i gazdovanjem se planski predupređuju nepoželjne situacije u lovištu, tako da je ovaj način gazdovanja mnogo povoljniji sa aspekta očuvanja biodiverziteta i staništa u poređenju sa privremenim planovima kojima se rješava trenutna situacija bez jasne strategije održavanja lovišta i divljači. U skladu sa tim, dodjeljivanje lovišta koja trenutno imaju kratkoročne planove na dugoročno korištenje je pozitivan uticaj na životnu sredinu.

U Programu su predložene odgovarajuće aktivnosti za postizanje cilja kvalitetnog gazdovanja lovištima, što podrazumjeva očuvanje stabilnosti ekosistema i biološke raznovrsnosti u lovištima, adekvatnu produkciju i vitalnost. Propisane su aktivnosti koje korisnici lovišta treba da preduzmu, a odnose se na: zaštitu divljači i lovišta, uzgoj divljači, uređenja lovišta, korištenje divljači i lovišta i spriječavanje šteta od divljači. Realizacija nabrojanih aktivnosti ima pozitivan uticaj ne samo na lovnu divljač, već na cjelokupni biodiverzitet i staništa koja su lovištima obuhvaćena.

6.2 POSLJEDICE PO ZDRAVLJE LJUDI

Programom razvoja lovstva Crne Gore za period 2014 – 2024 nisu predviđene aktivnosti koje bi imale negativan uticaj na zdravlje ljudi.

Mjere uređivanja lovišta koje su, prema Programu, korisnici lovišta dužni preduzeti, značajne su za sprečavanje pojave opasnosti po zdravlje ljudi. Ovdje prvenstveno spadaju mjere koje se odnose na: uređivanje svih tipova hranilišta, održavanje i čišćenje pijaćih voda u lovištu, uklanjanja divljih pasa i mački litalica. Programom je predviđen sanitarni odstrijel i adekvatno uklanjanje odstrijeljene divljači, što je pozitivno sa aspekta očuvanja zdravlja ljudi, jer se time eliminiše mogućnost kontakta bolesne divljači i ljudi. Informisanje javnosti i sprovođenje vakcinacije domaćih životinja u širem krugu takođe predstavlja značajnu preventivnu mjeru za očuvanje zdravlja ljudi.

Tabela 4. Procjena uticaja na životnu sredinu aktivnosti koje su predviđene Programom razvoja lovstva za period 2014 – 2024 u odnosu na posebne ciljeve zaštite životne sredine i definisane indikatore

Posebni ciljevi sa definisanim indikatorima	AKTIVNOSTI						
	Planirana kvota odstrijela uzgojnih vrsta divljači	Zaštita divljači	Uzgoj divljači u lovištu	Uređenja lovišta	Korištenje divljači i lovišta	Sprečavanje šteta od divljači	Suzbijanje nezakonitog lova
Povećanje brojnog stanja i kvaliteta divljači							
- Broj i stanje divljači u lovištima;	+	+	+	+	+	0	+
- Broj i stanje divljači lovištima posebne namjene;	+	+	+	+	+	0	+
- Broj reintrokovanih autohtonih vrsta divljači;	0	0	0	0	0	0	0
Očuvanje zdravstvenog stanja divljači							
- Broj oboljele divljači;	0	+	0	0	+	0	0
- Vrsta oboljenja divljači;	0	+	0	0	0	0	0
Očuvanje staništa divljači							
- Površine;	0	+	0	+	+	+	0
Zaustavljanje nelegalnog lova							
- Broj i veličina ugroženih jedinki i staništa u lovištima;	0	+	0	0	0	0	+
- Broj i veličina ugroženih jedinki i							

staništa u lovištima posebne namjene;	0	+	0	0	0	0	+
- Broj procesuiranih prijavi protiv krivolovaca;	0	+	0	0	0	0	+
Privrženost međunarodnim obavezama i sporazumima							
- Stepen usklađenosti nacionalnog zakonodavstva u oblasti lovstva sa relevantnom međunarodnom regulativom;	0	0	0	0	0	0	0
Očuvanje i zaštita zdravlja ljudi i materijalnih dobara							
- Broj oboljelih od bolesti koje prenosi divljač;	0	+	0	0	+	+	0
- % smanjenja štete od divljači;	+	0	+	+	+	+	0

Ocjene:

+ – pozitivan uticaj

0 – nema uticaja

Svi navedeni uticaji spadaju u kategoriju direktnih i dugoročnih uticaja.

7. MJERE PREDVIĐENE U CILJU SPREČAVANJA, SMANJENJA I OTKLANJANJA NEGATIVNOG UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU

7.1 Mjere u skladu sa brojnim stanjem, starosnom i polnom strukturom i potrebe za opstanak zaštićene faune

7.1.1 Mjere zaštite divljači treba sprovoditi paralelno sa mjerama za sprečavanje šteta od divljači.

Mjere zaštite divljači obuhvataju:

- čuvanje lovišta putem organizovane lovočuvarske službe, lovočuvara volontera uz saradnju sa pripadnicima MUP-a;
- poštovanje zakonom određenih lovnih sezona za sve vrste divljači;
- skraćivanje loвне sezone ili smanjenje broja lovnih dana, ako dođe do smanjenja brojnosti polulacije lovostajem zaštićenje vrste divljači ispod prirodnog kapaciteta;
- suzbijanje nezakonitog lova;
- plansko smanjivanje broja predatora pojedinih vrsta loвне divljači;
- plansko uklanjanje pasa i mačaka lotalica iz lovnih oblasti;
- sprovođenje preventivnih, dijagnostičkih i higijensko-zdravstvenih mjera u lovištu radi zdravstvene zaštite divljači, drugih životinjskih vrsta, ljudi i stoke;
- spašavanje divljači od elementarnih nepogoda (snijeg, led, poplava, požar i dr.);
- osiguranje mira u lovištu;
- preduzimanje preventivnih mjera prilikom obavljanja poljoprivrednih i drugih radova
- pravilan izbor i primjenu zaštitnih sredstava u poljoprivrednoj i šumarskoj proizvodnji;
- osiguranje uslova za opstanak i razmnožavanje ugroženih životinjskih vrsta;
- sprovođenje mjera propisanih međunarodnim ugovorima o zaštiti migratornih vrsta;
- druge mjere predviđene zakonom i planskim aktima.

Navedene mjere treba paralelno sprovoditi sa mjerama koje direktno utiču na zaštitu prirode tj. živog svijeta:

- saobraćajni putevi, kao i drugi objekti treba da se grade na način da se umanjuje negativan efekat na puteve migratornih vrsta divljači. To se postiže

primjenom posebnih konstrukcijskih rješenja. Na primjer ekološki mostovi iznad autoputeva, široki preko 100m, sa zemljišnim slojem i vegetacijom na njima, omogućavaju sigurno prelaženje divljih životinja. Potrebno je ekološke mostove postavljati na odgovarajućim prostornim razmacima. Ovakvi mostovi služe za migraciju krupnih vrsta divljači, dok je za sitnije vrste neophodno graditi tunele, cijevi, jarkove i usmjeravajuće objekte. Primjenu su našle i riblje staze i liftovi.

- pri izgradnji visokih objekata (vjetrogeneratora, stubova za srednjenaponske i visokonaponske vodove struje, tornjeva, mostova i dr.) primjeniti tehničko-tehnološke mjere kojima se smanjuje negativan uticaj njihovog prisustva na životnu sredinu. U tom smislu potrebna su takva rješenja kojima će se onemogućiti stradanje ptica i slijepih miševa od strujnog udara, od direktnog sudara sa objektom i sl.

- zabranjeno je ubijanje, hvatanje, uznmimiravanje kao i premještanje gnijezda zaštićenih vrsta ptica, naročito selica, uništavanje njihovih gnijezda i jaja ili uklanjanje gnijezda čak i ako su prazna, naročito u vrijeme razmnožavanja i othranjivanja ptica. Zabranjeno je držanje ptica koje je inače zabranjeno loviti, kao i vršenje drugih radnji suprotno zakonu;

- po potrebi uvoditi sezonsku zabranu korišćenja i druga ograničenja korišćenja divljih vrsta biljaka, životinja i gljiva;

- primjenjivanje zabrane upotrebe nedozvoljenih sredstava za hvatanje.

7.1.2 Mjere uzgoja divljači u lovištima zavise od prirodnih karakteristika samog lovišta i od brojnosti pojedinih vrsta. Osim zaštite podmladka i gnijezda, potrebno je obezbijediti dovoljne količine biljne hrane (sadjom odgovarajućih plodonosnih biljaka, obradom i melioracijom livada i njiva, redovnim zimskim prihranjivanjem); obezbijediti po potrebi prehranu životinjskog porijekla; dovoljan broj pojilišta, solila i zaklona.

7.1.3 Mjere uređenja lovišta Gazdovanje lovištem podrazumjeva i unapređenje stanja staništa na teritoriji lovišta kroz podizanje kvaliteta uslova za prehranu divljači, skloništa za divljač, obezbjeđivanje vode i mira u lovištu uz preduzimanje drugih stručnih upravljačkih mjera.

Oblik hranilišta i mjesto postavljanja zavisi od vrste kojoj je namijenjen. Ista situacija je i za solila. Ali bilo kojoj vrsti da su namijenjena, hranilišta i solila treba redovno održavati, čistiti od ostataka hrane i dezinfikovati kako ne bi postala izvor zaraze, kako za divljač tako i za čovjeka i domaće životinje.

Sem ovakvih lovno-uzgojnih objekata, lovište može imati i lovno-tehničke objekte – lovačke kućice i kolibe, kao i osmatračnice i lovačke čeke. Potrebno je da su izgrađene od prirodnog materijala koji se može naći u samom lovištu. Stanje ovih infrastrukturnih objekata redovno provjeravaju lovočuvari, u svakom godišnjem dobu, a po potrebi se realizuju intervencije zadi pravilnog održavanja i čuvanja objekata od propadanja.

7.1.4 Mjere korišćenja divljači i lovišta

Korišćenje lovišta i divljači u njima mora biti u skladu sa ciljevima gazdovanja lovištem. Znači, mora biti plansko i racionalno, kako ne bi došlo do remećenja populacija, ne samo vrsta lovne divljači, već i ostalih životinjskih i biljnih vrsta na teritoriji lovišta.

Mjere mogu biti:

- organizovana posjeta grupe lovaca-turista
- organizovanje grupnih posjeta za edukaciju učenika, studenata
- organizovanje turističkih grupnih posjeta za tkz. foto-safari;
- sprovođenje sanitarnog odstrela
- sprovođenje uzgojno-selektivnog odstrijela
- sprovođenje redovnog i trofejnog odstrijela kao osnovna mjera korišćenja lovišta;
- hvatanje žive divljači radi preseljenja na druga staništa ili u druga lovišta, kao i prihvat žive divljači po potrebi održavanja ili postizanja planiranih optimalnih populacija;
- organizovanje lova za posebne namjene: lov u naučne svrhe, lov u hitnim slučajevima i lov štetnih vrsta divljači u slučaju prenamnožavanja.

7.1.5 Lovna sezona za krupnu i sitnu divljač

Kao veoma bitna mjera zaštite lovišta i divljači je određivanje i poštovanje lovnih sezona za pojedine vrste divljači.

Lovna sezona za pojedinu vrstu se određuje na osnovu njenog ciklusa razmnožavanja i vremena donošenja mladunaca. Dakle, lovni zabran mora omogućiti parenje, a zatim i dovoljan period zaštite od lova za ženku sa mladuncem, dok mladunče ne bude sposobno za samostalan život. Radi lakše primjene na terenu i kontrolisanja u lovištu, nastoji se što više ujednačiti vrijeme lovostaja, tj. lovne sezone za što veći broj vrsta divljači.

Zakonom i Pravilnikom o lovnim sezonama utvrđene su lovne sezone i period lovostaja za svaku vrstu divljači. Utvrđeni lovni dani, u toku lovne sezone, su nedjelja i državni praznici. Korisnik lovišta može odrediti druge lovne dane u sedmici pod uslovom da ukupan broj lovnih dana u mjesecu ne može biti veći od ukupnog broja nedjelja i državnih praznika u tom mjesecu. Ovo se praktikuje najčešće za grupe inostranih lovaca.

Lovna sezona za srndaća traje od 1. juna do 31. jula. Dakle, od 1. avgusta tekuće, do 31. maja sledeće godine srndać je zaštićen lovostajem. Za mužjaka divojarca lovna sezona je od 1. oktobra do 31. decembra (u Programu je pogrešno upisano od 1. novembra do 31. januara, i ako pravilno navode da je lovostaj od 1. januara do 30 septembra). Za medvjeda, sem mečke sa mladunčetom do dvije godine starosti, lovna sezona je od 1. oktobra do 30.

novembra. Za jelena (*Cervus elaphus* L.) mužjak od 1. oktobra do 31. decembra; jelen lopatar (*Dama dama* L.) mužjak od 1. oktobra do 31. decembra; muflon (*Ovis musimon* Pall) mužjak od 1. oktobra do 31. decembra; divlja svinja (*Sus scrofa* L.) od 1. oktobra do 31. januara; vuk (*Canis lupus* L.) od 1. septembra do 31. januara; za većinu sitne dlakave divljači lovna sezona je od 1. oktobra do 31. januara. Za pernatu divljač, lovna sezona je, najčešće, u periodu od 1. oktobra do 15. januara.

Lovostaj se može utvrditi i za drugu divljač (nezaštićena divljač), ako bi na određenom području bio ugrožen njen opstanak. Nezaštićena divljač je: vuk (*Canis lupus* L.); šakal (*Canis aureus* L.); lisica (*Vulpes vulpes* L.); jazavac (*Meles meles* L.); tvor (*Putorius putorius* L.); mala lasica (*Mustela nivalis* L.); kuna bjelica (*Martes foina* Ehr.); kuna zlatica (*Martes martes* L.); divlja svinja (*Sus scrofa* L.); pernata divljač: siva vrana (*Corvus cornix* L.); svraka (*Pica pica* L.); sojka (*Garrulus grandarius* L.).

7.1.6 Trajni zabran lova

Zakonom o divljači i lovstvu trajnom zabranom lova zaštićena je dlakava divljač: lasica velika, hermelin (*Mustela erminea* L.); mečka (*Ursus arctos* L.) sa mečetom do dvije godine starosti; srna (*Capreolus capreolus* L.) i njeno lane; divokoza (*Rupicapra rupicapra* L.) i njeno jare; košuta (*Cervus elaphus*) i njeno tele; pernata divljač: veliki tetrijeb, gluhan (*Tetrao urogallus* L.); lještarka (*Tetrastes bonasia* L.);

7.1.7 Zabran u određenom periodu

U toku poplava, sniježnih lavina, leda, požara i drugih vanrednih prirodnih prilika koja otežavaju ili vidno ograničavaju kretanje divljači;

Takođe, iz bezbjednosnih razloga, zabranjen je lov u vrijeme znatno smanjene vidljivosti zbog magle, jake kiše, snijega, takođe i noću jedan sat prije izlaska i jedan sat poslije zalaska sunca. Izuzetak su divlje svinje, medvjedi i vuk koji se mogu loviti u noćima sa mjesečinom i dočekom na čeke.

7.1.8 Skraćenje lovne sezone

Skraćenje lovne sezone se sprovodi kad korisnik lovišta procijeni da daljim lovom može doći do bitnog smanjenja brojnosti neke vrste lovostajem zaštićene divljači. Da bi se skraćenje lovne sezone pravilno i na vrijeme ustanovilo, zatim i sprovelo, neophodno je redovno, savjesno, dugogodišnje praćenje brojnosti.

7.1.9 Smanjenje broja lovnih dana

Smanjenje broja lovnih dana realizuje se iz istih razloga kao i skraćenje lovne sezone. Po Zakonu lovni dani su vikend i državni praznici, tako da se po

potrebi može ukinuti neki od ovih lovnih dana. Svakako, da bi potreba za smanjenjem broja lovnih dana bila pravilno ustanovljena, neophodno je redovno i savjesno praćenje opšteg stanja u lovištu i stanja u populacijama pojedinih vrsta lovne divljači.

7.1.10 Čuvanje lovišta

Lovočuvarska služba, na cijeloj teritoriji lovišta, radi na punoj zaštiti zaštićenih vrsta, praćenju brojnosti grabljivaca, kontroli zdravstvenog stanja, saradnji sa korisnicima zemljišta i šuma prilikom kontrolisanih akcija i upotrebe hemijskih sredstava u poljoprivredi i šumarstvu. Njihov zadatak je da osiguraju mir u lovištu, po potrebi intervenišu u cilju smanjenja broja grabljivaca na podnošljivu mjeru, odstranjuju bolesne ili na drugi način oštećene jedinke i uzimaju djelove ili cijele uginule jedinke za veterinarsku analizu. Za neke od ovih aktivnosti moguće je angažovati i zainteresovane volontere, ljubitelje prirode ili zainteresovane pojedince ili grupe za foto-safari, posmatranje ptica i sl.

7.1.11 Zdravstvena zaštita divljači

Kao obaveznu mjeru potrebno je sprovoditi redovnu veterinarsku kontrolu jedinke divljači koje se pronađu uginule u lovištu. U ograđenim lovištima sprovoditi preventivne dezinfekcione mjere postavljanjem dezinfekcionih barijera na ulazu u lovišta i ispred lovno-uzgojnih objekata.

7.1.12 Mir u lovištu

Mir u lovištu je jedan od faktora koji se koristi za bonitiranje lovišta. Uglavnom djelatnosti čovjeka dovode do narušavanja mira na teritoriji lovišta: razvoj putne infrastrukture, poljoprivreda, stočarstvo, sječa šuma, posjeta turista dovode do mijenjanja uslova u prirodnom staništu. I ako se divljač prilagođava i navikava na izmjene u svom staništu, narušavanje mira je remetilački faktor naročito u periodu bremenitosti ženki, odnosno perioda leženja na jajima kod pernate divljači. Uostalom, područje na kojem nije moguće obezbijediti određeni nivo mira, ne može ni ući u sastav površine lovišta. U prirodnim uslovima, takođe postoji faktor uznemiravanja i to od strane prirodnih neprijatelja – predatora. Pod ovakvom komponentom animalnog porijekla možemo uvrstiti i prisustvo pasa i mačaka lotalica i prisustvo stoke, i ako su i oni posledica antropogenog uticaja na mir u lovištu.

Mjere za očuvanje mira u lovištu koje ne iziskuju velika materijalna sredstva, a mogu se lako primjeniti su: obezbijediti markiranje staza kojima će se isključivo kretati organizovane grupe turista za foto-safari. Time se smanjuje površina lovišta na kojoj će doći do uznemiravanja divljači. Takođe, kretanje stoke kroz lovna područja treba ograničiti na koridore i odrediti površine za ispašu. Na sličan način odrediti i pravce koje će koristiti poljoprivrednici, ako

teritoriju lovišta upotrebljavaju kao put ili uzgajaju u određenim djelovima lovišta. Sječu drveća ograničiti na period kada su ptice završile period odgajanja mladunaca tj. zabraniti u periodu formiranja gnijezda, polaganja jaja, izleganja i razvoja pilića.

7.1.13 Elementarne nepogode

Kako je došlo do napredka u procesu praćenja atmosferskih prilika, danas je moguće i preventivno djelovati. U slučajevima kada, zbog obilnih kiša, prijete poplave, potrebno je na vrijeme evakuisati divljač koju čovjek može evakuisati, naročito u periodu kad mladunci još nisu ojačali. To su uglavnom biljojedi – srne, jeleni. I ako sve životinje znaju da plivaju, bujice i materijal koje one nose su glavna opasnost.

U slučajevima požara potrebno je divljač koja bježi iz ugroženog područja, pravilno usmjeravati na sigurna mjesta, kako bi se izbjeglo da budu okružena vatrenom stihijom.

U slučajevima i poplave i požara, najveće štete trpe ptice koje se gnijezde na tlu.

7.1.14 Mjere zaštite od bolesti

Neophodno je sa nekom naučno-istraživačkom ustanovom sklopiti ugovor o naučnoj saradnji sa definisanim fazama istraživanja koje bi uključivale uz praćenje brojnosti i praćenje zdravstvenog stanja papkara i zvjeri (naročito lisica) na teritoriji lovišta. Ovakva istraživanja bi mogla biti naučno-nastavna, jer bi se u njima mogli uključivati studenti, kao i volonteri.

7.2 Mjere zaštite zdravlja ljudi

Izveštajem o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu pored procjene uticaja realizacije programa na životnu sredinu, tretirano je i pitanja uticaja realizacije programa na zdravlje ljudi. Naime, kako se Programom razvoja lovstva identifikuju načešće bolesti kod divljači, predmetnom strateškom se propisuju mjere zaštite divljači u slučajevima pojedinih oboljenja, kako bi se izbjeklo oboljevanje ljudi.

Naime, usled realizacije Programa razvoja lovstva neophodno je sprovoditi mjere zaštite divljači u lovištima, propisane predmetnim izvještajem, čime se ujedno postiže očuvanje zdravlja ljudi.

Shodno navedenom, zaštitu zdravlja životinja neophodno je sprovoditi ne samo radi zaštite ljudi od zoonoza, već i u cilju obezbjeđivanja: uzgoja i proizvodnje zdravih životinja, bezbjednih i zdravstveno ispravnih proizvoda životinjskog porijekla i hrane za životinje, zaštite dobrobiti životinja i veterinarske zaštite životne sredine.

Zaštita zdravlja ljudi regulisana je **Zakonom o divljači i lovstvu**, član 37, kojim se daju ovlašćenja Ministarstvu poljoprivrede i ruralnog razvoja u dijelu uvođenja privremene zabrane lova pojedine vrste divljači radi zaštite zdravlja ljudi i stoke, zaštite njenog brojnog stanja ili zbog pojave hemijskog, biološkog ili radiološkog zagađivanja ili otklanjanja posljedica od tih zagađenja. Takođe, istim članom resorno Minstarstvo može privremeno dozvoliti lov za vrijeme lovostaja ako to zahtijevaju potrebe nauke i nastave, kao i zaštita zdravlja ljudi, stoke i divljači.

Zakonom o divljači i lovstvu, članom 57 definiše se da se divljač lovi, u skladu sa ovim zakonom, odgovarajućim lovačkim oružjem i municijom, fotokamerom i sl. sredstvima, na način zasnovan na načelima lovačke etike, koji ne smije ugrožavati život i zdravlje ljudi, a divljač pretjerano uznemiravati ili izlagati nepotrebnom mučenju, kao i prouzrokovati štete vlasnicima odnosno korisnicima zemljišta.

Pored navedenom, pomenutim zakonom se ističe da ako od divljači, kao i zaštićenih vrsta slobodnih sisara i ptica nastupi neposredna opasnost po život ljudi ili imovinu, one se mogu odstrijeliti i na nelovnim površinama, kao i na površinama van lovišta, bez obzira da li je dozvoljen lov.

Pored pomenutog zakona, **Zakon o bezbjednosti hrane**, član 44 propisuje obavezu sprovođenja mjera opštih higijenskih zahtjeva transporta primarnih proizvoda biljnog porijekla, ribe i lovne divljači, kojima nije bitno izmijenjena priroda od mjesta proizvodnje do nekog objekta.

Takođe navedenim zakonom član 83 propisju se i kaznene odredbe, tj. novčana kazna od stostrukog do tristostrukog iznosa najniže cijena rada u Republici za prekršaj organa ili privrednog društva i preduzetnika, ako subjekat u poslovanju hranom i hranom za životinje koji obavlja djelatnost:

- a) primarne proizvodnje;
- b) transporta, skladištenja i rukovanja primarnim proizvodima na mjestu proizvodnje kojim se bitno ne mijenja njihova priroda;
- c) transporta živih životinja koje se koriste za proizvodnju hrane;
- d) transporta primarnih proizvoda biljnog porijekla, ribe i lovne divljači, kojima nije bitno izmijenjena priroda od mjesta proizvodnje do nekog objekta, ne sprovode mjere opštih higijenskih zahtjeva (član 44);

Bliži uslovi i način ispunjavanja zahtjeva iz ovog člana utvrđuju se propisom Ministarstva poljoprivrede.

Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti ("Sl. list RCG", br. 32/05), primjenjuje se u slučajevima sprečavanja širenja zaraznih bolesti na ljude.

Predmetnom strateškom obrađivane su **zoonoze** koje podrazumijevaju zaraznu bolest koja se, pod prirodnim uslovima, mogu prenijeti sa životinja (kičmenjaka) na čovjeka;

U slučajevima pojedinih zonaza neophodno je primjenjivati mjere izolacije i striktno izolacije.

- **Izolacija** podrazumijeva način izdvajanja inficiranih životinja tokom perioda zaraznosti na takav način i pod takvim uslovima da se spriječi ili ograniči direktni, odnosno indirektni prenos uzročnika zarazne bolesti sa inficirane, odnosno oboljele životinje na druge životinje ili čovjeka;
- **striktna izolacija** je jedna od vrsta izolacije koja se primjenjuje u odnosu na životinje, koje su inficirane ili oboljele ili se sumnja da su inficirane ili oboljele od uzročnika zarazne bolesti koji izaziva visoku smrtnost kod ljudi i može se lako prenositi vazduhom i kontaktom;

Mjere za sprječavanje i suzbijanje zaraznih bolesti propisane su članom 11 Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti. Naime, zaštita stanovništva od zaraznih bolesti vrši sprovođenjem opštih, posebnih i drugih mjera u skladu sa ovim zakonom.

7.2.1 Opšte mjere za sprječavanje i suzbijanje zaraznih bolesti:

1) zdravstveno obrazovanje stanovništva;

2) obezbjeđivanje higijensko-tehničkih uslova u objektima pod zdravstvenim nadzorom i drugim objektima u kojima se obavlja javna djelatnost i na javnim mjestima;

3) uklanjanje ljudskih i životinjskih izlučevina, leševa, organa i tkiva, otpadnih voda i drugih otpadnih materija, na način i pod uslovima koji ne ugrožavaju zdravlje stanovništva, i

4) sprovođenje mjera preventivne dezinfekcije, dezinsekcije i deratizacije (DDD), u naseljenim mjestima, na javnim površinama, u stambenim objektima, sredstvima javnog saobraćaja, objektima pod zdravstvenim nadzorom i njihovoj neposrednoj okolini.

Za organizovanje, odnosno sprovođenje mjera iz stava 1 ovog člana odgovorni su organi lokalne uprave, organi državne uprave, zdravstvene ustanove, privredna društva, preduzetnici, druga pravna lica i građani, u skladu sa ovim i posebnim zakonima.

Mjere preventivne DDD vrše zdravstvene ustanove, pravna lica i preduzetnici koji ispunjavaju uslove u pogledu kadrova, opreme i sredstava.

Nadležni organ državne uprave utvrđuje koje zdravstvene ustanove, pravna lica i preduzetnici ispunjavaju uslove za vršenje mjera DDD.

7.2.2 Posebne mjere za sprječavanje i suzbijanje zaraznih bolesti:

- 1) imunoprofilaksa i hemioprofilaksa;
- 2) zdravstveni pregledi određenih kategorija stanovništva sa savjetovanjem;
- 3) zdravstveni nadzor i karantin;
- 4) laboratorijsko ispitivanje radi utvrđivanja uzročnika zaraznih bolesti i uzročnika epidemija zaraznih bolesti;
- 5) rano otkrivanje i prijavljivanje zaraznih bolesti i epidemiološki nadzor;
- 6) prevoz, izolacija i liječenje oboljelih od zaraznih bolesti;
- 7) epidemiološko ispitivanje;
- 8) zdravstveno obrazovanje oboljelih, članova njihovih porodica i drugih lica koja su u riziku od obolijevanja od zaraznih bolesti;
- 9) dezinfekcija, dezinsekcija i deratizacija, po epidemiološkim indikacijama.

Sredstva za sprovođenje posebnih mjera za sprječavanje i suzbijanje zaraznih bolesti, izuzev za zdravstvene preglede određenih kategorija stanovništva sa savjetovanjem i za vakcinaciju lica u međunarodnom saobraćaju, obezbjeđuju se u skladu sa zakonima koji uređuju oblast zdravstvene zaštite i oblast zdravstvenog osiguranja.

Pored navedenih, jedna od mjera zaštite predstavlja i imunoprofilaksa. Imunoprofilaksa se sprovodi vakcinama i specifičnim imunoglobulinima.

Zaštita specifičnim imunoglobulinima obavezna je po epidemiološkim indikacijama za lica koja su bila izložena uzročnicima bjesnila i drugim zaraznim bolestima, za koju postoje specifični imunoglobulini i koju nadležni organ državne uprave uvrsti u Program obaveznih imunizacija.

ZAKON O VETERINARSTVU („Sl. list CG“, br. 30/12)

Ovim zakonom uređuju se uslovi i način obavljanja veterinarske djelatnosti, zdravstvena zaštita životinja, mjere veterinarskog javnog zdravlja, veterinarska zaštita životne sredine, kao i druga pitanja od značaja za obavljanje veterinarske djelatnosti.

Organizacija i sprovođenje zaštite zdravlja životinja, kao i sprovođenje mjera veterinarskog javnog zdravlja od interesa je za Crnu Goru.

Veterinarska djelatnost obuhvata zaštitu i kontrolu zdravlja i dobrobiti životinja, suzbijanje zoonoza, kontrolu bezbjednosti i zdravstvene ispravnosti proizvoda životinjskog porijekla i hrane za životinje i druge poslove

veterinarskog javnog zdravlja, unaprjeđenje reprodukcije životinja sa stanovišta zdravstvene zaštite životinja i veterinarsku zaštitu životne sredine.

Predmetnim zakonom definiše se da u cilju očuvanja zdravlja ljudi, neophodno je sprovoditi zaštitu zdravlja životinja, koja podrazumjeva praćenje, sprječavanje pojave, otkrivanje, suzbijanje i iskorjenjivanje zaraznih ili parazitskih bolesti, uključujući i zoonoze.

Predmetnom strateškom obrađivane su **zoonoze** - bolesti ili infekcije koje se pod prirodnim okolnostima prenose sa životinja na ljude i obrnuto.

Predmetnim zakonom propisuju se **posebne preventivne mjere za zaštitu od zaraznih bolesti životinja.**

Radi zaštite zdravlja životinja neophodno je sprovođenje sljedećih posebnih preventivnih mjera:

- 1) dijagnostička i druga ispitivanja;
- 2) utvrđivanje uzroka oboljenja i uginuća;
- 3) sprovođenje epizootiološkog ispitivanja;
- 4) usmrćivanje u dijagnostičke svrhe;
- 5) usmrćivanje u preventivne svrhe;
- 6) usmrćivanje zaraženih i na zarazu sumnjivih životinja (stamping-out postupak);
- 7) laboratorijsko ispitivanje sirovih koža;
- 8) laboratorijsko ispitivanje vode;
- 9) posebni, ciljani programi nadzora bolesti;
- 10) zabrana korišćenja pomija u ishrani životinja;
- 11) imunoprofilaksa;
- 12) zabrana držanja domaćih životinja na pašnjaku;
- 13) ispitivanje divljih životinja;
- 14) laboratorijsko ispitivanje hrane za životinje;
- 15) dezinfekcija, dezinsekcija i deratizacija;
- 16) zoohigijenske, zootehničke i mjere izolacije i druge biosigurnosne mjere na mjestima gdje se životinje drže i/ili uzgajaju;
- 17) kontrola životinja i proizvoda životinjskog porijekla u proizvodnji i prometu;
- 18) kontrola životinja na mjestima za promet i okupljanje životinja;
- 19) kontrola objekata za uzgoj i smještaj životinja;
- 20) kontrola sredstava i uslova za prevoz životinja, proizvoda životinjskog porijekla, hrane za životinje i nus proizvoda;

21) kontrola objekata za klanje životinja, obradu, preradu, skladištenje i promet proizvoda životinjskog porijekla, hrane za životinje i nus proizvoda;

22) sakupljanje i uništavanje nus proizvoda;

23) kontrola proizvodnje, prometa, upotrebe i skladištenja materijala za reprodukciju;

24) posebno obilježavanje životinja;

25) ograničenje ili zabrana uvoza, izvoza i tranzita životinja, proizvoda životinjskog porijekla, hrane za životinje i nus proizvoda;

26) ograničenje i/ili zabrana premještanja i stavljanja u promet životinja i kretanja vozila i ljudi;

27) ograničenje i/ili zabrana stavljanja u promet proizvoda životinjskog porijekla, hrane za životinje i nus proizvoda;

28) kontrola bezbjednosti hrane za životinje u proizvodnji, prometu i upotrebi;

29) edukacija držalaca životinja i drugih lica;

30) popis životinja na gazdinstvima, zaraženim ili ugroženim područjima;

31) određivanje načina držanja životinja na gazdinstvima i postupanja sa divljim životinjama.

Posebna mjera koju je neophodno sprovoditi u cilju zaštite zdravlja ljudi predstavlja službena kontrola životinja prije i poslije klanja, i to:

- Službenu kontrolu divljači neophodno je vršiti poslije hvatanja ili odstrijela.
- U slučaju klanja domaćih i divljih svinja, konja i drugih vrsta životinja obavezan je trihinoskopski pregled.

U cilju zaštite zdravlja životinja neophodno je i donošenje planskih dokumenata:

- Strategija zdravstvene zaštite životinja za period od pet godina

Strategijom se određuju mjere zdravstvene zaštite životinja u cilju zaštite životinja od zaraznih bolesti, odnosno sprječavanja prenošenja zaraznih bolesti koje se sa životinja mogu prenijeti na ljude.

- Program obaveznih mjera zdravstvene zaštite životinja

Radi praćenja, sprječavanja pojave, otkrivanja, suzbijanja i iskorjenjivanja zaraznih i parazitskih bolesti, programom obaveznih mjera zdravstvene zaštite životinja utvrđuju se posebne preventivne mjere, primjerene epizootiološkoj situaciji i stepenu opasnosti. Programom se utvrđuju: mjere, rokovi, način njihovog sprovođenja, subjekti koji će ih sprovoditi, izvori, način obezbjeđivanja

i korišćenja sredstava, način kontrole, način izvještavanja, kao i drugi uslovi za njihovo sprovođenje. Program donosi Ministarstvo, do 31. decembra tekuće za narednu godinu.

- Posebni programi

Posebni programi zdravstvene zaštite životinja donose se u slučaju opasnosti od pojave ili pojave naročito opasnih zaraznih bolesti i egzotičnih bolesti, kao i radi sprječavanja širenja endemskih bolesti.

- Krizni planovi

Suzbijanje i iskorjenjivanje naročito opasne zarazne bolesti, u zavisnosti od procjene rizika, organizuje se i sprovodi na osnovu plana upravljanja u kriznim situacijama za pojedine zarazne bolesti.

Pored opštih i posebnih mjera zaštite propisanih zakonom, u nastavku je prvobitno dat pregled preventivnih i opštih mjera zaštite, a potom osvrt na najznačajnije bolesti divljači prenosive na čovjeka, sa pregledom mjera koje je potrebno preduzimati u slučaju njihove pojave, radi suzbijanja i kontrole istih, sa ciljem sprečavanja širenja zaraze i oboljevanja ljudi.

7.2 SPROVOĐENJE OPŠTIH I PREVENTIVNIH MJERA U LOVIŠTIMA RADI ZDRAVSTVENE ZAŠTITE DIVLJAČI I DRUGIH ŽIVOTINJSKIH VRSTA

Brojna oboljenja divljači su prenosiva, i to ne samo na drugu divljač, već i na domaće životinje, pa i na čovjeka. U procesu sprovođenja preventivnih mjera, uloga lovca, pri otkrivanju pojave ovih bolesti je velika i nezamjenjiva. U slučaju pojave bolesti, po mogućnosti, potrebno je preduzimati mjere za njihovo suzbijanje. Primjećivanjem simptoma oboljenja kod divljači prilazi se tzv. sanitarnom odstrijelu, kako se bolest nebi dalje širila i prenosila. Divljač se odstranjuje iz lovišta odstrijelom, a odstrijeljena divljač se zakopava ili spaljuje. Domaće životinje u širem krugu se vakcinišu.

Savremeno lovno gazdovanje pored ovih mjera prepoznaje preventivne mjere koje se sprovode prije ili u fazi rane pojave oboljenja kod divljači a to je tzv. oralna vakcinacija.

Svaki nađeni primjerak uginule divljači potrebno je pregledati i ustanoviti razlog uginuća. U slučaju sumnje na bolest istu poslati na analizu nadležnoj veterinarskoj ustanovi.

Tokom lova neophodno je organizovati, posredstvom veterinarske službe, uzimanje uzoraka i slanje na analizu, u cilju utvrđivanja zdravstvenog stanja divljači i moguće prisutnosti infektivnih, ili unutrašnjih - nezinfektivnih bolesti.

Lovačka društva su u obavezi da prate situaciju u lovištima i obavještavaju veterinarsku inspekciju u slučajevima sumnjivog ponašanja divljači.

U cilju efikasng sprječavanja pojave i širenja zaraze na području lovišta neophodno je obezbjediti aktivno, sinhronizovano i kontinuirano angažovanje zdravstvene, veterinarske službe, lovačkih organizacija, kao i sredstava javnog informisanja.

Opšta mjera koju je neophodno sprovoditi u svim lovištima, kao i u lovištima posebne namjene je stalno praćenje zdravstvenog stanja i ponašanja životinjskih vrsta, a uginuće ili pronalazak lešina životinjskih vrsta prijaviti nadležnoj veterinarskoj ustanovi radi uzimanja uzoraka i utvrđivanja uzročnika;

Pored pregleda opštih i preventivnih mjera zaštite, u nastavku je dat pregled mjera u slučajevima bolesti divljači definisanih predmetnim programom.

7.2.1 Najčešće bolesti srneće divljači sa mjerama zaštite

Slinavka i šap (*Aphthae epizoticae*)

Da bi se spriječilo širenje infekcije sa zaraženih životinja na nezaražene, neophodno je sve bolesne životinje što brže neškodljivo ukloniti. Tijela ubijenih životinja spaljuju se da bi se uništio virus, a provodi se i dezinfekcija okolnog terena. Imajući u vidu, da ne postoji opšte mjere suzbijanja i iskorjenjivanja slinavke i šapa koje su u zemljama u okruženju propisuju Pravilnikom o mjerama za suzbijanje i iskorjenjivanje slinavke i šapa, neophodno je razmotriti donošenje istog.

Antinomikoza (*Corynebacterium israeli*)

Bolest se ne prenosi na druge životinje, bolesna grla treba odmah odstrijeliti.

Parazitski gastroenteritis - Ovu bolest uzrokuje više uzročnika: ***Haemochus contartus*, *Ostertagie ostertagi*, *Tryhostrongylus axei***. Redovno vršiti sanitarni odstrijel. Izgraditi kvalitetna hranilišta kako bi se onemogućila kontaminacija hrane. Vršiti dezinfekciju krečnim mlijekom u proljeće te redovno u solištim izlagati antiparazitska sredstva. Ukoliko su u lovištu boravila goveda ili ovce po mogućnosti odstraniti izmet iz okoline hranilišta i solišta.

Proljetni proliv srneće divljači

Kada se u jednom lovištu pojavi prolječni proliv u srneće divljači, potrebno je najprije utvrditi uzrok nastanka a zatim pojačati odstrel oboljelih grla.

7.2.2 Najčešće bolesti divokoza sa mjerama zaštite:

Šuga je parazitsko oboljenje domaćih i divljih životinja, kao i čovjeka, prouzrokovano raznim grinjama - šugarcima.

Na čovjeka se najčešće prenosi preko pasa, kod kojih je uzročnik šugarac *Sarcoptes canis*, ili putem mačaka – uzročnik *Notoedres cati*. Bolest je skoro potpuno bezopasna, a uzrokuje tek blagi svrbež koji traje svega par dana jer su grinje izuzetno osjetljive na uslove spoljašnje sredine.

Pored pasa i mačaka, oboljevaju divokoze, divlje svinje i lisice. Šuga divokoza može da se prenese na jelensku divljač, muflone i kozoroge, rjeđe na srneću divljač i na čovjeka, a šuga koza na divokoze i druge vrste životinja. U slučaju pojave oboljenja kod čovjeka primjenjuju se mjere zaštite propisane Zakonom o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti ("Sl. list RCG", br. 32/05).

Zarazno slijepilo

Meso je za ljudsku ishranu ako životinja nije mršava. Najveći broj oboljelih grla, usljed smanjenja vida, odnosno slijepila, strada.

Zarazna bradavičavost (papilomatoza)

Životinja se zarazi virusom papilomatoze, ako je bolest uočljiva, preporučuje se odstrijel zaraženog grla. Solila se moraju odstraniti iz lovišta jer se lizanjem soli prenosi zaraza. Meso je za ishranu, osim u slučajevima kada je životinja jako mršava.

7.2.3 Najčešće bolesti divljih svinja

Divlje svinje oboljevaju prvenstveno od istih zaraznih bolesti kao i domaće svinje. To su: svinjska kuga, vrbanac, bedrenica, slinavka i šap, te bjesnilo. Meso od grla oboljelih od nabrojanih zaraznih bolesti nije za ljudsku ishranu.

Od parazitskih oboljenja treba napomenuti: trakavičavost i trihinelozu.

Ehinokokoza

Ehinokokus izaziva mala pantljičara sa nekoliko članaka koja živi u crijevu psa i nekih glodara, a njena jajašca izbacuju se stolicom iz crijeva. Čovjek se zarazi preko hrane i vode ili direktno kada mu pas liže ruke. Meso se može koristiti uz uslov da su zaraženi organi odstranjeni.

Trakavičavost

Meso sa iskricama obavezno dostaviti veterinarskoj stanici na pregled. Jedenjem ikričavog mesa čovjek dobije trakavicu pa meso zbog toga nije za ishranu.

Trihineloza

Trihineloza je parazitska bolest uzrokovana parazitom *Trichinella spiralis*, a prenosi se na ljude samo konzumiranjem zaraženog svinjskog mesa.

Suzbijanje ove bolesti neophodno je vršiti dijagnostičkim ispitivanjem svinjskog mesa namjenjenog za javnu potrošnju, kao i za vlastite potrebe. Ispitivanje na trihinelozu (trihinoskopski pregled) podliježe u svim slučajevima i meso divljih životinja ukoliko se koristi za ljudsku ishranu, i to ne samo meso divljih svinja, već i medvjeda i jazavaca.

7.2.4 Najčešće bolesti zeca običnog sa mjerama zaštite:

Tularemija je infektivno oboljenje, prvenstveno sitnih glodara, zečeva i kunića, a može da se pojavi i kod fazana, jarebica, prepelica, lisica, divljih i domaćih svinja, pa i kod čovjeka. Bolest prenosi bakterija *Francisella tularensis*.

Infekcije ljudi mogu da izazovu lisice, domaće i divlje svinje.

Leševe uginulih ili odstrijeljenih zečeva, oboljelih od tularemije, nikad ne treba dirati golim rukama već isključivo sa gumenim rukavicama.

U borbi protiv tularemije preporučuje se odstrijel, ne samo zečeva u pogođenom lovištu, već i lisica i pernatih štetočina. Sve leševe uginulih i odstrijeljenih jedinki treba neškodljivo ukloniti (spaliti). Meso zečeva iz lovišta gdje je konstatovana tularemija nije upotrebljivo za ishranu ljudi. Ukoliko dođe do oboljevanja, liječi se streptomycinom, a dijagnostikuje se nalazom bakterija u rani ili specifičnih antitijela u krvi.

7.2.5 Najčešće bolesti pernate divljači

Kuga peradi je infektivno (virusno) oboljenje, kako pernate divljači iz prirode, tako i u vještačkim uzgajalištima.

Kada se ovo oboljenje pojavi u uzgajalištu, sve bolesne jedinice treba uništiti klanjem, izvršiti čišćenje, pranje i dezinfekciju volijera, oruđa, hranilica, pojilica, kućica i sanduka.

Salmoneloza pernate divljači je infektivno oboljenje različitih vrsta domaćih životinja, kao i pernate divljači (fazana, jarebica, prepelica, grlica, golubova i dr.), a može da oboli i čovjek. Ovo oboljenje prouzrokovano je različitim vrstama salmonela.

Sve životinje u uzgajalištu treba podvrgnuti serološkom pregledu.

Negativne jedinice treba pustiti u prirodu a pozitivne životinje treba žrtvovati i neškodljivo ukloniti. Nakon toga se sprovodi rigorozno čišćenje, dezinfekcija prostorija, volijera, ispusta, baterija, kaveza, inkubatora, sanduka, hranilica, pojilica, oruđa i dr.

Tuberkuloza pernate divljači - Osim domaćih i divljih sisara, pernate živine i čovjeka, od tuberkuloze obolijevaju fazani, jarebice, divlji golubovi, svrake, tetrijebi i dr. Uzročnik oboljenja je bakterija, a dokazano je da fazanska divljač može da se inficira i sa humanim prouzročivačem tuberkuloze.

Kada se ovo oboljenje nesumnjivo dokaže, sumnjive i naročito mršave jединke treba izdvojiti, žrtvovati i neškodljivo ukloniti (najbolje, spaliti). Ako je u pitanju veći broj oboljelih životinja, najcjelishodnije je žrtvovati sve jединke. Objekte, volijere, hranilice, pojilice i dr. treba temeljno očistiti i dezinfikovati, a tlo fazanerije treba duboko preorati. Ponovno naseljavanje može se izvršiti tek nakon pola godine.

7.2.6 Bjesnilo

Bjesnilo je infektivno (virusno), smrtonosno oboljenje domaćih životinja, srneće, jelenske divljači, zečeva, divljih svinja, lisica, vukova, jazavaca, vjeverica i ptica. Prenosi se ugrizom sa zaražene životinje i na čovjeka. Uzročnik je virus iz grupe rabdovirusa.

Bolesne jединke besciljno lutaju po šumi i pri tome udaraju glavom u stabla ili zemlju pa im čelo ostaje bez dlake i puno je rana. Napadaju druge životinje, čak i čovjeka. Meso nije za ljudsku ishranu.

Najopasnija je od svih zoonoza jer je neliječena izuzetno smrtonosna. Vrijeme inkubacije traje 2-4 nedelje. Nakon toga slijede 3 faze bolesti koje zajedno traju oko 7 dana. Simptomi su grčenje mišića, naročito glave i vrata i obilno slinjenje. U uznapređovalom stadijumu lijeka nema te se prilikom ugriza životinje za koju sumnjamo da je oboljela od bjesnila ljudima odmah daje hiperimuni serum. Važno je znati da su životinje u prvom stadijumu bolesti izuzetno pitome i daju se «maziti», što je netipično za životinje u divljini kao što su zec ili lisica, te time predstavljaju veliku prijetnju za čovjeka.

Kod nas se ovo oboljenje najčešće javlja kod lisica. Oboljela lisica obično gubi strah od čovjeka i može da se sretne u naseljima, na ulici, u dvorištu i sl. Neki put bijesna lisica napada psa i ujeda ga, dok je u drugim slučajevima prijateljski raspoložena. Po pravilu, najčešće, luta daleko i ugriza sve šta joj stane na put (psa, mačku, jazavca, srnu, jelena, druge lisice, pa i čovjeka).

Najznačajniji mjera suzbijanju bjesnila kod lisica je smanjenje njene populacije, a u novije vrijeme se primjenjuje i oralna vakcinacija putem mamaca u kojima se nalazi vakcina.

Takođe, u cilju suzbijanja bjesnila potrebno je sprovoditi sljedeće mjere:

- suzbijanje ove zaraze kod divljih i domaćih životinja;
- uklanjanje svih pasa i mačaka iz lovišta;
- sprovesti registraciju i vakcinaciju nevakcinisanih pasa i mačaka poznatih vlasnika i obilježavanje svih nevakcinisanih pasa i mačaka;

- zatvaranje pasa i mačaka poznatih vlasnika, u cilju sprječavanja kontakta sa psima i mačaka lualicama;
- hvatanje i uništavanje pasa i mačaka lualica;
- ne smiju se dodirivati ili hvatati nepoznate životinje kao i one koje se neuobičajeno ponašaju;
- veterinarskoj inspekciji se mora prijaviti svaka sumnjiva životinja;
- u slučaju ujeda, životinju držati u izolaciji radi desetodnevnog posmatranja;
- šetanje kućnih ljubimaca treba obavljati na povodcu, sa korpom na njušci;
- zabraniti držanje nevakcinisanih divljih životinja kao kućnih ljubimaca;
- lica koja su profesionalno ugrožena virusom bjesnila (veterinari i veterinarski tehničari, šumski radnici, lovci, lovočuvari, preparatori, laboratorijski i terenski radnici) treba da se preeksponiraju (prije izlaganja virusu) zaštite vakcinom protiv bjesnila;
- ako dođe do ujeda ili ogrebotine od životinje, bez obzira da li je ona zdrava ili zaražena virusom bjesnila ranu treba odmah isprati vodom i sapunom, razblaženim deterdžentom ili alkoholom, a nakon toga odmah se javiti ljekaru, u cilju sprječavanja zaraze virusom bjesnila.
- u cilju edukacije stanovništva, moraju se sprovoditi zdravstveno-vaspitni rad i saradnja sa medijima.
- usled svakog ugriza, odnosno kontakta sa bijesnom ili na bjesnilo sumnjivom životinjom neophodno je zatražiti ljekarsku pomoć.

8. PREGLED RAZLOGA KOJI SU POSLUŽILI KAO OSNOVA ZA IZBOR VARIJANTNIH RJEŠENJA KOJE SU UZETE U OBZIR

Program razvoja lovstva za period 2014 – 2024 predstavlja skup bioloških, ekonomskih, organizacionih i kadrovskih mogućnosti za očuvanje i unaprjeđenje populacija divljači, prije svega uzgojnih vrsta krupne i sitne divljači, u svim lovištima Crne Gore. Koristeći savremena shvatanja lovstva, ovaj program tretira divljač kao sastavni dio životne sredine i najboljeg indikatora te sredine.

Pored pomenutog, Program prikazuje jasno opredjeljenje u oblasti lovstva za pomenuti period, gdje se **ne ostavlja mogućnost** za neka druga, varijantna rješenja. Takav pristup se najbolje vidi u sledećem:

1. Prostorna podjela na lovišta je optimalna za Crnu Goru, jer zadovoljava sve kriterijume i potrebe. Postoje i privatna lovišta, minimalne veličine 100ha, ali ona za sada ne predstavljaju alternativu.

2. Politika gazdovanja lovištima ide ka očuvanju stabilnosti ekosistema, progresivnom i održivom lovnom gazdovanju na način da se održava biocenotska raznolikost lovišta, sposobnost razmnožavanja vrsta, produkcija, vitalnost i potencijal i ispunjenje ekoloških, gazdinskih i socijalnih funkcija, a da to ne šteti drugim ekosistemima. Ovakav pristup nema alternativu.

3. Podjela na uzgojnu i ostale vrste drvljači izvršena je na bazi tipova lovišta i mogućnosti gazdovanja, zadovoljavajući potrebe korisnika lovišta, lovačke tradicije i znanja, te kao takva, u narednom periodu, nema alternativnih rješenja.

4. Prirodni uzgoj na otvorenim područjima je pristup koji u potpunosti odgovara ovim tipovima lovišta. Izuzetak čine slučajevi uzgoja srneće divljači u zatvorenim prostorima, gdje se srne puštaju isključivo zbog adaptacije, ali takav uzgoj nije alternativa.

Dakle, ovaj Program je tako koncipiran da se u ovom trenutku ne vide nikakva varijantna rješenja. Ako se sprovede sve što je u Programu planirano, alternativna rješenja nisu ni potrebna. Konačno, Program ima važnost 10 godina, sklon je reviziji unutar pomenutog perioda, što ne isključuje mogućnost za drugim rješenjima, ako se za to ukaže potreba.

9. PRIKAZ MOGUĆIH ZNAČAJNIH PREKOGRANIČNIH UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU

Program razvoja lovstva, sa konceptualnog aspekta, nema negativan prekogranični uticaj na životnu sredinu. Međutim, u praksi se mogu desiti slučajevi kada može doći do negativnih uticaja na životnu sredinu.

Negativan, prekogranični uticaj na životnu sredinu može nastati u vrijeme lovnih sezona za divljač. Ako se radi o u redovnom, planskom odstrjelu, bilo uzgojnih ili ostalih vrsta divljači, treba izbjegavati lov u pograničnim područjima. Kada se izvodi sanitarni odstrjel, lovi se na cijeloj površini lovišta, pa u takvim slučajevima se može desiti prelaz na teritoriju druge države.

Negativan prekogranični uticaj se može desiti ako se krivolovi u pograničnom dijelu, ali se to rješava dobro organizovanom lovočuvarskom službom.

U slučajevima pojave zaraznih bolesti, prije svega bjesnila i ptičjeg gripa, u pograničnim područjima može doći do negativnog prekograničnog uticaja na životnu sredinu. U takvim slučajevima je neophodna maksimalna prekogranična saradnja, pravilno organizovan sanitarni odstrjel i saradnja sa veterinarskim institucijama, kako bi se takvi uticaji minimizirali.

Pomenuti sanitarni odstrijel predstavlja mjeru zaštite kvaliteta fonda divljači i indirektno mjeru zaštite zdravlja ljudi, pa nema negativan uticaj na fond divljači i stanje u lovištima susjednih zemalja. Predmetni Program tretira pitanje ilegalnog lova u svim lovištima, što se odnosi i na pogranična područja. S obzirom na navedeno Program razvoja lovstva za period 2014 – 2024. godine ne predviđa aktivnosti koje negativno utiču na stanje u lovištima i fond lovne divljači susjednih zemalja, pa u skladu sa tim nije potrebno obavještavati države sa kojima se Crne Gora graniči o javnoj raspravi pomenutog dokumenta.

10. OPIS PROGRAMA PRAĆENJA STANJA (MONITORING) ŽIVOTNE SREDINE I ZDRAVLJA LJUDI U TOKU REALIZACIJE PROGRAMA

Monitoring brojnog stanja divljači

Monitoring brojnog stanja divljači je permanentan proces koji daje informaciju u datom trenutku, kao i mjere koje treba preduzeti u narednom periodu, kako bi se poboljšalo gazdovanje sa divljači. Stoga je veoma važno da se izabere adekvatan metod prebrojavanja divljači, koji korespondira sa tipom lovišta i vrstom divljači. Prebrojavanje divljači je obavezno za svako lovište, bez obzira da li je lovište dato na korišćenje na 10 godina, ili se istim gazduje na bazi godišnjih planova. Razlika je u dinamici provođenja mjera posle brojanja, jer su u prvom slučaju mjere dugoročne, a u drugom kratkoročne.

Monitoring brojnog stanja se svodi na dva osnovna pitanja: **a) kako se vrši prebrojavanje, i b) kada se vrši prebrojavanje divljači.** Kako su metodi prebrojavanja različiti za pojedine vrste, ovdje ćemo ova pitanja posmatrati za uzgojnu divljač posebno, a posebno za ostale vrste divljači.

10.1 UZGOJNA DIVLJAČ

SRNA

Pored podatka o brojnom stanju srna, svrha prebrojavanja je i utvrđivanje polne i starosne strukture populacije. Prebrojavanje se vrši na različite načine, a uslovljeno je tipom lovišta.

Za brdovita i planinska lovišta, koja su zastupljena u Crnoj Gori, primjeniti metod **djelimičnog prebrojavanja**, koji se sastoji u brojanju na reprezentativnim površinama najboljeg, srednjeg i najlošijeg boniteta. Svaka od ovih površina iznosi jednu desetinu površine lovišta. Brojanju se pristupa tako sto se ova površina opkoli sa četiri strane. Na jednoj strani se lovci ne kreću, očekujući da se kretanjem ka njima suprotne strane i zbijanjem lovaca iz bočnih strana, pogonom divljač usmeriti ka njima. Brojači broje svako grlo koje prođe, svako sa svoje lijeve strane, upisujući ga u određenu grupu. Ako se divljač izvlači iz pogona između lovaca koji se kreću, brojanje vrše pogoniči, svaki sa svoje lijeve strane. Ukupan broj se dobija preračunavanjem rezultata sa najmanje 30 % površine, na cijelo lovište. Tokom brojanja određuje se odnos polova i starosna struktura. Na osnovu broja mladih određuje se stvarni prirast populacije. Brojanje se može obaviti i na oglednim plohama, brojanjem tragova po svježem snijegu, uz prethodno kontrolno brojanje ulaznih i izlaznih tragova. Divljač se sa ogledne površine istjeruje pogonom. Utvrđenom brojnom stanju se shodno stečenoj i proverenoj praksi, dodaje 10 do 30 %. Podaci se ubacuju u obrazac za prebrojavanje srna.

Najbolji period za prebrojavanje mjesec mart i početak aprila, kako vegetacija ne bi smanjivala pregled. Prebrojavanje se takođe može vršiti i tokom avgusta i septembra diskretnim prelaženjem pojedinih dijelova lovišta u

zoru i suton, kada su srne u pokretu i aktivne. Na taj način se može uočiti i visina godišnjeg prirasta (broj mladih naspram odraslih srna) i stopa rasta broja jedinki u populaciji.

LOKALITET	POVRŠINA (ha)	Ukupan broj Grla	MLADUNČAD lanad od dana lanjenja do kraja prve lovne godine		PODMLADAK srneća divljač tokom druge lovne godine		MLADA srneća divljač tokom treće i četvrte lovne godine		SREDNJA srneća divljač tokom pete i šeste lovne godine		ZRELA srneća divljač tokom sedme i narednih lovnih godina	
			M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž

divokoza

Matični fond divokoze često varira, obzirom na način života ove vrste divljači i na tip lovišta koje ova vrsta divljači naseljava, tako da je, pored ustanovljavanja polne i starosne strukture, svrha prebrojavanja i saznanje koliko matični fond varira.

Za prebrojavanje divokoza neophodna su kvalitetna optička pomagala. U lovištu se najprije odaberu mjesta za prebrojavanje, pa se na dovoljno udaljenosti od njih (minimalno 200 metara) postavlja brojačko mjesto. Brojanje se vrši u vremenu od svitanja do 8 sati ujutro, i poslijepodne tri sata prije padanja mraka, tri dana uzastopno. Brojanje se vrši istovremeno. Jesenje kontrolno prebrojavanje treba obaviti u vrijeme parenja. Kod proljećnog brojanja, na utvrđeni broj grla dodaje se i 10% zrelih mužjaka (samaca) koje nije lako uočiti jer se ne nalaze blizu krda.

Vrijeme prebrojavanja je mart – april, ali zbog vremenskih uslova koji vladaju u lovištima divokoze, to je često neizvodivo. Za te potrebe se koristimo podacima iz kontrolnih brojanja prethodne jeseni, uz procjenu mogućih gubitaka u toku zime. Za provjeru korištenih podataka organizuju se krajem maja ili početkom juna kontrolna brojanja i, u slučaju (većih) odstupanja, vrše se korekcije plana. Podatke ubaciti u obrazac za prebrojavanje divokoze divljači.

LOKALITET	POVRŠINA (ha)	Ukupan broj grla	MLADUNČAD jarad od dana jarenja do kraja prve lovne godine		PODMLADAK divokoza divljač tokom druge lovne godine		MLADA divokoza divljač tokom treće i četvrte lovne godine		SREDNJA divokoza divljač tokom pete, šeste, sedme, osme i devete lovne godine		ZRELA divokoza divljač tokom desete, jedanaeste, dvanaeste i narednih lovnih godina	
			M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž

medvjed

Prebrojavanje medvjeda za potrebe planiranja dinamike populacije potrebno je vršiti pred brloženje, tako što prethodno odaberemo hranilišta na kojima se vrši brojanje. Na odgovarajućim kartama izmjerimo udaljenost između pojedinih hranilišta (najbolje stalnim), te donesemo odluku o tome koja će se hranilišta koristiti tokom prebrojavanja. Na ova hranilišta potrebno je iznijeti hranu najmanje 25 dana prije početka prebrojavanja. Čeke se na hranilištima zaposjedaju najkasnije dva sata prije sumraka, a sa brojanjem se počinje jedan sat prije sumraka, i završava u 23.00 h. Brojanje se vrši u intervalu od tri noći uzastopno, a podaci se unose u odgovarajuće obrasce, zasebno za svaku noć prebrojavanja.

Za prebrojavanje medvjeda odabrati period mjesecine u septembru ili oktobru pred brloženje, jer ta brojnost populacije učestvuje u reprodukciji. Na utvrđenu brojnost, potrebno je i ukalkulisati gubitke i zahvate u populaciji do kraja lovne godine. Kontrolno brojanje se radi u proljeće - po izlasku medvjeda iz brloga i tokom ljeta da bi se provjerila visina prirasta i eventualni gubici (razlika u broju mladih uz ženku koja je registrovana u jesenjem prebrojavanju) te polna i starosna struktura, kako bi se izvršile potrebne korekcije u planu gazdovanja odnosno predviđenom zahvatu u populaciju.

divlja svinja

Gustina populacije divlje svinje je vrlo promjenljiva, a zavisi prvenstveno od uslova staništa. Kako je osnovni cilj u gajenju divlje svinje biranje prikladnih staništa, sa što povoljnijim ekološkim uslovima za ovu vrstu, neophodno je u lovištima izvršiti infrastrukturne radove u pogledu lovnih objekata (hranilišta, pojilišta, solila, kaljužišta, itd.), koja bi poslužila za poboljšanje uslova u lovištu, sa jedne, i, omogućila prebrojavanje divljači, sa druge strane.

Utvrđivanje brojnog stanja divljih svinja vrši se osmatranjem i praćenjem krda. Ukoliko se obavlja prihranjivanje, divlje svinje treba brojati sa visokih čeka, u blizini površina na kojima se iznosi hrana. Brojno stanje se procjenjuje i praćenjem tragova po svježem snijegu. Utvrđivanje brojnog stanja pojedinih krda se obavlja i prigonom, potpunim opkoljavanjem unaprijed odabranih površina i totalnim brojanjem divljači.

Brojno stanje se utvrđuje u zimskom periodu. Utvrđuje se broj muških i ženskih grla (odnos polova) i starosna struktura. Rezultati prebrojavanja se evidentiraju na sljedećem obrascu.

LOKALITET	POVRŠINA (ha)	Ukupan broj grla	MLADUNČAD prasad od dana prašenja do kraja prve lovne godine		PODMLADAK divlje svinje tokom druge lov. god.		MLADA divlje svinje tokom treće lov. god		SREDNJA divlje svinje tokom četvrte i pete lovne godine		ZRELA divlje svinje tokom šeste lov. godine i grla iznad gaz. starosti	
			M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž

zec

Prije nego što se izađe na teren potrebno je pažljivo sprovesti određene predradnje od kojih zavisi i uspjeh prebrojavanja. Najvažnije je da se odaberu najmanje tri ogledne površine, po mogućnosti podjednake veličine, međusobno sličnog i pravilnog oblika, od kojih bi svaka trebalo da zahvati 10 % ukupne površine lovišta. Prva ogledna površina bi bila na dijelu lovišta gdje, po prethodnoj procjeni ima najviše zečeva, druga gdje je stanje brojnosti prosječno i treću, gdje se očekuje da ima najmanji broj zečeva. Iskusni lovci – brojači se raspoređuju tako da se obuhvati cijela, unaprijed određena površina, sa međusobnim rastojanjem dovoljnim da pokrenu sve zečeve koji se dignu sa loge sa svoje lijeve strane, pri čemu glasno uzvikuju za svakog zeca koga ugleda, kako bi se onemogućilo dvojno registrovanje i odmah zatim bilježe crtu u unapred pripremljeni obrazac.

Kad se brojanjem obuhvate sve predviđene površine – 1/3 površine lovišta najmanje, sabiranjem se dobija brojnost zečeva na ovoj površini. Konačan broj zečeva se dobija preračunavanjem na cijelu površinu lovišta.

Prebrojavanje ove divljači najbolje je sprovesti u periodu januar - februar, po tihom i ne suviše hladnom vremenu.

jarebica kamenjarka

Jarebica kamenjarka se prebrojava uz pomoć pasa ptičara, uz evidentiranje parova i unošenje njihovih lokacija na odgovarajuće karte. Brojači - najoptimalnija varijanta su 2 brojača u timu - lagano se kreću po terenu, uz zaustavljanje na svakih 500-800 m, te nakon 3-5 minuta slušanja registruju broj pjevajućih mužjaka. Ovaj način prebrojavanja treba sprovoditi od svitanja do dva sata poslije izlaska sunca. Brojanje je potrebno ponoviti bar još jednom u naredna tri dana.

Prebrojavanje jarebice kamenjarke se vrši u proljeće.

fazan

Fazanska divljač se najčešće prebrojava sa linijskom metodom, gdje se prebrojavanje divljači obavlja po unaprijed određenom pravcu širine oko 100 metara. Brojački tim čine tri lica: brojač i dva pomoćnika sa iskusnim disciplinovanim psom ptičarom. Pomoćnici idu sa obadvije brojačeve strane na oko pedeset metara udaljenosti od njega, ograničavajući pri tome rad psa na prugu širine 100 metara. Kretanje će biti u toliko sporije ukoliko je teren pokriveniji pogodnim zaklonima. Brojač u sredini broji svaki primjerak divljači koji uzleti, bilježeći posebno fazane, a posebno koke. Budući da je brojanjem zahvaćena širina od 100 metara, to će na svaki pređeni kilometar biti prebrojano 10 hektara. Jedna grupa prebrojava divljač na jednoj 1/10 površine lovišta. Najbolje je da prebrojavanje obavljaju tri grupe istovremeno. Zbir njihovih rezultata će predstavljati brojno stanje divljači na 1/3 površine lovišta,

a konačan broj fazanske divljači na cijeloj teritoriji lovišta dobiće se sa množenjem broja tri.

Kod ove metode je značajno da se presijeku različiti tereni lovišta, tj. da prebrojana površina bude reprezentativna – predstavnik lovišta u malom – kako bi dobijeni rezultati bili što tačniji. Metod je lak za izvođenje i omogućava kontrolna brojanja, koja komparacijom rezultata daju precizniji podatak. Poznato je da se fazanska divljač grupiše na određenim mjestima. Zimi je broj ovih lokaliteta smanjen, što omogućava da se, uz pomoć psa ptičara, ove površine u lovištu pretresu, a divljač prebroji i ubilježi.

Takođe je od značaja da se uporedo obavlja i zimsko prebrojavanje na hranilištima, pri čemu u blizini svakog hranilišta, treba da bude po jedan brojač sa dogledom, koji nekoliko časova osmatra i bilježi svoju viđenu divljač, odvajajući je po polovima i vremenu ubilježavanja. Metod treba primjeniti više puta, akrajnji rezultata treba uvećati za 25% zbog toga što se prosječno toliko fazanske divljači u času najveće koncentracije na hranilištu nalazi izvan njega.

Ove metode u potpunosti primjenjive kod prepelice.

10. 2. OSTALE VRSTE DIVLJAČI

vuk

Najpraktičniji metod je brojanje na hranilištima za mesojede i pomoću tragova u snijegu, istovremeno i na više lokaliteta unutar lovišta. Tragove u snijegu možemo utvrđivati i metodom linijskih transekata. Dobijeni podaci se upoređuju sa podacima kontrolnih brojanja prikupljenim tokom cijele godine (podaci o odstrjelu, viđenim vukovima u području, tokom lova ili slučajno, podaci o opaženim vukovima na hranilištima ili broju tragova na hranilištu tokom sezone, podaci o štetama na stoci, lovačkim i ovčarskim psima itd.) te zajedno analiziraju.

S obzirom na veliku pokretljivost vrste i veliku teritoriju jednog čopora, utvrđivanje brojnosti vukova najbolje je sprovoditi u saradnji sa korisnicima susjednih lovišta.

Ova metoda je primjenjiva i za prebrojavanje risa.

Period aktivnosti – zima.

lisica

Brojnost lisica je najlakše odrediti prema tragovima u snijegu - metodom transekata, istovremeno u svim dijelovima lovišta ili na odabranim lokalitetima - na hranilištima za medvjede i vukove. Ovaj metod treba primjenjivati ako je brojnost lisica u nivou normale.

U slučajevima gdje je potrebno detaljnije utvrđivanje brojnosti (prenamnoženje vrste, pojava bjesnila ili druge epidemije) primjeniti i metod „ **mirisnih stanica** “. Osnovna jedinica je linija-transekt, dužine 5 kilometara na kojoj se u razmaku od 500 metara postavljaju odgovarajući mirisni mamci (konzerva sardina, ostaci loja ili neki drugi mirisni atraktant). Registrovanje tragova se vrši tri dana uzastopno, a indeks brojnosti se dobija tako što podatke uvrštavamo u formulu:

$$I_b = \frac{B_n}{B} \times 1000$$

Gdje je:

I_b = indeks brojnosti,

B_n = broj stanica sa registrovanim tragovima

B = ukupan broj stanica.

Ove metode prebrojavanje lisičje divljači su primjenjive i za ostale vrste predatora i sitne dlakave divljači.

Period aktivnosti – zima.

divlja patka

Prebrojavanje divljih pataka vrši se obilaskom duž vodenih tokova i močvarnih površina. Ukoliko u lovištu ima više vodenih tokova i površina, u zakazani dan i sat brojači kreću istovremeno duž pojedinih vodenih tokova. Tokom obilaska vrše evidenciju uočenih pataka . Najbolje je ako se brojači mogu kretati na izvjesnoj distanci od vodenih tokova kako ne bi plašili patke, a po potrebi se služe i optičkim pomagalicama. Ukoliko ovo nije moguće izbjeći onda svaki brojač mora da vodi računa o broju podignutih pataka i drugih močvarica koje su odletjele u pravcu njegovog kretanja, kako bi se kasnije taj broj oduzeo od broja ukupno registrovanih ptica. Takođe, ukoliko brojač primijeti da su patke odletjele u pravcu druge vodene površine, dužan je upozoriti drugog brojača koji vrši prebrojavanje na tom lokalitetu.

U cilju kontrole dobijenih podataka treba vršiti prebrojavanje ne mjestima preleta divljih pataka, tako što se na mjestima preleta pataka postave se brojači u zakazani dan i sat, te u dogovorenom vremenu od pola sata vrše registrovanje pataka koje preleću. Ovaj način prebrojavanja treba uglavnom koristiti prije početka lovne sezone jer se njime utvrđuje samo broj pataka, pa je moguće izvršiti korekcije u godišnjem planu odnosno odstrijelnoj kvoti ukoliko se ukaže potreba.

Period aktivnosti – mart.

Metode su u potpunosti primjenjive za ostale močvarice.

šumska šljuka

Šumsku šljuku se prebrojava na osnovu broja pjevajućih mužjaka. U području se odrede putanje transekata i zaustavne tačke te se u dogovorenom vremenu vrši prebrojavanje u različitim dijelovima lovišta. Registruju se pjevajući mužjaci, u periodu od sat i po vremena prije mraka, te se dobija indeks brojnosti.

Po potrebi broj šljuka se ustanovljava brojanjem i na večernjem ili jutarnjem preletu u proljeće. Za šljuku su od velike važnosti podaci iz lovne sezone (broj primijećenih i odstrijeljenih šljuka tokom pojedinačnih lovova i ukupno).

Period aktivnosti – maj – jun.

svraka, vrana, grlica i gugutka

Za ove vrste divljači primjeniti metodu primjernih površina (transekata), tako što se u lovištu odrede najmanje tri jednake duži sa prosječnom nastanjenošću ovim vrstama. Njihova dužina se određuje prema veličini lovišta - na svaki hektar površine lovišta uzima se metar duži. Duži moraju biti međusobno udaljene najmanje tri kilometra. Prebrojavanje vrše najmanje dva brojača, s tim što jedan vrši osmatranje, a drugi bilježi podatke dobijene od prvog. Evidentiraju se sve svrake, sive vrane, grlice i gugutke u dubini od 100 metara od utvrđenog puta i to slobodnim okom. Podaci se unose u odgovarajuće obrasce, nakon čega se vrši preračunavanje brojnosti u cijelom lovištu, za svaku od vrsta posebno.

Period aktivnosti – proljeće.

Treba naglasiti da se za ostale vrste divljači, koje nisu obuhvaćene gore navedenim metodama, vrši **procena brojnosti**.

Za praćenje brojnosti neophodno je uraditi sljedeće:

- a) lovište izdijeliti na manje površine približno 1.000 - 3.000 ha;
- b) zadužiti po jednog lovočuvara po definisanoj površini;
- c) zaduženo lice redovno obilazi lovište i podnosi mjesečni izveštaj
- d) upravnik lovišta sastavlja sezonski izveštaj sa registrovanim vrstama i njihovom procenom brojnosti u tom periodu.

Ovdje je neophodno još jednom naglasiti da se jednim dijelom lovišta u Crnoj Gori gazduje na period od 10 godina, a drugim dijelom na bazi godišnjih planova. To može da utiče negativno na ukupan monitoring brojnog stanja,

pogotovu kada se radi o zajedničkim aktivnostima korisnika lovišta. Ako se još uzme u obzir da ovaj Program ne obuhvata brojno stanje divljači u Nacionalnim parkovima, postoji opasnost da brojno stanje na 1. IV. 2024 ne bude realno prikazano. U tom smislu obrađivač preporučuje da se monitoring brojnog stanja divljači na teritoriji Crne Gore unificira, mnogo ozbiljnije ažurira, kao i da se u toku trajanja ovog Programa dođe modo podatka o brojnom stanju divljači u Nacionalnim parkovima.

10.3. MONITORING ZDRAVLJA LJUDI

Pored toga što kroz lov zadovoljava svoje potrebe, čovjek je i krajnji korisnik svih benefita koji proističu iz lovstva. To je osnovni razlog zbog čega se vrši monitoring ljudskog zdravlja u okviru monitoringa životne sredine.

Osnovni proizvodi – benefiti lova koji su značajni za čovjeka su

- lovački trofeji
- meso i ostali proizvodi od divljači.

Meso i ostali proizvodi od divljači mogu direktno da utiču na zdravlje ljudi. Iz naših lovišta se koristi meso divlje svinje, zeca, medvjeda i srndaća, a od peradi se za ishranu koristi meso jarebice kamenjarke, fazana, šumske šljuke i prepelice. Osim toga, u posebnim uslovima se koriste jaja prepelice za ljudsku ishranu. Iz svega iznijetog potrebno je redovno praćenje zdravstvenog stanja divljači u lovištu i preduzimanje mjera koje su propisane Zakonom.

Sa aspekta monitoringa zdravstvenog stanja ljudi za navedenu divljač potrebno je pratiti sledeće bolesti:

divlja svinja:

Trakavičavost - Izmetom čovjeka izlaze jaja trakavice u prirodu. Uzimanjem zaražene hrane zarazi se divlja svinja. Preko želudca, razvojni oblici trakavice dolaze u krv. Ikrice cisticerke tada nalazimo u trbušnim mišićima, jeziku, srcu, mišićima za žvakanje i mišićima vrata. Ikrice se razvija dalje i ima izgled mjehurića širokog do 1 cm sa nježnom i poluprozirnom ovojnicom, a u mjehuriću se vidi glavica kao bjelkasto zrnce.

Trihineloz je parazitaro oboljenje od kojeg najčešće obolijevaju divlje svinje, pa je moguće da se njihovim mesom zaraze i ljudi kada ga jedu nedovoljno kuvano, sušeno i dimljeno (kobasice, najčešće). Larveni oblik parazita nalazi se u skeletnim mišićima, naročito u dijafragmi, međurebarnim mišićima, jeziku, mišićima grkljana, očiju i dr., a ako je u pitanju jaka invazija, u svim poprečno-prugastim mišićima.

Divlje svinje se inficiraju najčešće prožduranjem leševa životinja koje su nosioci trihinela (pacov, lisica).

Svinjka kuga je zarazna bolest svinja. Uzročnik pripada grupi RNK virusa. U prirodnim uslovima životinja se zarazi kroz probavni trakt, a izvori

zaraze su: životinje u inkubaciji, bolesne životinje, leševi životinja uginulih od svinjske kuge, otpaci i predmeti kontaminirani uzročnikom.

Meso divljih svinja se obavezno mora pregledati prije upotrebe u veterinarskim ustanovama, a prema vrsti bolesti dostavlja se:

- **meso sa iskricama – trakavičavost,**
- **korijen dijafragme, bubreg i slezina – trihinelozna i svinjska kuga.**

zec

Tularemija je infektivno oboljenje, prvenstveno sitnih glodara, zečeva i kunića, a može da se pojavi i kod fazana, jarebica, prepelica, lisica, divljih i domaćih svinja, pa i kod čovjeka (zoonoza).

Prouzrokovani tularemije prenose se na zečeve, najčešće tzv. „mišjim“ godinama, putem buva, vaši, komaraca, krpelja, koji su se prethodno zadržavali na malim glodarima oboljelim od tularemije, odnosno na oboljelim zečevima. Prenos prouzrokovaniča od jedne na drugu životinju, može da bude i indirektan. Sve izlučevine oboljele životinje (slina, fekalije, mokraća), krv, organi, okolina usta i čmara, mogu da sadrže prouzrokovane tularemije. Infekciju ljudi mogu da izazovu lisice, domaće i divlje svinje.

Oboljele životinje, obično su apatične, slabo se kreću, većinom leže savijene u klupko, tako da ih je lako uhvatiti. Ovo oboljenje karakteriše otok limfnih čvorova i slezine.

Leševe uginulih ili odstrijeljenih zečeva, oboljelih od tularemije, nikad ne treba dirati golim rukama već isključivo gumenim rukavicama.

Meso zečeva iz lovišta gdje je konstatovana tularemija nije upotrebljivo za ishranu ljudi.

srndać

Slinavka i šap (*Aphtae epizoticae*) - Slinavka i šap su virusne bolesti. Divljač se može zaraziti bilo da virus prodre u organizam elementarnim putem kada pase travu na pašnjacima gdje su boravile zaražene životinje, direktnim kontaktom sa bolesnim jedinkama ili boravkom na hranilištu. Virus se lako prenosi s mjesta na mjesto indirektnim načinom putem transportnih sredstava ili čovjeka koji može virus pasivno prenijeti na cipelama i odjeći. Liječenja nema već se vrši sanitarni odstrijel.

U slučaju pojave ove bolesti sprovode se mjere propisane zakonom za suzbijanje zaraze.

lisica

Kod nas se bjesnilo najčešće javlja kod lisica. Inkubacija kod lisica najčešće iznosi oko 14 dana, nakon čega se javljaju prvi znaci oboljenja koje najčešće traje 6 dana, s tim šta se u posljednja 2 dana manifestuju znaci paralize. Oboljela lisica obično gubi strah od čovjeka i može da se sretne u naseljima, na ulici, u dvorištu i sl. Neki put bijesna lisica napada psa i ujeda ga, dok je u drugim slučajevima prijateljski raspoložena. Po pravilu, najčešće, luta daleko i ugriza sve šta joj stane na put (psa, mačku, jazavca, srnu, jelena, druge lisice, pa i čovjeka). Appetit je poremećen tako da grize i guta kamenje, drvo, pa čak i sopstveni izmet. Znaci paralize počinju na mišićima donje vilice, šireći se prema ždrijelu, glavi i zadnjem dijelu tijela.

Dijagnoza se postavlja na osnovu laboratorijskog nalaza, a na analizu se šalje leš cijele životinje ili glava, sumnjive na bjesnilo životinje.

Najznačajniji zadatak u suzbijanju bjesnila kod lisica je smanjenje njene populacije, a u novije vrijeme se primjenjuje i oralna vakcinacija putem mamaca u kojima se nalazi vakcina. Osim toga, u okviru monitoringa, potrebno je uraditi sledeće: sprovesti registraciju i vakcinaciju nevakcinisanih pasa i mačaka poznatih vlasnika i obilježavanje svih nevakcinisanih pasa i mačaka; provjeriti da li su vakcinisana lica koja su profesionalno ugrožena virusom bjesnila; da li se sprovodi vaspitno-edukativni rad i saradnja sa medijima.

Od bolesti peradi najznačajnija bolest je avijarna influenza ptica – **ptičji grip**. Skoro sve ptice koje obuhvata ovaj Program mogu biti zaražene ovom bolešću. Vodene ptice ne oboljevaju od ove bolesti, ali su direktan izvor infekcije za druge vrste. Od vrsta koje čovjek koristi za ishranu, najznačajniji je fazan, a kao mjere **kontrole i monitoringa ostavlja se matično jato za pregled**.

11. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PROBLEMI

Osnovni cilj izrade (donošenja) Programa razvoja lovstva Crne Gore za period 2014 - 2024 godine je da se, na osnovu sveobuhvatnog i realnog uvida u sadašnje stanje i usvojenih pravaca razvoja, sagledaju biološke, ekonomske, organizacione i kadrovske mogućnosti za očuvanje i unaprjeđenje populacija divljači. Ovim dokumentom nisu predviđene aktivnosti koje bi direktno imale negativan uticaj na životnu sredinu, ali postoje nedostaci koji će u nastavku biti analizirani, a mogli bi imati indirektno negativan uticaj na životnu sredinu.

Analizom Programa je utvrđeno da je isti u korelaciji sa Strategijom sa planom razvoja šuma i šumarstva kao krovnim dokumentom u oblasti šumarstva, ali ne sadrži sve preporuke koje se navode u Strategiji. Shodno tome, prepoznato je da Program ne sadrži sledeće:

- Nije navedena preporuka Strategije šumarstva za osnivanjem savjetodavne službe u okviru Uprave za šume čija će funkcija biti, između ostalog, upravljanje lovištima posebne namjene.

- Ne ističu se trenutna Emerald i potencijalna Natura 2000 područja, ne posvećuje se pažnja stanju divljači u istim i uticaju na njih usled neadekvatnog gazdovanja lovištima. U Strategiji se navodi da će zbog odredbi Direktive o staništima EU biti potrebne i promjene zakonodavstva u pogledu pojedinih vrsta, pogotovo velikih zvijeri (medvjed, vuk i ris) u smislu njihove strožije zaštite. Program ne sadrži navedene preporuke. Takođe, Programom je predviđen lov nekih vrsta (medvjed, vuk, divokoza) koje se nalaze na aneksima Direktive o zaštiti prirodnih staništa i divlje flore i fane i/ili aneksima Ptičije direktive, jednim od temeljnih dokumenata koji regulišu zaštitu prirode u zemljama Evropske Unije.

- Ne navodi se da se većina planiranih regionalnih parkova poklapa sa lovištima posebne namjene.

Preporučujemo da se Program dopuni tako da usvoji gore navedene sugestije.

Prostornim planovima posebne namjene i planom upravljanja nacionalnim parkovima na području nacionalnih parkova nije predviđen lov divljači. Međutim, program razvoja lovstva ističe da je potrebno preispitati mogućnosti lova divljači u nacionalnim parkovima, navodeći ekonomske, uzgojne, razvojne i zdravstvene razloge za to. Napominjemo da predmetnim programom nisu detaljno prikazani pozitivni i negativni aspekti istog, kako bi se moglo razmatrati ovo strateško opredjeljenje. Takođe smatramo da bi u Programu trebalo pomenuti da postoje lovišta koja okružuju nacionalne parkove i obraditi pitanje/problem međusobnog uticaja ovih teritorija, budući da na prostorima nacionalnih parkova žive značajne populacije divljači koje ne poznaju granice NP i lovišta.

Analizom Programa identifikovana su područja rizika u okviru pojedinih lovnih područja, ali predloženim mjerama zaštite rizik je sveden na prihvatljiv

nivo. Važne mjere zaštite u ovim područjima su: donošenje dugoročnih planova gazdovanja, mjere zaštite od elementarnih nepogoda i mjere očuvanja mira u lovištu.

Smatramo da Program treba jasnije definisati i analizirati pitanje procjene brojnog stanja divljači i trenda promjene brojnosti populacija; posebno ako imamo u vidu značaj ovih pitanja za razvoj lovstva u razmatranom periodu.

Podaci o trenutnoj procjeni brojnog stanja pojedinih vrsta divljači u Programu razvoja lovstva potiču iz katastarsa lovišta kojeg vode korisnici lovišta i dostavljaju Ministarstvu poljoprivrede i ruralnog razvoja, Ministarstvu nadležnom za zaštitu životne sredine i institucijama koje se bave zaštitom životne sredine. U Programu razvoja lovstva su tehnike brojanja veoma precizno i detaljno objašnjene, ali bez jasno definisanih smjernica a u dijelu sledećih pitanja: koji od metoda je korišten za prikazano stanje fonda divljači, da li su osobe koje vrše prebrojavanje obučene za taj posao, da li postoji mogućnost greške ili konflikt interesa? Mišljenja smo da ukoliko korisnik lovišta dostavlja podatke o fondu divljači, a zatim se na osnovu tih podataka određuje kvota odstrijela, postoji direktni konflikt interesa i Program bi trebao da sadrži prijedloge za prevazilaženje ovog problema. Takođe, smatramo da primjenom predloženih metodologija brojanja može doći do greške u procjeni broja jedinki, posebno krupne divljači. Ako je brojnost npr. mrkog medvjeda, koja je prikazana u Programu, zbir brojnosti jedinki iz svih lovišta, postoji značajna vjerovatnoća da podaci nisu tačni, jer mrki medvjed prelazi velika rastojanja i može da pređe sa teritorije jednog lovišta na teritoriju drugog, trećeg. Što znači da je jedna te ista jedinka više puta evidentirana. U skladu sa navedenim, očekivano je da je broj mrkih medvjeda precenjen, čemu u prilog govori i mišljenje eksperata koji su konsultovani (Marina Đurović, personal communication). Ističemo da i Nacionalna strategija biodiverziteta sa akcionim planom za period 2009 – 2014 ukazuje na nepouzdanost podataka o brojnosti lovne divljači koju daju lovačke organizacije, s obzirom da nema njihove stručne verifikacije, pa je Predmetnim programom važno definisati modele za prevazilaženje ovog problema. U Predmetnom dokumentu data je preporuka da se mora unaprijediti monitoring divljači, ali ne i prijedlog kako i čiji je to zadatak. Nacionalnom strategijom istaknut je i problem ilegalnog lova divljači u zaštićenim područjima, koji Program ne razmatra. Značajno je problemu ilegalnog lova posvetiti posebnu pažnju.

Ovdje treba dati i preporuku, koja se odnosi na prebrojavanje divljači u lovištima posebne namjene. Od promjene statusa u lovišta posebne namjene postoji jedno preuzeto brojno stanje divljači od ranijih korisnika, na osnovu čega su urađene lovne osnove. Preporučuju se dva kontrolna brojanja tokom važenja lovnih osnova, kako bi se utvrdio kvalitet planiranja, obzirom da su lovišta promjenila korisnike.

U Programu se za svaku pojedinačnu vrstu samo konstatuje da je došlo do pozitivnog trenda rasta populacija ili, u manjem broju slučajeva, negativnog trenda opadanja brojnosti, ne ulazeći u analizu pozitivnog tj. negativnog trenda brojnosti populacije. Preporučujemo da se dokument dopuni ovim analizama.

Program ne sadrži podatke o odstrijelu divljači, uključujući brojnost i strukturu odstrijela, iako je Zakonom definisano da se ovi podaci (kao i podaci o brojnosti divljači) dostavljaju Ministarstvu poljoprivrede i ruralnog razvoja. U samom dokumentu se navodi da je dugogodišnje praćenje visine odstrijela značajno jer se preciznom evidencijom može donijeti pravilna procjena o variranju (stabilnosti) brojnog stanja populacije te vrste, pa predlažemo da se izvrši dopuna ovim podacima.

Programom su navedena lovišta, ali ne i njihove granice i precizna geografska odredišta. Potrebno je izvršiti dopunu ovim podacima.

Programom su predložene adekvatne mjere za ostvarivanje ciljeva kvalitetnog gazdovanja, mjere zaštite divljači i mjere za sprečavanje šteta od divljači. Primjena predloženih mjera gotovo da eliminiše negativni uticaj lovstva na životnu sredinu i obezbjeđuje održivo korištenje lovišta, plansko i racionalno korištenje divljači.

Na osnovu evaluacije izvršene u SPU zaključuje se da će implementacija programa imati strateški značajne pozitivne uticaje na životnu sredinu, dok direktni negativni uticaji nisu evidentirani. Program sadrži niz prijedloga čija bi realizacija unaprijedila administrativno i organizaciono stanje lovstva u Crnoj Gori. Predložene su adekvatne mjere zaštite divljači, uzgoja divljači, uređenja lovišta, sprečavanja štete od divljači. Planiranje razvoja fonda različitih vrsta divljači, za period važenja Programa, urađeno je u skladu sa ciljem očuvanja i/ili unapređenja populacija pojedinih vrsta, što predstavlja pozitivan uticaj na životnu sredinu. Mjere uređenja lovišta u potpunosti zadovoljavaju potrebe divljači za prihranom, vodom i soli, pri čemu se pozitivno utiče na uslove u lovištu i ne remeti ambijent životnog prostora. Ovim Programom je u dobroj mjeri predviđeno uređivanje hranilišta za divljač i održavanje pijaćih voda, čime se poboljšavaju zdravstveni uslovi u lovištu i smanjuju mogućnosti potencijalnih zaraza, koje bi mogle negativno da utiču na zdravlje divljači i ljudi.

Rezimirajući pozitivne i negativne efekte programa predlažemo da se Program, uz sugerirane dopune, usvoji.

12. REZIME STRATEŠKE PROCJENE UTICAJA

PREGLED SADRŽAJA I GLAVNIH CILJEVA PROGRAMA I ODNOS SA DRUGIM PLANOVIMA I PROGRAMIMA

Osnovni cilj izrade i usvajanja Programa razvoja lovstva Crne Gore za period 2014 - 2024 godine je da na osnovu sveobuhvatnog i realnog uvida u sadašnje stanje i usvojenih pravaca razvoja, sagledaju biološke, ekonomske, organizacione i kadrovske mogućnosti, za očuvanje i unaprjeđenje populacija divljači, u prvom redu uzgojnih vrsta krupne i sitne divljači na 1.285.991 ha površine lovišta Crne Gore, čime se na taj način za period od 10 godina planira gazdovanje, razvoj i unaprjeđivanje lovstva u Crnoj Gori.

Program razvoja lovstva sadrži prikaz sadašnjeg stanja lovstva u Crnoj Gori, uključujući postojeće zakonodavstvo i institucionalni okvir, kao i analizu zakonodavnog i organizacionog okvira u oblasti lovstva u zemljama u okruženju u poređenju sa Crnom Gorom, opis prirodnih i drugih uslova za razvoj lovstva, pregled stanja fonda divljači, ciljeve gazdovanja, kao i mjere za ostvarivanje ciljeva.

Strateška procjena uticaja na životnu sredinu je instrument kojim se opisuju, vrednuju i procjenjuju mogući značajni uticaji planskih i programskih rješenja na životnu sredinu do kojih može doći implementacijom Programa razvoja lovstva Crne Gore za period 2014 - 2024 godine i određuju mere za smanjenje negativnih uticaja na životnu sredinu i zdravlje ljudi.

Izveštaj o strateškoj procjeni daje presjek kroz trenutno stanje zakonodavnog i organizacionog okvira sektora lovstva u Crnoj Gori, izdvajajući najznačajnije akte domaćeg zakonodavstva koji utiču na razvoj sektora lovstva, kao i međunarodne akte čiji je potpisnik i Crna Gora, koji se bave očuvanjem i unaprjeđenjem životne sredine, a koji direktno ili indirektno utiču na razvoj sektora lovstva.

OPIS POSTOJEĆEG STANJA ŽIVOTNE SREDINE I NJENOG MOGUĆEG RAZVOJA UKOLIKO SE PROGRAM NE REALIZUJE

U poglavlju 2. opisane su prirodne karakteristike u lovnim područjima: orografske, pedološke, hidrografske, klimatske i fitocenološke. Pri tome opis je zasebno dat za svako lovno područje: mediteransko, submediteransko, centralno, istočno i sjeverno kao i lovna područja posebne namjene. Poseban osvrt je dat na stanje fonda divljači u lovnim područjima. Procijenjeno trenutno stanje brojnosti populacija je upoređivano sa stanjem fonda u 2004, kao i sa procijenom brojnosti megapopulacija svake vrste koja može potencijalno nastanjivati područja lovišta u Crnoj Gori. Izražena je rezerva u pogledu tačnosti prikazane brojnosti populacija. Razlozi su objašnjeni u tekstu.

U zadnjem dijelu drugog poglavlja objašnjene su posledice nerealizacije programa. Nerealizacijom Programa dolazi do promjena u staništima u smjeru koji ne odgovara svrsi lovišta. Ukoliko se zanemari samo jedna od predviđenih mjera, može doći do gubitka populacija pojedinih lovnih vrsta. Nerealizacija

dovodi do nemogućnosti postizanja optimalnih brojnih stanja, ravnoteže polnih i starosnih i unapređenje trofejnih struktura, nemoguće je zaštititi i uzgajati divljač i održivo koristiti lovno područje.

IDENTIFIKACIJA PODRUČJA ZA KOJA POSTOJI MOGUĆNOST DA BUDU IZLOŽENA ZNAČAJNIM RIZICIMA I KARAKTERISTIKE ŽIVOTNE SREDINE U TIM PODRUČJIMA

Za svako lovno područje su izdvojena ona lovišta koja mogu biti izložena značajnim rizicima. To se u glavnom odnosi na područja koja imaju privremeni plan gazdovanja. Za područja izložena riziku su posebno prikazane i njihove prirodne karakteristike - karakteristike vegetacije i faune lovnih vrsta.

U mediteranskom lovnom području „Paštrovići“, "Primorje", "Risan", "Tivat" i "Orjen" su lovišta označena kao područja rizika. Ozbiljan problem na prostoru Mediteranskog lovnog područja je urbanizacija, bilo planska ili neplanska, koja smanjuje lovne površine i mogućnost ishrane, a u znatnoj mjeri izaziva migraciju divljači. Drugi važan faktor su šumski požari koji smanjuju lovne površine, mogućnost ishrane, uništavaju kvalitetne pašnjake i ostalu lovnu infrastrukturu i, konačno tjeraju divljač na migraciju.

U submediteranskom lovnom području područja rizika su lovišta "Podgorica I", "Podgorica II" i "Podgorica III" kojima se gazduje na osnovu privremenih planova. Kao i u mediteranskom i ovdje su glavni rizici urbanizacija i šumski požari.

U okviru centralnog lovnog područja se samo na 25% površine (lovišta "Kolašin", "Rovca", "Mojkovac") gazduje na osnovu privremenih planova. Takođe, uticaj urbanizacije, eksploatacije šuma i šumskih požara je u granicama minimalnog uticaja.

Istočno lovno područje je jedino na kojem se na 100% lovne površine gazduje privremenim planovima gazdovanja. Uz to, većina lovišta ovog područja je opterećena eksploatacijom šuma. Najugroženija lovišta od šumskih požara u ovom lovnom području su "Bijelo Polje", "Maja Karanfili" i "Hridsko jezero". Dodjela lovišta na korišćenje je najbitnija aktivnost koju treba sprovesti što prije.

Sjeverno lovno područje čine četiri lovišta od kojih dva („Žabljak“ i „Pljevlja“) imaju privremeni plan korišćenja. Posebno je krizno područje lovišta „Žabljak“ koje je opterećeno neplanskom urbanizacijom i čestim šumskim požarima.

Za lovišta posebne namjene postoje urađene lovne osnove i planovi gazdovanja. Međutim, sva su pod uticajem intenzivne eksploatacije šuma, posebno Ljubišnja. Osim ovog, kao rizik je i činjenica da Uprava za šume, koja gazduje lovištima posebne namjene, zbog zakonskih ograničenja, još nije osnovala lovački sektor, tako da glavne poslove obavljaju reonski lugari.

POSTOJEĆI PROBLEMI U POGLEDU ŽIVOTNE SREDINE U VEZI SA PROGRAMOM

U poglavlju 4 analizirani su problemi iz oblasti lovstva za koje bi Program trebao da dâ smjernice u cilju njihovog prevazilaženja. Tako su, u okviru Pravnog i planskog okvira iznijeti nedostaci Zakona o divljači i lovstvu. Zatim su analizirani nedostaci koji su se pokazali u dosadašnjem načinu gazdovanja lovištima, pri čemu se kao najveći organizacioni problem pokazala lovočuvarska služba u lovištima. Pored ovog, ukazano je na potrebu da Program dâ smjernice za prevazilaženje ili umanjenje antropogenog uticaja u lovištima koji se ogleda kroz eksploataciju šuma, saobraćaj, urbanizam i poljoprivredu.

OPŠTI I POSEBNI CILJEVI ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE

Opšti ciljevi zaštite životne sredine predmetnog programa, proističu iz opštih ciljeva zaštite životne sredine definisanih Zakonom o životnoj sredini ("Sl.list RCG", br.55/00). Opšti cilj strateške procjene uticaja na životnu sredinu Programa razvoja lovstva predstavlja: Zaštitu i očuvanje prirodnih dobara, biodiverziteta, kao i postojećih zaštićenih područja prirode.

Posebni ciljevi SPU predstavljaju konkretan, djelom i kvantifikovan iskaz i razradu formulisanih opštih ciljeva SPU, dat u obliku smjernica za promjenu i akcija kojima će se te promjene izvesti. Posebni ciljevi sa definisanim indikatorima su: Povećanje brojnog stanja i kvaliteta divljači; Očuvanje zdravstvenog stanja divljači; Očuvanje staništa divljači; Zaustavljanje nelegalnog lova; Privrženost međunarodnim obavezama i sporazumima, Zaštita zdravlja ljudi i materijalnih dobara.

MOGUĆE ZNAČAJNE POSLJEDICE PO ZDRAVLJE LJUDI I ŽIVOTNU SREDINU

Analizom Programa razvoja lovstva Crne Gore za period 2014 – 2024, imajući u vidu opšte i posebne ciljeve zaštite životne sredine i definisane indikatore, nisu evidentirane aktivnosti koje bi imale direktan negativan uticaj na životnu sredinu. Međutim, u poglavlju 6 su objašnjene neke moguće indirektno posledice primjene Programa. Ukazato je na mogući konflikt interesa u procesu procjene brojnosti populacija divljači. Proces brojanja realizuje korisnik lovišta, koji i vrši odstrijel. Ukoliko dođe do precjenjivanja kvote za odstrijel to se može negativno odraziti na brojnost populacije pojedinih lovnih vrsta. Programom nisu predviđeni eksterni mehanizmi kontrole brojnog stanja divljači. Takođe, analizom uticaja na životnu sredinu zaključeno je da se za lovišta sa privremenim planom gazdovanja u što kraćem roku treba obezbijediti dugoročno planiranje i gazdovanje. Samo tako se može obezbijediti stabilnost ekosistema i biodiverziteta u lovištima.

Sa aspekta posljedica po zdravlje ljudi Programom razvoja lovstva Crne Gore za period 2014 – 2024 nisu predviđene aktivnosti koje bi imale negativan uticaj na zdravlje ljudi. Tabelarno je dat pregled procjena uticaja na životnu sredinu aktivnosti koje su predviđene Programom u odnosu na posebne ciljeve

zaštite životne sredine i definisane indikatore. Ocjenjeno je da sledeće aktivnosti koje su predložene Programom imaju pozitivan uticaj na životnu sredinu: zaštita divljači, uzgoj divljači u lovištu, uređenja lovišta, korišćenje divljači i lovišta, sprečavanje šteta od divljači, suzbijanje nezakonitog lova.

MJERE PREDVIĐENE U CILJU SPREČAVANJA, SMANJENJA I OTKLANJANJA NEGATIVNOG UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU

U cilju spriječavanja, smanjenja i otklanjanja negativnog uticaja na životnu sredinu izdvojene su mjere koje zavise od brojnog stanja, starosne i polne strukture i potrebe za opstanak zaštićene faune. To su mjere zaštite divljači u lovištima, mjere uzgoja divljači u lovištima, mjere uređenja samog lovišta, mjere korišćenja divljači i lovišta, određivanje i poštovanje lovne sezone, po potrebi uvođenje trajne zabrane lova, zabrane lova u određenom periodu, skraćivanje lovne sezone ili smanjenje lovnih dana. Posebno izdvojena je mjera čuvanja lovišta koja uključuje zdravstvenu zaštitu divljači, obezbjeđivanje mira u lovištu, prevenciju i otklanjanje posledica elementarnih nepogoda i mjere zaštite od bolesti. U okviru mjera zaštite divljači u slučajevima pojedinih oboljenja propisane su i mjere zaštite zdravlja ljudi kako bi se izbjeglo oboljevanje ljudi. Tako postoje opšte i posebne mjere za sprečavanja i suzbijanje zaraznih bolesti.

Poseban osvrt je dat na značaj Zakona o veterinarstvu („Sl. list CG“, br. 30/12) kojim se uređuju uslovi i način obavljanja veterinarske djelatnosti, zdravstvena zaštita životinja, mjere veterinarskog javnog zdravlja, veterinarska zaštita životne sredine, kao i druga pitanja od značaja za obavljanje veterinarske djelatnosti. Predmetnim zakonom propisuju se posebne preventivne mjere za zaštitu od zaraznih bolesti životinja.

Radi zdravstvene zaštite divljači i drugih životinjskih vrsta opisan je način sprovođenja opštih i preventivnih mjera u lovištima za najčešće bolesti koje se javljaju kod dlakave i pernate divljači (slinavka i šap, antinomikoza, parazitski gastroenteritis, prolječni proliv srneće divljači, šuga, zarazno slijepilo i zarazna bradavičavost kod divokoza, ehinokokoza, trakavičavost i trihinelozna kod divljih svinja, tularemija kod zečeva, kuga, tuberkuloza i salmonela pernate divljači. Poseban značaj je dat bjesnilu.

PREGLED RAZLOGA KOJI SU POSLUŽILI KAO OSNOVA ZA IZBOR VARIJANTNIH RJEŠENJA KOJE SU UZETE U OBZIR

U poglavlju 8 su ukratko predstavljeni razlozi koji su poslužili kao osnova za izbor varijantnih rješenja koje su uzete u obzir. Program sadrži jasne smjernice u oblasti lovstva za pomenuti period, gdje se ne ostavlja mogućnost za neka druga, varijantna rješenja. Ako se sprovede sve što je u Programu planirano, altrenativna rješenja nisu ni potrebna. Konačno, Program važi 10 godina i u tom periodu je podložan reviziji, ako se za to ukaže potreba.

PRIKAZ MOGUĆIH ZNAČAJNIH PREKOGRANIČNIH UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU

Poglavlje 9 se bavi mogućim prekograničnim uticajem na životnu sredinu. I ako teorijski Program nema negativan prekogranični uticaj, u praksi se takvi slučajevi mogu dešavati, npr. migracija divljači uslijed planskog ili sanitarnog odstrijela, takođe i pojavom zaraznih bolesti ili krivolova u pograničnom dijelu.

OPIS PROGRAMA PRAĆENJA STANJA (MONITORING) ŽIVOTNE SREDINE I ZDRAVLJA LJUDI U TOKU REALIZACIJE PROGRAMA

Opis programa praćenja stanja životne sredine i zdravlja ljudi u toku realizacije programa opisan je u poglavlju 10. Monitoring brojnog stanja divljači mora biti permanentan proces koji daje informacije o populacijama u datom trenutku, na osnovu čega se donose mjere koje treba preduzeti u narednom periodu, kako bi se poboljšalo gazdovanje sa divljači. Monitoring brojnog stanja se svodi na dva osnovna pitanja: a) kako se vrši prebrojavanje i b) kada se vrši prebrojavanje divljači. Pošto su metodi prebrojavanja različiti za pojedine vrste, ovdje su posebno prikazani za uzgojnu divljač (srna, divokoza, medvjed, divlja svinja, zec, jarebica kamenjarka, fazan), a posebno za ostale vrste divljači (vuk, lisica, divlja patka, šumska šljuka, svraka, vrana, grlica i gugutka. Monitoring zdravlja ljudi realizuje se praćenjem osnovnih proizvoda lova - lovačkih trofeja, mesa i ostalih proizvoda od divljači. Sa aspekta monitoringa zdravstvenog stanja ljudi za navedenu divljač potrebno je pratiti slijedeće bolesti: trakavičavost, trihinelozu, svinjska kuga kod divljih svinja; tularemija kod zeca; slinavka i šap kod srndaća, bjesnilo prvenstveno kod lisica, ptičiji grip kod pernate divljači.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PROBLEMI

Na kraju, u poglavlju 11 data su zaključna razmatranja i opisani problemi za čije rješavanje bi Program razvoja lovstva morao da sadrži smjernice. Tako nije navedena preporuka Strategije šumarstva za osnivanjem savjetodavne službe u okviru Uprave za šume čija će funkcija biti, između ostalog, upravljanje lovištima posebne namjene. Ne daje se dovoljan značaj trenutnim Emerald i potencijalnim Natura 2000 područjima, ne posvećuje se pažnja stanju divljači u istim i uticaju na njih usled neadekvatnog gazdovanja lovištima, kao ni posledicama koje će nastati nakon primjene NATURA 2000 u Crnoj Gori, što se očekuje za 2-4 godine. Takođe, istaknuto je da Program treba jasnije definisati i analizirati pitanje procjene brojnog stanja divljači i trenda promjene brojnosti populacija. Na osnovu evaluacije izvršene u SPU zaključuje se da će implementacija programa imati strateški značajne pozitivne uticaje na životnu sredinu, dok direktni negativni uticaji nisu evidentirani.

13. LITERATURA:

- Blečić, V. (1982): Crna Gora - Biljni pokrivač. Encikl. Jugosl. 2: 717-720, Zagreb.
- Blečić, V., Lakušić, R. (1976): Prodrumus biljnih zajednica Crne Gore. - Glasn. Republ. Zav.Zašt. Prir. - Prirod. Muz. (Titograd) 9: 57-98.
- Ćeranić, Tomašević i Radosavljević, 1997: BONITIRANJE LOVIŠTA - Lovački savez Srbije, Beograd, 1997.
- Dragisic, P. (Urednik), 1967: Lovacki prirucnik. -Lovačka knjiga, Zagreb, 704pp.
- Grupa autora: Godišnji plan rada JP "Rumija" Bar za 2012. godinu. - Javno preduzeće za uzgoj, zaštitu i lov divljači „Rumija“ Bar, 14 pp.
- Grupa autora, 2006: "LOVSTVO". - Lovački savez Crne Gore, Podgorica, 2006.
- Grupa autora, 2010: CRNOGORSKO LOVNO ZAKONODAVSTVO. - Lovački savez Crne Gore, Podgorica.
- Grupa autora, 1983: UVOD U LOVSTVO - Lovački savez Hrvatske, Zagreb, 1983. Fuštić, B. 2000: Zemljišta Crne Gore. – Biotehnički institut, Univerzitet Crne Gore, 628 pp.
- INOVIRANI ELABORAT O USTANOVLJAVANJU LOVIŠTA - Podgorica 2010
- Karaman, M. (Ed.), 2012: Izvještaj monitoringa stanja biodiverziteta u Crnoj Gori za 2012. godinu. – Prirodnjački muzej Crne Gore, Podgorica, 312 pp.
- Katajisto Jonna, 2006: Habitat use and population dynamics of brown bear (*Ursus arctos*) in Scandinavia. - Univ. of Helsinki, Academic dissertation, 22pp.
- Lakušić, R. (1987): Šumske zajednice Jugoslavije – SR Crna Gora. – Šumarska enciklopedija 3: 388-395, Jugoslovenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb.
- Maletin, A. 2005: Strategija održivog turizma lovnih prostora Vojvodine. - Zbornik radova Departmana za geografiju, turizam i hotelijerstvo, PMF Novi Sad, 33-34: 255-264.
- Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja Crne Gore, 2014: Strategija sa planom razvoja šuma i šumarstva 2014. – 2023. godina. Nacionalna šumarska strategija. Predlog. Podgorica, mart 2014, 221 pp.
- Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja Crne Gore, 2014: METODOLOGIJA za monitoring divljači, vođenje evidencije, ustanovljavanje bioloških pokazatelja usklađenosti divljači sa životnom sredinom i metodologija za ocjenjivanje štete od divljači i na divljači
- Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine, 2009: Nacionalna strategija biodiverziteta sa Akcionim planom za period 2009-2014. Podgorica, maj 2009, 73 pp.
- Montecep dsd, Republički zavod za urbanizam i projektovanje ad i Centar za planiranje urbanog razvoja doo, 2014: Prostorni plan posebne namjene za NP „Lovćen“ do 2020. godine. - Ministarstvo održivog razvoja i turizma, 248 pp.
- PROGRAM RAZVOJA LOVSTVA CRNE GORE 2004 - 2014 - Podgorica 2005
- Rapačić Ž. i Mićević M., 2002: UREĐENJE LOVIŠTA - Bijeljina, 2002.
- Rodić, D. 1979. Geografija Jugoslavije. Naučna knjiga Beograd, 1979, 238pp.

- Republički zavod za urbanizam i projektovanje ad, Ecosign i Horwat HTL, 2010: Prostorni plan posebne namjene za NP „Biogradska Gora“. – Ministarstvo održivog razvoja i turizma, 157 pp.
- Republički zavod za urbanizam i projektovanje ad, Ecosign i Horwat HTL, 2011: Prostorni plan područja posebne namjene „Bjelasica i Komovi“. - Ministarstvo održivog razvoja i turizma, 403 pp.
- Rigg, R. 2005:A review of studies on brown bear (*Ursus arctos*) ecology in relation to home range, habitat selection, activity patterns, social organisation, life histories and population dynamics. - *Oecologia Montana*, 14: 47-59.
- STRUČNE PODLOGE ZA UTVRĐIVANJE LOVNOPRODUKTIVNIH POVRŠINA I BONITETNIH RAZREDA U LOVIŠTIMA HRVATSKE - Narodne novine RH, 92/08
- Vlada Crne Gore, 2001: Prostorni plan područja posebne namjene za nacionalni park „Skadarsko jezero“. – Službeni list Republike Crne Gore, br. 46/01.
- Vlada Crne Gore, 2013:Uredba o Nacionalnoj listi indikatora zaštite životne sredine. - Službeni list CG, br. 19/13 od 19.04.2013, 27 pp.
- Vlada Crne Gore, 2014: Program razvoja lovstva Crne Gore za period 2014-2024 (nacrt). Podgorica 2014, 235pp.
- Vučković, D., Vučković, M., Mihailović, R., Jović, N., Vukićević, E., Milojković, D., Tomanić, L., Lukić-Simonović, N., Šoškić, B., Živojinović, D., Mihailović, L.J., Karadžić, D. (1988). Istraživanje unutrašnje izgrađenosti prašumskog rezervata crnog bora (*Pinus nigra* Arnold) na mjestu zvanom Crna pada. - *Glas. Rep. Zavoda Zašt. Prir. - Prirod. Muz. (Titograd)* 20: 5-83.